

JÉ LEN KOR

9

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1967

FERENCZY BÉNI: *Kuporgó lány*

Számunk szerzői:

AKÁC ISTVÁN
CSORDÁS JÁNOS
CSUKA ZOLTÁN
DARVAS JÓZSEF
EÖRSI ISTVÁN
KERESZTURY DEZSŐ
KISS DÉNES
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE
EMIL
KONCZ ISTVÁN
LIPTÁK GÁBOR
MAKAY IDA
MIHALIK ZOLTÁN
NÁDOR TAMÁS
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÉCZELY LÁSZLÓ
SÓS ENDRE
SZABÓ KATALIN
TAXNER ERNŐ
TRIFKOVIĆ, RISTO
TÜSKÉS TIBOR

Képek:

BORSOS MIKLÓS
CSOHÁNY KÁLMÁN
FERENCZY BÉNI

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM
1967. SZEPTEMBER

A Magyar Írók Szövetsége
Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő:
PÁKOLITZ ISTVÁN

TARTALOM

DARVAS JÓZSEF: Zrínyi (dráma, II. rész)	771
KONCZ ISTVÁN: Mindent máshogyan (vers) - - - - -	801
AKÁC ISTVÁN versei: Sorsom fényévei, Zúzmará - - - - -	802
NÁDOR TAMÁS versei: Mikor minden megméretik, Mégis - - - - -	803
LIPTÁK GÁBOR: Hévízi tudósítás (II. rész)	804
EÖRSI ISTVÁN versei: „Extra Hunga- riam...”, Mióta nem tudom... - -	813
CSORDÁS JÁNOS versei: Számvetés he- lyett, Őz - - - - -	814
MAKAYIDA versei: Tűzhalál, Konok szen- vedély - - - - -	815
RISTO TRIFKOVIĆ: Vasárnapi séták (el- beszélés; fordította: Csuka Zoltán) - -	816

ÉLET ÉS KULTÚRA

TÜSKÉS TIBOR: Veres Péterrel a Balaton körül - - - - -	821
---	-----

Irodalom és művészet

KASSÁK LAJOS halálára (Pákolitz István)	826
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Stí- lushumor és jellem - - - - -	828
PÉCZELY LÁSZLÓ: Arany János verselésé- ről - - - - -	835
SZABÓ KATALIN: A pécsi Modern Magyar Képtár szoborgyűjteménye - - - -	848
TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapest- ről - - - - -	850

MÉRLEGEN

MIHALIK ZOLTÁN: Benjámin László: Tengerek fogságában - - - - -	856
KISS DÉNES: Fazekas László: Éjfél nap	859
SÓS ENDRE: Földeák János: Apák lánya	860
KERESZTURY DEZSŐ: Vajkay Aurél: Ba- laton - - - - -	861

A Jelenkor krónikája - - - - - 863

K É P E K

CSOHÁNY KÁLMÁN rajzai - - 812, 815, 820

Műmellékleten

FERENCZY BÉNI: Leányka akt
Kisfiú akt

BORSOS MIKLÓS: Szerzetes
Siratók

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.

Pécs, Hunyadi János u. 11.

Telefon: 15-32, 50-00

Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:

Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet

Postafiók 175. Telefon: 13-05

Kéziratot nem őrzünk meg

és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)

Évi előfizetési díja 72,- Ft.

Egyéni előfizetési csekkszámja száma
61 068.

Közületi előfizetési csekkszámja: 61 068
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámlára

67-3461 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Zrínyi

(Dráma, 2 részben)

II. RÉSZ

Újra Szigetvárt vagyunk, 1566. júliusában. A beszélgetés ott folytatódik Zrínyi M., János pap, Zrínyi Gy., és Alapy G. között, ahol a pozsonyi országgyűlésre való visszaemlékezésnél abbamaradt...

1. jelenet

ZRÍNYI MIKLÓS ... Mondom, különös békítést csináltál te Forgách püspökkel.

JÁNOS PAP Pozsony óta én már nem vagyok Forgách püspök mellett. És nagyon megszomorítottál, nagyuram, hogy valaha is az ő kémjének hittél. A tiéd inkább lettem volna, Forgách püspök ellen.

ZRÍNYI MIKLÓS Most kinek szolgálász?

JÁNOS PAP Az országot járom.

ZRÍNYI MIKLÓS S kit térítettél már meg a reformatori hitre? Talán még magadat se... (Zrínyi Györgyhöz és Alapy Gáspárhoz.) ... Akkor nekem Pozsonyban a reformatori tanokat magyarázta nagy hévvel és lelkesedéssel.

ALAPY GÁSPÁR Forgách váradi püspök követe! Fölöttébb különös.

ZRÍNYI GYÖRGY Talán mégse tévedtünk olyan nagyot, hogy a várpincébe tétettük. Legfeljebb az ok volt egy kicsinyt más. De hát mindig az eredmény a fontos. Vitessük vissza?

ZRÍNYI MIKLÓS Mit mondasz hozzá, atyám?

JÁNOS PAP A kezetekre adtam magam...

ZRÍNYI MIKLÓS Tréfa beszéd ez csak. De most már szóljunk komolyan. Milyen hírt bízott rád Naszuf aga?

JÁNOS PAP (Zrínyi Györgyre és Alapyra int.) Nekik már elmondtam.

ZRÍNYI MIKLÓS Ezért kerültél a várpincébe. De ők nekem nem mondták el. Ha nem tudnád, itt engem gondviselet alá tettek.

JÁNOS PAP Azt üzeni Naszuf aga, már egészen bizonyos, hogy Szulejmán ide fordul, Sziget alá. Így határozott a vezéri tanács. Egy kisebb sereg Gyula alá megyen, – de az csak becsapás. A többi mind, az óriási had, van legalább százezer ember, mind ide zúdul. És amit még magával hajt, keresztény jobbágyokat, kisegítőnek. Esküsznek, hogy beveszik Szigetet három-négy nap alatt; de legfeljebb egy hét alatt. És még ősz előtt Bécsben akarnak lenni. (Megáll.) Ennyi az üzenet első fele.

ZRÍNYI MIKLÓS És a második?

JÁNOS PAP Azt csak gróf uramnak mondhatom el. Négyszemközt.

ZRÍNYI MIKLÓS Neked ez már szokásod?

JÁNOS PAP Ez a megbízásom. A várpince nem volt jó; de leginkább, mert féltem, nem juthatok nagyuram színe elé.

ZRÍNYI MIKLÓS Haggyatok magunkra! (Alapyhoz) Nem tartod, hogy szükség lenne egy lovass csapatot elküldeni Pécs felé, kémlelni?

ALAPY GÁSPÁR De tartom. Szekcsőy Mátyással küldeném.

ZRÍNYI MIKLÓS Küldjed. De verekezésbe ne bocsátkozzanak. És estére minden álljon készen az installációhoz. Az óvárosban akarom elvégezni. Legyenek ott

sokan katonák és polgárok is. *(Zrínyi Györgyhöz)* Te pedig a házi cselédséggel kezdjed meg a rakodást a szekerekre, hogy még az éjjel indulhassunk. Hűvössel.

ZRÍNYI GYÖRGY *(látható örömmel)* Értelek, apámuram. Még az éjjel. *(Alapy Gáspár és Zrínyi György kimennek.)*

ZRÍNYI MIKLÓS *(János paphoz)* Hallgatlak!

JÁNOS PAP Naszuf aga üzeni, hogy Szulejmán követet akar küldeni nagyuramhoz. Fogadná-e?

ZRÍNYI MIKLÓS Naszuf aga kétfelé dolgozik?

JÁNOS PAP A kémek, gróf uram, a legtöbbször kétfelé dolgoznak. Az bizonyos, hogy odaát sok mindent tudnak nagyuramról.

ZRÍNYI MIKLÓS Példaként?

JÁNOS PAP Példaként: a legutóbbi császári vegzatúrát.

ZRÍNYI MIKLÓS *(elhárítón)* S éppen csak én nem tudok róla.

JÁNOS PAP Akkor miért hagyod el, a várat, éppen most, gróf úr?!

ZRÍNYI MIKLÓS Neked nincs jogod, hogy kérdezz. Folytasd!

JÁNOS PAP ... „Gróf Zrínyi Miklós megaláztatása a császára részéről” – így emlegetik a császári biztosok kiküldését és a várvizsgálatot. Még az is tudomásuk, hogy császári parancsra felére kellett szállítani a várvédő zsoldosok számát.

ZRÍNYI MIKLÓS Megint: csak én nem tudok róla ...

JÁNOS PAP ... Csak tiltakozzál és titkolózzál! Mit gondolsz, Szulejmán miért erre veszi az útját? S tudják azt is, hogy a császár kezébe tetted összes rangjaidat. Mit hiszel, ha akarja is tudni: mi van gróf Zrínyi Miklóssal.

ZRÍNYI MIKLÓS Én semmit nem hiszek. De *te* honnan tudod mindezeket, atyám?!

És ki vagy te egyáltalán? Titokzatosan fel-feltűnsz, hogy aztán megint eltűnjl.

JÁNOS PAP Már Pozsonyban megmondtam, nagyuram. Most se mondhatok mást. Az igazság nyughatatlan keresője. És aki sokfelé jár, sok mindent hall. Különösen, ha akarja is tudni: mi van gróf Zrínyi Miklóssal.

ZRÍNYI MIKLÓS Még mindig nem tettél le róla, hogy a Luther hitére vonj?

JÁNOS PAP Arról a reménységről nem tettem le, nagyuram, hogy gróf Zrínyi Miklós nem tér ki a hivatal elől, ami a szegény, meggyötört hazában egyes-egyedül reá várhat. És elhiggyed, nagyon sokan vannak, akik ugyanígy reménykednek. Hihetnéd: Pozsony után kevesebben. Nem; inkább mindig többen ...

(Közben látjuk, hogy egy lovas csapat lovagol ki a várból.)

ZRÍNYI MIKLÓS *(keserűen legyint)* Hivatal! Annak a terhét is le akarom rakni, ami most rajtam vagyon.

JÁNOS PAP Azt rakjad is le, nagyuram! De csak, hogy nagyobbat vegyél fel. Hamis teher, ami rajtad fekszik. Az igazat vedd a válladra.

ZRÍNYI MIKLÓS Az igazit? S az mi légyen?

JÁNOS PAP Tudod úgyis. Csak kérdezel.

ZRÍNYI MIKLÓS Ha tudnám, nem kérdezném. Annyi tanácsot, parancsokat, kérést, követelést szögeznek mostanában a mejjemnek, a torkomnak, hogy elveszek köztűk. S mind azt mondja, ő az igazi. Hátha a tiéd lesz az.

JÁNOS PAP Ne csúfolódj, nagyuram.

ZRÍNYI MIKLÓS Eszemben sincs. Látod, hallgatlak.

JÁNOS PAP Pozsonyban, mikor eltávoztattad magadtól a nádori címet, nem értettelek. Még haragudtam is rád ... ha te ezért most haragszol is tán. De most már tudom: igazad volt. A rendeknek s a bandériumoknak nem azt kellett volna kiáltozniok: „vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós.” Hanem ezt: „vivát Magyarország királya!”

ZRÍNYI MIKLÓS Bolond vagy te, pap!

JÁNOS PAP *(rendületlenül mondja tovább)* ... Az alkalom, ami akkor elmúlt, újra itt van. Ha kicsinyt másképp is.

ZRÍNYI MIKLÓS Magyarországnak van királya. Ha jól vélekszek, kettő is.

JÁNOS PAP Látod, nagyúr! Ez a veszedelem. Az egyiknek csak Bécs a fontos; legfeljebb, hogy az egész országot uralhassa. A másik most hódolt Zimonymál Szulej-

mánnak; a köntöse szélét is megcsókolta. Egy király kell, aki megszünteti a visszavonást, a pártoskodást, a züllést és a nyomorúságot...

AJTÓNÁLLÓ *(belép, jelent)* Futár a császártól.

ZRÍNYI MIKLÓS Jöjjön be. *(Futár bejön, tiszteleg.)*

FUTÁR A császártól és a királytól. *(Levelet nyújt át.)* Feleletet kell vinnem.

ZRÍNYI MIKLÓS Várj kint! *(Futár tiszteleg, kimegy. Zrínyi izgatottan kibontja a levelet, olvassa. Csalódottan mondja:)* Arról kérdez Miksa császár és király, hogy van-e valami hírem Szulejmán szándékairól. Jelenthetem, amit te hoztál?

JÁNOS PAP Bizvást jelentheted. De, úgy vélem, csak az első felét...

ZRÍNYI MIKLÓS *(ránéz)* Cinkosodnak akarsz?

JÁNOS PAP Mondjad, ahogy tetszik... De megbocsáss, nagyuram, az ő szándékairól nincs szó a levélben?

ZRÍNYI MIKLÓS *(elutasítón)* Nem erről szól a levél.

JÁNOS PAP Erről is szólhatna, bizvást.

ZRÍNYI MIKLÓS *(keserű fintorral)* Van hírem, hogy Bécsben tiltják a táncvigalmat. S felhívás szolt, hogy harangszóra, az utcán is, térden imádkozzanak a népek a győzelemért. Ez is valami, nem?!

JÁNOS PAP Valami. De mit akar az a százezres had Győrnél?

ZRÍNYI MIKLÓS Majd kiderül.

JÁNOS PAP Ajánlottak neked egy katonát is?

ZRÍNYI MIKLÓS Nem is kértem.

JÁNOS PAP S ha kérnél... Nekik egész Magyarország: Bécs előtere. Figyelmezz rá, gróf úr: Szigetért az ujjukat se mozdítják meg...

ZRÍNYI MIKLÓS Te ezt is tudod...

JÁNOS PAP Tudom, nagyuram.

ZRÍNYI MIKLÓS Akkor talán még azt is tudod, Szulejmán miért akar hozzám követet küldeni?

JÁNOS PAP Add fel Szigetet!

ZRÍNYI MIKLÓS Mit?!

JÁNOS PAP Add a kezére Szigetet és köss vele szövetséget, Miksa ellen. S ő királlyá teszen, egész Magyarország felett.

ZRÍNYI MIKLÓS *(nevet)* Nem te találad ki ezt az örültséget, te pap?

JÁNOS PAP Nem. De nem is találom, hogy örültség. A legszebb igazság! Egyesíteni ezt a széttöredezett, kicsiny hazát, az új hit jegyében.

ZRÍNYI MIKLÓS A pogány török segítségével.

JÁNOS PAP Miért? A legkeresztényibb francia király talán nem lépett vele szövetségre? Annyi itt a hazugság, nagyúr, hogy a szájunkig ér! Kapaszkodjunk, hogy ne fuljunk bele!

ZRÍNYI MIKLÓS S akkor mennyivel lennék különb János Zsigmondnál? Csak annyival, hogy nem Zimonynál, hanem Szigetnél csókolnám meg a köntöse szegélyét.

JÁNOS PAP Téged becsül Szulejmán. Nem követelné!

ZRÍNYI MIKLÓS Ezt tán nem. De minden mást.

JÁNOS PAP Féltetek, gróf úr... Elpusztítanak, elveszejtének... Ha itt maradsz Szigetben, itt veszel. Ha elmegy, megölnek... Pozsonyban, ugye, emlékeztettek Fráter Martinuzzira?... Félttem a reménységet.

ZRÍNYI MIKLÓS Tudod, minek mondják azt, amire te rá akarsz venni? Árulás! Ha tenném is, óvnod kellene tőle. S te rá akarsz beszélni. Milyen pap vagy te?

JÁNOS PAP *(kétségbeesetten)* Hát nem veszed észbe, hogy te vagy az, akit elárultak?!

ZRÍNYI MIKLÓS Én így éltem le az egész életemet. Hittel csináltam, amit csináltam. Ha jót: jót. Ha rosszat: rosszat. Most legyen hitehagyó?!

JÁNOS PAP De hiszen el akarod hagyni Szigetet!

ZRÍNYI MIKLÓS *(kicsit meghökken)* De nem, hogy a szultán elé járuljak! Különben is, ezt bízd csak az én lelkiismeretemre. És most menj, Isten hírével! Menj, menj... és sose lássalak!

JÁNOS PAP A hadnaggyal találkoztam lent, a várpincében. Akik téged sokra tekin-
tenek, azokat vagy börtönbe csukatotd, vagy elkergeted? Magadtól menekülsz,
nagyúr. De mért másokat büntetsz?!

ZRÍNYI MIKLÓS Mondtam: menj már! *(János pap kimegy; Zrínyi néhányszor föl-
alá járkál a teremben, aztán asztalhoz ül és írni kezd. Miksának írná a válasz-
levelet... Majd ráhajlik az asztalra. Az 1563-as pozsonyi országgyűlés további
képei jönnek föl benne.)*

2. jelenet

*(Ugyanott vagyunk, Pozsonyban, abban a Forgáchtól „öröklött” házban. Ferdi-
nánd és Miksa már öt napja megérkeztek Pozsonyba. Az országgyűlést még
nem hívták egybe. Még a napot se tűzték ki. Miksa reggeltől estig tárgyal. A
természetes az lett volna, hogy Zrínyit legelsőként, vagy legalábbis a legelsők
között hívja. De nem. Se Ferdinánd, se Miksa, egyáltalán nem hivatja. Zrínyiék
szállása körül teljes csönd van. És csönd van Pozsonyban is; miután Zrínyi ko-
molyan veszi, hogy a bandériumával rendet tart a városban...)*

DANDÓ FERENC *(jön be.)* A tárnokmester úr?

ZRÍNYI KATA Még fönt ül a szobájában. Mit akarsz vele, Dandó hadnagy?

DANDÓ FERENC Csak amit minden nap. Kérdezni: kilovagolunk-e? Megyünk-e va-
lahová?

ZRÍNYI KATA S kapod a feleletet: sehová!

DANDÓ FERENC Napok óta ki se bújik innen.

ZRÍNYI KATA És amilyen vig volt, mikor Pozsonyba értünk, olyan komor mostan.

DANDÓ FERENC ... Félttem a nagyurat. *(Bizalmasan)* Csak nem a mátkasággal
van valami hiba? Oda se megyünk már mióta?

ZRÍNYI KATA Azt én tudnám, ha hiba lenne...

DANDÓ FERENC Akkor ez a Forgách püspök csinált valami rossz papi varázslatot...

ZRÍNYI KATA *(nevet)* Olyan is van?

DANDÓ FERENC *(teljes meggyőződéssel.)* Tudnak ezek mindenfélét. S annak a
püspök úrnak még a szeme se áll jól! Bánt is, hogy a minapában ottan hagytam
a gróf urat s nem hajigáltuk ki őket...

ALAPY GÁSPÁR *(jön be közben.)* Kiket akarsz már megint kihajigálni? Inkább men-
jél és kerítsd elő azt a papot, aki Forgách püspök követeként járt itt. De bátyám
nem tudhat róla. *(Dandó Ferenc kimegy.)* Bátyám?

ZRÍNYI KATA Fönt gubbaszt, mint a tűzok. Csak szárnya nincs, hogy alá dugná a
fejét.

ALAPY GÁSPÁR S György, ugye, a másik szobában?

ZRÍNYI KATA Kerülik egymást. *(Kirobban.)* Mi vagyon ebben a városban, Gáspár?!
Csönd; némaság. Mintha nem is országgyűlésre, hanem temetésre érkeztünk
volna...

ALAPY GÁSPÁR Talán egyikre érkeztünk, s a másikról távoztunk...

ZRÍNYI KATA Ne ijessz meg!

ALAPY GÁSPÁR Csönd van; némaság. De ez mit takar? Öt napja, ülnek fönt a vár-
ban Ferdinánd és Miksa urék. Az országgyűlést nem hívják egybe; csak tanács-
koznak. Mindenki, de bátyámmal nem. Pedig vele kellett volna legelőször.
Hálót szőnek, bizonyosan; csak kit akarnak véle elejteni?...

ZRÍNYI KATA Egészen megvigasztaltál. *(A férjéhez, aki most jött be.)* Gyere, vigasz-
talódj te is!

ALAPY GÁSPÁR *(Tahy Ferenchez.)* A lovak?

TAHY FERENC *(büszkén)* A mi bandériumunkban egy se sánta.

ALAPY GÁSPÁR Az olvasztott faggyú!... *(Más hangon.)* Györggyel nem tudok
beszélni. Bátyámmal nem akarok erről. De mégis kell egy másik férfiember, aki
igent mond, vagy nemet.

TAHY FERENC *(megszepenve)* S mért éppen én lennék az?

ZRÍNYI KATA Leszek én helyetted; ne ijedj meg.

ALAPY GÁSPÁR Az, ami itt van Pozsonyban, ismerhetetlen és birhatatlan. Mi, bátyám parancsára, tartjuk a rendet. A legkisebb zajongást is leverjük. De nem magunk ellen?! Én máma este, bátyám nélkül, új próbára kiszólitom az utcára az összes bandériumokat.

TAHY FERENC Meggondoltad jól?

ZRÍNYI KATA Meggondolta!

ALAPY GÁSPÁR Verjék szét egymást. Vagy verjék szét ezt a várost. Az is jobb, mint ez a lefujtott dögtemető! Ahol csak ellenünk szöhetik azt a hálót.

TAHY FERENC Milyen hálót?

ZRÍNYI KATA Halász-hálót...

ÉVA (*jön be, asszonyi kísérettel. Ijedt, zavart*) ... Tudom, ez nagyon nem illendő...

De erre jártam... templomban voltam... (*Zrínyi Katához.*) Akit együtt úgy szeretünk, napok óta hirt se ad magáról. Beteg talán? Már úgy aggódtam.

ZRÍNYI KATA Nem beteg éppen. De nincsen is jól. Szóljak neki?

ÉVA (*ijedten tiltakozik.*) Nem! Nem! Félttem is, hogy itt találom. Neked mondom, kedvesem: beszéljed rá apáduradat, hogy menjünk el minél előbb innen.

ZRÍNYI KATA De hát még az országgyűlés se kezdődött el.

ÉVA Utána mingyárt menjünk el. A kézfogó se itt legyen! Vigyen Szigetbe... arról ő olyan szépen szólott... Szép város ez; de én félek benne.

ZRÍNYI KATA Mindezt azért mégis neked kellene megmondanod apámuramnak. Szólok neki. (*S indulna.*)

ÉVA (*visszafogja*) Nem; már megyek is. A bátyám se az már, aki még néhány napja volt. Figyeli, hová megyek?

ZRÍNYI KATA Apámuramnak mit üzensz?

ÉVA Csak amit mondtam. S hogy látni szeretném... De ne mondd neki, hogy itt jártam. Az utcán találkoztunk. (*Kimegy.*)

ZRÍNYI KATA (*értetlenül néz utána.*) S ez most mi volt?

ALAPY GÁSPÁR Én csak azt tudom: még bizonyosabb, hogy estére megcsinálom azt a bandériumi próbát.

ZRÍNYI KATA Bolond ez az egész város. (*Tahy Ferenchez.*) Csak te nem!

TAHY FERENC Én semmit nem bánok. Nálunk a lovak közül egy se sántít. Tölem jöhet az új próba.

ZRÍNYI KATA Jaj, édes uram! Te csakugyan ilyen süket vagy? Vagy úgy csinálod?! De maradj is már ilyen. Én így szerettelek meg.

TAHY FERENC (*Alapyhoz*) Te csúfolsz az olvasztott faggyúval. Én azt még embernek is bátorsággal ajánlom. Persze tudni kell a keverési összetételt...

ZRÍNYI MIKLÓS (*jön be; kedvetlenül, ziláltan.*) Üzenet?

ZRÍNYI KATA Nem jött.

ZRÍNYI MIKLÓS Senkitől?

ZRÍNYI KATA Senkitől.

ZRÍNYI MIKLÓS És nem járt itt senki?

ZRÍNYI KATA Senki...

ZRÍNYI MIKLÓS Dandó Ferenc?

ALAPY GÁSPÁR Most ment el valahová. (*Dandó Ferenc ekkor lép be.*) Már itt is van.

ZRÍNYI MIKLÓS (*Dandóhoz*) Kilovagolunk.

DANDÓ FERENC (*örömmel.*) Igenis. (*Odasúgja Alapynak*) A pap nincs meg. Eltűnt... Senki nem tudja, hova!...

ZRÍNYI MIKLÓS Mit susmogtok?

DANDÓ FERENC ... Az időt szidom... Még csak reggel van s máris milyen hőség! Phű! (*Legyezi magát.*)

ZRÍNYI MIKLÓS (*Alapyhoz.*) Semmi nem volt az éccaka?

ALAPY GÁSPÁR. Semmi.

ZRÍNYI MIKLÓS (*Dandó Ferenchez.*) ... A vasderest készítsétek elő. (*Tahy Ferenchez.*) Rendben van, ugye, a vasderes?

TAHY FERENC Minden lovunk rendben vagyon!

ZRÍNYI MIKLÓS (*Dandó után szól.*) Különben várjál csak egy kicsinyt. (*A többiekhez.*) Mehettek, végezni a dolgotokat. (*Dandóhoz, mikor már csak ketten vannak.*) ... Azt a papot kellene előkeríteni ...

DANDÓ FERENC (*zavartan mismásol*) ... Azt a papot ... Melyik papot is? Annyi pap van most Pozsonyban, hogy ebet ütnél s papot találsz ...

ZRÍNYI MIKLÓS Mit hadorászol te itt összevissza? Tudod te, melyik papról beszélek.

DANDÓ FERENC (*kibőki*) ... az a pap nincs meg ... Egyszerűen eltűnt ...

ZRÍNYI MIKLÓS Te már kerested?

DANDÓ FERENC Alapy Gáspár úr küldött utána az imént. De ő ne tudja, hogy megmondtam nagyuramnak ...

ZRÍNYI MIKLÓS Ide figyelj, te Dandó Ferenc! Te úgy teszel, mintha semmit nem tudnál. Pedig mindent tudsz ... Mit tennél te az én helyemben?

DANDÓ FERENC Mit nagyuram? Fognám Éva leányasszony kezét s vinném Szigetbe ... Itthagynék mindent; az urak egyék meg egymást ... Ezt tenném ...

ZRÍNYI MIKLÓS (*kicsit földerül*) Talán nem is bolondság az, amit tennél ...

AJTÓNÁLLÓ (*bejön; jelent*) Homonnai Miklós úr ...

ZRÍNYI MIKLÓS Bejöhet. (*Dandó Ferenchez*) A vasderest azért készítsed elő. (*Homonnaihoz.*) Isten hozott, öcsém! Van mégis, aki rámnýtja az ajtót?

HOMONNAI MIKLÓS Az urak mind otthon ülnek, a szállásukon. Sose tudhatják, ki mikor hivat Miksa. Egészen félelmetes, amit ez a fiatal császár és király úr csinál. Tán nem is eszik s alszik.

ZRÍNYI MIKLÓS Rám, úgylátszik nem kíváncsi ...

HOMONNAI MIKLÓS Vagy nagyon is kíváncsi ... Azt beszélik, mindenkitől rád kérdez. De az urak állják a sarat. Nekem még ez a Forgách püspök a leggyanúsabb ...

AJTÓNÁLLÓ (*belép*) Futár a császártól és a királytól.

ZRÍNYI MIKLÓS (*izgatott lesz*) Jöjjön be!

HOMONNAI MIKLÓS Ugye, bátyám?! Mégis kíváncsiak rád.

FUTÁR (*bejön*). Ferdinánd király és császár úr kéri nagyságodat, tegye nála tiszteletét a várban.

ZRÍNYI MIKLÓS Mikor?

FUTÁR Azt mondá, ha találom: kérjem meg nagyságodat, hogy tüstént. (*Tiszteleg, kimegy.*)

ZRÍNYI MIKLÓS (*Kiszól az ajtónállónak*). Szóljatok Dandó hadnagynak, ne a vasderest készítsék, hanem a diszkocsit. (*Homonnaihoz.*) De sürgős lett egyszerrel! (*Am látszik rajta: tele van a várakozás izgalmával.*)

3. jelenet

(*A pozsonyi vár trónterme; az ajtóknál díszruhás, alabárdos őrkök állnak. Ferdinánd a trónszékben ül s bóbiskol, amikor Zrínyi belép ... Öreg s már meg lehetőszen szenilis.*)

ZRÍNYI MIKLÓS (*belép*) ... Hivatott, felséged.

FERDINÁND (*felrebben*). Isten hozott, édes fiam, Zrínyi Miklós. De régen volt találkozásunk!

ZRÍNYI MIKLÓS Bizony, felséged. Legalább esztendeje.

FERDINÁND Ülél le! (*S mert Zrínyi szabódik, újra mondja.*) Ülél csak le. Az én jelenlétemben már le lehet ülni. Kivált neked. Tudod, én már csak olyan volt-király vagyok. He-he-he! (*Zrínyi leül.*) De te nem vénülsz. A fiak? A lányok? Az unokák?

ZRÍNYI MIKLÓS Még nincsenek unokák, felséged.

FERDINÁND Nincsenek? Legutóbb voltak. Vagy, ha most nincsenek, akkor se lehetnek? He-he-he! Mondják: nőülsz ...

ZRÍNYI MIKLÓS Engedelmeivel, felséged.

FERDINÁND Ha az én engedelmemen állana, én nem hagynám, hogy nőülj. Csupa

irigységből! He-he-he! *(Más hangon; öreges elérékenyüléssel.)* Nem baj, nem baj. Én téged mindig nagyon szerettelek, Zrínyi Miklós fiam.

ZRÍNYI MIKLÓS Hálás is vagyok érte, felséged.

FERDINÁND Hálás tán inkább én lehettem. Hűséges voltál s nálad sose kellett félni, hogy mögém kerülsz és egy kést döfesz a hátamba. *(Más hangon.)* De mondd! Most miért lettél szófogadatlan?

ZRÍNYI MIKLÓS Szófogadatlan.

FERDINÁND Üzentem s azokat a bandériumokat mégse parancsoltad haza...

ZRÍNYI MIKLÓS Azok felségtek tiszteletére jöttek.

FERDINÁND Igen? Akkor nem baj. Tudod, csak a fiam parancsolta, hogy üzenjek neked. *(Súgva, bizalmasan.)* Mert ezek néha úgy parancsolnak, mintha egy szófogadatlan gyerek lennék. Tanácskoztál már a Miksa fiammal?

ZRÍNYI MIKLÓS Még nem...

FERDINÁND Még nem? Nem baj. Van idő. Ő is becsül téged. Van neked itten egy panaszkod. Ő mondta: hívassalak, mert azt rendbe kell tenni...

ZRÍNYI MIKLÓS Panaszom?

FERDINÁND Nincs panaszkod? Nem baj. *(Észbekap.)* ... De van panaszkod. Ez a püspök... hogyan is nevezik?... ez a váradí Forgách püspök, ez elfoglalta a neked kijelölt szállást... S te beadtál ide egy panaszt.

ZRÍNYI MIKLÓS Első indulatomban csakugyan. De én erről már meg is feledkeztem. Vissza is vonom.

FERDINÁND Nem, nem! Ha valakinek, neked igazsággal tartozunk! És ne legyél bőlelkű. Ez a... hogy is hívják?... ez a Forgách püspök mindig is János Zsigmonddal trafikált... *(Más hangon.)* Na mondjad! Milyenek is ezek a papok! Ők hirdetik a hűséget s mégis a leghűtlenebbek...

ZRÍNYI MIKLÓS *(mély csalódással).* Ezért hívatott felséged?

FERDINÁND Neked én... lehet, hogy ez lesz az utolsó uralkodói gesztusom... igazságot kívánok szolgáltatni! Az a püspök... hogy is nevezik?... mindegy!... kiköltözik a neked kijelölt szállásról.

ZRÍNYI MIKLÓS Kérhetek valamit, felséged?

FERDINÁND Kérj.

ZRÍNYI MIKLÓS Nézze felséged meg nem történtnek a panaszsomat.

FERDINÁND ... Megbeszélem Miksával... Nem baj. Nem beszélem meg... De mért, megint, ez a bőlelkűség?!... Ez a mi bajunk, Zrínyi Miklós fiam!... *(Miksa jön be, Oláh Miklóssal és Batthyányi Ferencsel. Olyan ez, mintha teljesen véletlen lenne s az egészen mégis érzik a szinte percre kiszámítottaság.)*

MIKSA *(fiatal, élénk arcú, energikus).* Az érsek úr és a nádorhelyettes úr búcsúzni szeretnének atyámtól.

FERDINÁND Menjetek, kedveseim! *(Zrínyi Miklóssra mutat, Miksához szólván).* ... Ő az én legkedvesebb fiam.

MIKSA *(némi éllel).* Hallom, tárnokmester úr, hogy a bandériumok igen szép próbát csináltak.

ZRÍNYI MIKLÓS Csináltak.

MIKSA S a legszebb sikerük, beszélük, a te bárdosaidnak volt.

ZRÍNYI MIKLÓS Szívesen venném, ha látnád őket, felséges úr.

MIKSA A török már látta őket? Vagy külön erre az alkalomra készítetted a bárdokat?

ZRÍNYI MIKLÓS Nagy alkalom ez.

MIKSA *(kétértelműen).* Az, csakugyan. *(Ferdinándhoz.)* Atyám, az urak búcsúznak.

FERDINÁND Búcsúzzanak... *(A megfelelő térdhajlítások. Oláh Miklós és Batthyányi Ferenc úgy tesznek, eddig is úgy tettek, mintha Zrínyi Miklós ott se lenne. Ki-mennek. Miksa is velük.)* ... Ezek hát most elmentek...

ZRÍNYI MIKLÓS Elkészöntek.

FERDINÁND És te hogy köszönsz el?

ZRÍNYI MIKLÓS ... Köszönöm ... Mindent, a legmélyebben köszönök, felséges úr! Még élek, sose felejttem el...

4. jelenet

(Újra Zrínyi-szálláson; nem sokkal később. A család, még György is, izgatottan várja Zrínyi Miklóst. Homonnai Miklós is itt maradt. Zrínyi jön be; Kata meg-rohanja.)

ZRÍNYI KATA Mi volt, apámuram?

HOMONNAI MIKLÓS Ne haragudj, bátyám, de nem tudtam elmenni.

ZRÍNYI MIKLÓS Hatalmas nagy dolgokról tárgyaltunk...

ALAPY GÁSPÁR Ennyi idő alatt?

ZRÍNYI MIKLÓS Ennyi idő alatt az ország sorsát is el lehet dönteni... Igazságot kaptam!

ZRÍNYI KATA Igazságot?

ZRÍNYI MIKLÓS A legnagyobbat! Ferdinánd király úr kimondá: Forgách püspök jogtalanul foglalta el a nekem kijelölt szállást...

HOMONNAI MIKLÓS (*hitetlenkedve*). Ezért hívtak, bátyám?

ZRÍNYI MIKLÓS Hát ez csak elég országos ügy!

ALAPY GÁSPÁR És Miksa császár?

ZRÍNYI MIKLÓS Lökött nekem vagy három szót. Mint ebnek a lerágott csontot.

(*A ház előtt hirtelen felhangzik a harsogó kórus: „vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós!” „Vivát! Vivát! Vivát!”*) Ezt te csináltad?

ALAPY GÁSPÁR Semmit nem csináltam. Csak azt, hogy már nem fogatom be a népek száját. S ime: nem lett igazam?

AJTÓNÁLLÓ (*bejön; jelent*). Futár a császártól és a királytól.

ZRÍNYI MIKLÓS Jöjjön be!

FUTÁR (*bejön, tiszteleg*) Miksa császár és király úr kéreti nagyságodat.

ZRÍNYI MIKLÓS Az imént szoltam vele...

FUTÁR A császár úr sürgősen kéreti a tárnokmester urat.

ZRÍNYI MIKLÓS Elmehetsz. (*A futár kimegy.*) ... Én nem megyek vissza. Az imént volt, hogy találkoztunk s csak szégyenített. Rángatni akar, mint egy rossz rongyot?!

ZRÍNYI GYÖRGY (*Megszólal végre.*) ... Én már semmit nem merek szólani. Szűnyog, aki csak csíp, de nem muzsikál...

ZRÍNYI MIKLÓS Beszélj!

ZRÍNYI GYÖRGY ... Visszamennék, apámuram. Ha elkezdted, ne így legyen vége!

HOMONNAI MIKLÓS Nem tehetsz mást, bátyám. (*Kint még hangosabban zúg a kiabáló kórus: „vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós!” „Vivát! Vivát! Vivát!”*)

ALAPY GÁSPÁR Én máma az összes bandéristáknak szabadságot engedélyeztem. És estére egy új próba léssen...

ZRÍNYI MIKLÓS Megtiltom! Honnan vetted a merészséget?!

ALAPY GÁSPÁR Ebből a kutya-néma városból. Halott itt minden. Még a mi jókedvünk is!

ZRÍNYI MIKLÓS Nincs próba! (*Kis csönd után, más hangon.*) Azazhogy, majd látjuk... (*Dandónak kiált.*) Elő hát újra azt a díszkocsit!

5. jelenet

(*Megint a pozsonyi várban vagyunk; de ez nem a trónterem, hanem Miksának afféle dolgozó terme. Most is az asztalnál ül és ír. Zrínyit tetetett kedvességgel fogadja.*)

MIKSA Nem mondtam, tárnokmester úr, hogy maradjál, mert szólni kívánok veled?

ZRÍNYI MIKLÓS Nem mondtá felséged.

MIKSA Pedig akartam. (*Névet.*) Ejnye, látod, már én is vénülök. (*Más hangon.*) De visszajöttél...

ZRÍNYI MIKLÓS (*dacosan, tartózkodón*). Visszajöttem...

MIKSA Mondja atyám, hogy visszavetted a panaszodat.

ZRÍNYI MIKLÓS Visszavettem...

MIKSA Pedig oly szívesen tettünk volna a kedvedre... Nem akarsz ugye, visszavonást?

ZRÍNYI MIKLÓS Nem akarok...

MIKSA Legfőképpen Forgách püspökkel...

ZRÍNYI MIKLÓS Senkivel...

MIKSA *(hirtelen rácsap)* Velem se?!

ZRÍNYI MIKLÓS Mivel érdemlettem ezt a kérdést felségedtől?

MIKSA ... A bandériumokat nem zavartad haza... *(Hozzáteszi.)* Bár még mindig nem késő...

ZRÍNYI MIKLÓS Már mindenkinek mondtam, aki kérdezte: azok a felségtek tiszteltére vannak itt...

MIKSA Nem a félemlítésünkre?!...

ZRÍNYI MIKLÓS Újra csak így szólhatok: ezt a kérdést is mivel érdemlettem? S azt mivel érdemlettem, hogy napok óta itt tanyázik felséged és mintha nem is lennék...

MIKSA *(göggösen)*. Királyi jogom, hogy kit mikor fogadok...

ZRÍNYI MIKLÓS Felséged még nem magyar király!...

MIKSA Ez fenyegetés akar lenni, Zrínyi Miklós úr?!...

ZRÍNYI MIKLÓS Nem.

MIKSA De gondolom: igen. Nagyon elbizakodtál, tárnokmester úr. Van hatalmad; egyik legnagyobb az országban. De kitől kaptad? Atyámtól, Ferdinándtól.

ZRÍNYI MIKLÓS És a magam erejétől...

MIKSA Tudom: fennen hangoztattad, majd megkérdezed tőlem, mit akarok az országgal?...

ZRÍNYI MIKLÓS Ez joga a legkisebb úrnak is az országgyűlésben. Mért nem hívják össze felségtek a tanácsot?

MIKSA ... Azt akarom az országgal, hogy ne úgy legyen, mint eddig. Atyám öreg; vele csinálhattatok, amit akartatok. Lehetett alkudozni, zsarolni. „Adod, vagy megyek János Zsigmondhoz. A törökhöz...”

ZRÍNYI MIKLÓS Nekem ezt nem hányhatod a szememre, felséges úr!

MIKSA Igaz, mindig hűséges embere voltál atyámnak. Ámbár... *(egy papírt kotor elő)* ... találtam én egy iratot. Talán öt éve küldte a konstantinápolyi követünk... Akkoriban te atyámmal összevesztél Huszt miatt...

ZRÍNYI MIKLÓS János Zsigmondot gyűlölöm. De nem helyeseltem, hogy Husztot vívjuk tőle, amikor a török Szígetet támadta...

MIKSA ... S te titokban, Ali boszniai basán keresztül, aki szomszédod ott a végeken, alkudozni kezdtél a szultáni udvarral...

ZRÍNYI MIKLÓS *(hallatlan felindulással)*. A legalávalóbb hazugság!

MIKSA Nem tudom. Lehet. Mindenesetre: írva vagyon...

ZRÍNYI MIKLÓS S ezt mért nem kérdezték meg tőlem *akkor* felségtek?

MIKSA Te is tudod: a kérdéseknek meg vagyon a maguk ideje... *(Más hangon.)* De ezt hagyjuk. Ami volt: volt; ami nem volt: nem volt... Egy bizonyos. Atyámat becsülöm, de én nem vagyok hajlandó úgy csinálni, ahogy ő csinálta. Az *érdek* alapjáról az *erkölcs* alapjára akarom tenni a király és az urak viszonyát!... Rend és tisztességes hatalom másképpen nem létezik.

ZRÍNYI MIKLÓS Ebben én egyezek felségeddel.

MIKSA Akkor is, ha téged is érint?

ZRÍNYI MIKLÓS Akkor is.

MIKSA Bizonyíthatod.

ZRÍNYI MIKLÓS Hogyan?

MIKSA Mondjad: „nem akarok nádor lenni!...”

ZRÍNYI MIKLÓS Én nem mondom: akarok. Azt se mondhatom: nem akarok. Az országgyűlésnek joga, hogy nádort válasszon. Akit akar...

MIKSA ... A bandériumok a mi tiszteletünkre vannak Pozsonyban. Csak éppen azt kiáltozzák: „vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós!”

ZRÍNYI MIKLÓS Nem én fogattam be a szájukat?!

MIKSA Azokét fogd be, akik súgnak nekik! (*Szinte lerohanja az érveléssel.*) ... Nem veszed észbe, hogy csak *eszköz* vagy a kezükben? Megfognak a hiúságodnál. Nem te kellesz nekik, hanem valaki, akit velem szembeállíthatnak, hogy zsarolhassanak. Azt mondtad: amit akarok, abban egyezel velem. Akkor mért nem segítesz?

ZRÍNYI MIKLÓS S azt honnan tudjam, hogy felséged nem eszköznek akar? ...

MIKSA Atyámtól kérdezted ezt egyszer is, harminc esztendő alatt? Most egyszerre lettél ilyen finnyás!

ZRÍNYI MIKLÓS Hátha kérdeztem magamtól ...

MIKSA De szolgáltál! ... És sok olyat csináltál, amit én sose kértem volna tőled ...

ZRÍNYI MIKLÓS Példaként?

MIKSA Példaként: Katzianer megölése ...

ZRÍNYI MIKLÓS (*telháborodva*) ... Ezt valaki már a szememre hányta, de az az ellenségem volt. És most felségedtől kapom. Amikor felségtek szolgálatában tettem, amit tettem. Az eszme szolgálatában, amit a szememben felségtek képviseltek ...

MIKSA Az eszme, az nagyon bő takaró. Lehet erre, lehet arra húzni-vonyni ... De előbb-utóbb mégis pucéran maradhat az ember ... Téged én ilyen pucérnak látlak!

ZRÍNYI MIKLÓS (*teláll*). Legalább tudom, hogyan vélekedik rólam felséged!

MIKSA Akartam is, hogy tudjad. Másképpen nem beszélhetünk őszintén ...

ZRÍNYI MIKLÓS Ezek után nekünk már nincs mit beszélőnk!

MIKSA Dehogy nincs! Most kezdjük! (*Más hangon.*) Az eszme ... szereted mondani. Amit én akarok, az eszmét is jobban szolgálja. Szolgálj hát engem, – de minden kikötés nélkül! Akkor talán a vélekedésem is megváltozik rólad.

ZRÍNYI MIKLÓS Ez csakugyan őszinte beszéd! Én is megmondom: nádor akarok lenni!

MIKSA Nem lehetsz nádor!

ZRÍNYI MIKLÓS ... Nádor leszek, hogy megkérdezhessem: az eszmét, amit felséged gúnnyal emlit, egyformán értjük-e?

MIKSA Így is megkérdeheted.

ZRÍNYI MIKLÓS Az egység az országban, akit én is pártolok, mire lészen?

MIKSA Tudom: a török ... Nem nagyobb gondod, mint nekem. De egyelőre tartani kell a tavaly szerzett békét ...

ZRÍNYI MIKLÓS ... S fizetni az évi harmincezer forintokat.

MIKSA Fizetni az évi harmincezer forintokat.

ZRÍNYI MIKLÓS De ez nem béke! A török éppen úgy pusztít, rabol, igájába hajt jobbágyokat, mint azelőtt. Hol nyíltan, hol álnok módon elfoglalnak végvárait. Úgy bánnak velünk, mint zsarnok a tehetetlen alattvalóival. S ha panaszt teszünk, vagy védekezünk, ránk fogják: mink vagyunk a békebontók. Ez így nagyobb romlással jár, mint a háború, mert senyveszt, megaláz ...

MIKSA ... És mégis tartani kell, egyelőre.

ZRÍNYI MIKLÓS A török majd nem tartja. Ne engedjük, hogy ő határozza meg, mikor és hol támad?!

MIKSA Tudom, jó hadvezér vagy. De én egész Európáért vagyok felelős. Nem a birtokaim határáról ítélem meg, mit s hogyan?

ZRÍNYI MIKLÓS Tehát én igen.

MIKSA Ezzel még rosszat se mondtam.

ZRÍNYI MIKLÓS De azt mondtott, felséged. A birtok: ember is: sirás és jajgatás ... szenvedés és pusztulás ... (*Más hangon.*) És János Zsigmond ellen lesz felségednek katonája?

MIKSA Egyesíteni kell ezt az országot, ha le akarjuk bírni a törököt.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem! Le kell bírni a törököt, hogy egyesíthessük ezt az országot! ... Kérdeztem s felséged felelt. Nem akartam nádor lenni. De nádor leszek, hogy az országgyűlés színe előtt még egyszer kérdezhessenek. Hátha mások lesznek a feleletek.

MIKSA Nem lesznek mások. S a kérdések el se hangzanak, mert te nem leszel nádor!
ZRÍNYI MIKLÓS S ha a rendek többsége mégis akarja?

MIKSA De én nem akarom! És majd a rendek többsége se akarja. Én itt ülök, atyám-
urammal, Pozsonyban, akármeddig. A tanácsot addig össze nem hívjuk, amíg
ebben bizonyosság nincsen.

ZRÍNYI MIKLÓS Majd összehívom én!

MIKSA Háborút akarsz velem?

ZRÍNYI MIKLÓS Nem. Akarom, hogy király légy; de olyan, aki azt csinálja, ami
az országnak jó.

MIKSA Én tudom, hogy az országnak az jó, amit én akarok. Nem is engedek hát
belőle. Az alkuvásoknak vége! *(Más hangon.)* Gondolkozzál csak, Zrínyi Miklós!
Mi leszen, ha te nem egyezel? Ha nem segítesz a rendeket észre téríteni. Én,
ha az országgyűlés nem enged, itthagynom Pozsonyt. De haddal jövök vissza,
mert egész Európa érdeke követeli, hogy ezt az országot ne engedjük át a zür-
zavarnak. S te akkor, aki egész életedben mellettünk álltál, mit csinálsz?!...

ZRÍNYI MIKLÓS Mért gyűlölsz te úgy engem, felséges úr?

MIKSA Nem gyűlöllek. Nem is szeretlek. Én se az egyiket, se a másikat nem enged-
hetem meg magamnak... De mondjad csakugyan, mit csinálsz?! Odaállsz János
Zsigmond vagy a török mellé s leköpd az egész eddigi életedet?! Vagy te is
hadat állítasz? A töröké és János Zsigmondé mellé még egy harmadik háború?!
Vállald, ha tudod! S akkor az eszmével mi leszen?!...

6. jelenet

*(A pozsonyi vár trónterme. Folyik a koronázó szertartás. A trónszékben már
Miksa ül; mellette a szunyókáló, öreg Ferdinánd. A trón másik oldalán Oláh
Miklós érsek áll, teljes papi díszben. Batthyányi Ferenc nádorhelyettes hozza
a koronát, amit Oláh Miklós helyez Miksa fejére; Zrínyi Miklós az aranyalmát
a kereszttel; ő is adja Miksa kezébe. Báthory Endre a királyi jogart; Perényi
Gábor Szent István kardját... A tömegben ott látunk minden ismerőst: Évát,
Rosenberg kancellárt, Zrínyi Katát, Györgyöt, Alapyt stb., stb. Közben zúg a ko-
ronázási kórus...)*

7. jelenet

*(Ugyancsak ez a terem, de már délután, esetleg másnap. Miksa ül a trónon, előtte
Zrínyi. A teremben jóval kevesebben vannak.)*

MIKSA ... En téged Zrínyi Miklós, aki mindig hűséges hívünk voltál, tárnokmesteri
címed és szigeti kapitányságod mellé, kinevezlek a túlادunáni részek főkapitá-
nyának...

8. jelenet

*(Újra Szigetben vagyunk; Zrínyi még az asztalnál ül, tenyerébe hajtott fejjel;
ahogy az iménti emlékképeket végigélte. Aztán kikiált az ajtónállónak.)*

ZRÍNYI MIKLÓS Küldd be a futárt! És kerítsétek elő György urat, vagy Alapy urat.
Ha nincsenek, Tahy Ferenc urat! de rögtön!

AJTÓNÁLLÓ Parancsodra, főkapitány úr! *(Kimegy. Futár bejön.)*

ZRÍNYI MIKLÓS *(a futárhoz).* A válaszlevélre ne várj. Menj le a zsoldosok szállá-
sára. Kérj enni és pihenj.

FUTÁR Parancsom van, hogy tüstént vigyem a feleletet.

ZRÍNYI MIKLÓS Én meg azt parancsolom: tedd, amit szóltam! *(Futár tiszteleg és
kimegy.)*

ZRÍNYI KATA *(jön be)* ... A vár ég, apámuram? Olyan hajkurászást csinál ez az
ajtónálló, mintha tűz ütött volna ki.

ZRÍNYI MIKLÓS Alapy Gáspár?

ZRÍNYI KATA Lement az óvárosba.

ZRÍNYI MIKLÓS György?
 ZRÍNYI KATA Úgy láttam, ő is kiment a belső várból.
 ZRÍNYI MIKLÓS A férjed urad?
 ZRÍNYI KATA A lovagnál. Hol lenne? (*Zrínyi Miklós türelmetlenül legyint.*) Most az egyszer legalább haszonnal. Vizsgálja őket az éjszakai induláshoz.
 ZRÍNYI MIKLÓS (*kiszól az ajtónállónak.*) Láttad az imént itt azt a papot?
 AJTÓNÁLLÓ Láttam, főkapitány úr!
 ZRÍNYI MIKLÓS Keríts elő valakit a tiszt-urak közül! Menjetek a pap után és hozzátok vissza. Nagyon messze még nem érhetett.
 AJTÓNÁLLÓ Visszahozzuk. Élve vagy halva!
 ZRÍNYI MIKLÓS Élve, te bolond! (*Ajtónálló elrobog.*)
 ZRÍNYI KATA Csakugyan, mi történt? Olyan lett egyszerre a vár, mint a méhkas. Zúg minden; szaladozik mindenki összevissza. Csak nem a török közelít?
 ZRÍNYI MIKLÓS Semmi nem történt. S a török is még ki tudja hol vagyon?
 ZRÍNYI KATA De éjjel, ugye, indulunk?!

ZRÍNYI MIKLÓS (*türelmetlenül*) ... Másat se tudtok a fülembe danolászni! (*Éva jön be. Zrínyi Miklós felragyogó arccal fogadja.*) Úgy örülök, Éva asszony, hogy bejöttél. Mentem volna éppen hozzátok.
 ÉVA S mennyire vártuk kigyelmedet! Már reggel óta. Hűtelen lett hozzánk.
 ZRÍNYI MIKLÓS Azt én sose tudnék! Kicsi János mit csinál?
 ÉVA Szopott éppen s most aluszik. (*Zrínyi Katához.*) Nem mennél oda? A dajka örködik, de én mégis olyan nyugtalan vagyok.
 ZRÍNYI MIKLÓS Ha már unokát nem adsz nekem, legalább a fiamat dajkáljad.
 ZRÍNYI KATA A vőurát szidja kigyelmed, ne éngemet... (*Kimegy.*)
 ZRÍNYI MIKLÓS Sokat szopott?
 ÉVA Szíjta, szíjta, aztán egy csöpp tej itt a szája szélén lecsordult s már aludt is. De még álmában is szíjta egyszer-kétszer...
 ZRÍNYI MIKLÓS Kétéves múlt és még szopik. Táltos lészen belőle. Mifelénk ezt így mondják.
 ÉVA Kicsi táltos ő már most is. Megbabonázza az embert. Nem gondolja kigyelmed?
 ZRÍNYI MIKLÓS Gondolom is. Érzem is. És arra is gondolok: milyen jó lenne a jövődőbe látni. Mi lészen ebből a csöppecske emberkéből tiz-húsz év múlva. A maga életét látná meghosszabbítva az ember.
 ÉVA Miért beszél így kigyelmed? Együtt gyönyörködünk majd, hogyan növekedik csemetéből fa.
 ZRÍNYI MIKLÓS Kicsinyt későn ültettem ezt a fát. Nem várhatom bizonyosan, hogy lombja betakarjon. De te vagy a lomb, Éva asszony. Te szépited késői éveimet és ezt igen köszönöm neked.
 ÉVA Ezt jó hallani. És mégse jó. Úgy mondja kigyelmed, olyan érzellemmel, mintha búcsúzó szó lenne. Mi rá az oka? Megijeszt...
 ZRÍNYI MIKLÓS Az ember ilyen korban már mindennap búcsúzik. Ha öröm éri, különösen. Mert az örömben messzi évek ígéretét érzi; de övé lesz-e az még? S nekem az olyan igen nagy öröm volt, hogy te itt megjelentél...
 ÉVA Nekem meg az volt az öröm, hogy kigyelmed végre kiadta a rendelést: éjjel indulunk.
 ZRÍNYI MIKLÓS Nem volt jó itt Szigetben?
 ÉVA Életem legszebb napjait éltem itt. Máma reggel fölmentem a Nádasdy-bástyára. Emlékeztem, hogyan mondta kigyelmed Pozsonyban: az én szememmel nézett körül. Én meg mostan a kigyelmed szemével igyekeztem... Minden szép volt itt. De az utolsó napok megkeseredtek az aggodalomtól. Mikorra ér ide a török?
 ZRÍNYI MIKLÓS (*kitérőn*) ... Messze van még. S nem is bizonyos, hogy ide jön...
 ÉVA De tovább nem várunk! Éjjel indulunk!...
 ZRÍNYI MIKLÓS Indulunk...
 ÉVA S attól is úgy féltem, most már megmondhatom, hogy kigyelmed itt marad. Sose felejtse el: kicsi fia vagyon és nekem is örökké tartó szükségem van a kigyelmed szeretetére.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem felejttem el. *(Kint zaj; Szekcsőy Mátyás hadnagy az ajtónállóval, meg még egy katonával belökdöszik János papot.)* Hó, hó, hó! Mondtam, hogy élve hozzátok!

SZEKCSŐY MÁTYÁS Itt a pap! Ez az, nagyuram?!

JÁNOS PAP *(méltatlankodva)*. Mondtam már, hogy csak én lehetek az!

ZRÍNYI MIKLÓS *(János paphoz)*. Nem értél messze.

SZEKCSŐY MÁTYÁS Még itt lódörgött a várudvarban. Gyanús ez nekem; nagyon nézegette a várfalakat.

JÁNOS PAP Szólj már rájuk, gróf úr! Ha te kémnek nézel, az még haggyán! De ezek mingyárt fujtanának is meg.

ZRÍNYI MIKLÓS Elnézést, atyám, hogy visszahozattalak. De azt gondoltam, legjobb lesz, ha néhány napig élvezed még itt Szigetben a vendégszeretetet... Előbb is szólhattam volna; ám csak később jött eszembe.

JÁNOS PAP *(ijedten)*. De tán csak nem a várpincében?

ZRÍNYI MIKLÓS Nem! Isten ments! *(Szekcsőy Mátyáshoz.)* A zsoldosok szállásán csináljatok az atyának helyet. *(János paphoz.)* Azokat gyóntathatod, térítheted; legalább nem unod magad. *(Szekcsőyhez.)* Illő tisztelettel bánjatok vele. De a szemeteket azért tartsátok rajta. *(János pap és az öt kísérők elmennek.)*

ÉVA Én is megyek. Sok még a végezni valóm. Ugye mindent málhába kötözünk? Soha ide vissza nem tudunk már jönni... Sziget elpusztul... Igaz-ez? Így beszélik...

ZRÍNYI MIKLÓS Az én személyes holmijaimat haggyátok elől.

ÉVA S mi leszen velük?

ZRÍNYI MIKLÓS Majd én rakom málhába. Ahogy én jónak tartom.

ÉVA Mikorra várhatjuk kigyelmedet.

ZRÍNYI MIKLÓS Csak éppen még egy tanácskozásom lészen.

ÉVA Minek még kigyelmednek tanácskozni? Ha igen, akkor is csak az indulásról. Erről leszen szó?

ZRÍNYI MIKLÓS Mindig erről van szó.

ÉVA Akkor megnyugodva megyek el...

9. jelenet

(Lent az Óvárosban. Alapy Gáspár, polgárok állnak. Már sokkal többen vannak, mint akik Zrínyihez „betörték” s a hangjuk is sokkal indulatosabb, makacsabb.)

- I. POLGÁR Nekünk semmi kifogásunk nincs teellened, Alapy Gáspár úr. Sőt igen nagyon tisztelünk és becsülünk.
- II. POLGÁR Estére, az installációkor, egy akarattal kiáltjuk: vivát Alapy Gáspár.
- ALAPY GÁSPÁR Igazat beszélt főkapitány urunk. Először csak kérések voltak. Most már kérdések vannak. Azután következik a parancsolás és a számonkérés.
- II. POLGÁR Csúnyán mondod, Gáspár úr!
- ALAPY GÁSPÁR Csúnyábban is mondhatnám: megtagadjátok az engedelmisséget. De még nem akarom így mondani. Tudjátok, hogy mátol érvényben vannak a hadi törvények. Ismeritek őket?
- II. POLGÁR Ismerjük.
- ALAPY GÁSPÁR „Aki tisztjeinek nem engedelmeskedik, ki a parancsot nem teljesíti... kik titkos szándékkal értekeznek egymással... mindezek haljanak meg, akasztassanak fel, vagy fejeztessenek le.” Mindezt rátok mondhatnám... *(Néhányan elődalogznak.)*
- II. POLGÁR Nem mondod és mégis mondod.
- I. POLGÁR Fenygetés ez, Gáspár uraság. És mink ezt nem érdemeljük. De nem is ijedünk meg tőle. *(Közben odajön Zrínyi György és félrehúzódva, némán hallgatja a vitát.)*
- ASSZONY A török: az az igazi fenygetés.
- ALAPY GÁSPÁR Fenygetőzni még nem akarok. Előbb próbáljuk meg: értsünk oko-

san szót. Holnap reggel el kell kezdeni az Újvárosban a fatetők, fakerítések lebontását. Állítsatok ki értő mesterembereket. Vesszőfonatokat kell fonyni, földet és homokot hordani a bástyákra. (I. és II. polgárra mutat.) Tiktiket akarlak megjelölni, hogy vajdák legyetek. Csapatokba osztjátok a polgárokat és a jobbágyokat.

I. POLGÁR De mire mindez? Úgyse lehet megvédeni a várat. A házainkat tönkretesszük s hiába!

II. POLGÁR Tudjátok, tiszt úr, milyen irtózatossan nagy sereggel jön a szultán?! Az eleje már itt van Siklósnál, a vége meg még Konstancinápolyban. Elsőpri ezeket a rozoga falakat, mint a dagadó árvíz!

ALAPY GÁSPÁR Tíz éve, egyszer már megvédtük Szigetet. Te is itt éltél már akkor, nem? Úgy ismerlek.

II. POLGÁR Itt éltem, igaz. Akkor még sokkal fiatalabb voltam, s te tiszt úr, szinte gyerek. Mink többen voltunk akkor, mint most – és a török sokkal kevesebben. Csak ennyi a különbözés...

ALAPY GÁSPÁR És mégis, most is megvédjük!

I. POLGÁR Akkor mért akar megfutni a mi nagyurunk?!

II. ASSZONY Nekünk is ezt kell csinálni. Futni innen! (Az eddig néma tömegből vad, zaklatott kiáltások hallatszanak: „Ez az igazi beszéd!” „Futni, amíg nem késő!” „El Szigetből, de minél előbb!” „Még máma, ha lehet!” „Nyugatra! Nyugatra!” „Nem akarunk se néma halottak, se jajgató rabszolgák lenni!” „Ki oltalmaz bennünket?” „Senki! Senki!”)

ASSZONY (hisztérikus kiáltással). Engedjétek szabadon Dandó Ferencet. Csak reá figyelmezzünk. Lecsukták érettünk. A főkapitány urunk csukatta le! (A tömeg visszhangja: „Szabadítsuk ki!” „Mennyünk a várpincébe!” „Törjük be a kaput!” „Ne hagyjuk börtönben senyedni!” „Ő mondja az igazságot!” „Senki másnak a parancsolatát nem vesszük!”)

FÉRFI (kiált). Nem! Még az övét se, mert szegődött katona! Senkiét! Cselekedjünk a magunk okossága szerint!

II. FÉRFI Így igaz! A házainkat le nem rontjuk! És másnak se engedjük! Úgyis hiába! S ki építené fel majd újra, ha élnénk egyáltalán?!

FÉRFI A főkapitány úr elmegy. S egy szava se volt hozzánk.

II. FÉRFI Volt; de milyen? Inkább ne lett volna. Én is azt mondom: csak a magunk eszére hallgassunk! (Hatalmas zaj, helyeslés.)

I. POLGÁR Csöndesség! Csöndesség! Megsüketítitek az embert! Csöndesség! (Alig bírja lecsöndesíteni a zajongó, lázadó tömeget.) Ha mondjuk, legalább magunkra hallgassunk! (Alaphoz.) És most legyél vajda, Alapy Gáspár tiszt úr; ne nekünk kínáljad. Mit mondasz az embereknek?

ALAPY GÁSPÁR Azt, hogy hiába keresnétek a futásban menedéket, az ellenség úgyis utolér. S az még rosszabb, mint Szigetben maradni és harcolni. Így még megmenekedhetsz; de úgy bizonyosan rabláncra fűz és elhajt. Csak itt Szigetben védheted meg magad becsülettel.

FÉRFI És a főkapitány urunk? Őreá ez nem szól?

II. FÉRFI Őreá ez nem szól. Neki gyorsabbak a lovai és a szekerei. A vője, Tahy Ferenc úr, most is a lovakat vizsgálja: egy se legyen sánta. (Nagy nevetések hangzanak s kiáltások: „A jó ló, az mindig jó!” „A jó vő is jó!” „A jó szekér is jó!” „Elszekerezni gyorsan, míg az ellenség jő, az a legjobb!”)

ALAPY GÁSPÁR Ne csúfolódjatok, polgárok; mert sose tudhatjátok: nektek lehet csúfság belőle. Ismeritek nagyurunkat?

SOKAN Ismerjük. Ismerjük.

ALAPY GÁSPÁR S megmondanátok: Zrínyi Miklós mikor futott el a török elől? (Csönd.) Sose, ugye?! Nem tudtok ilyet. A török sokszor futott, de ő nem. Ha most mégis elmegyen innen, nem a török elől megyen és nem a gyávaság viszi. Legalább ezt higgyétek el nekem!

I. POLGÁR Ami igazság, azt mi nem hazudtoljuk. De akkor most se menjen el! (Nagy zaj, helyeslés.)

ALAPY GÁSPÁR Különben is: olyan bizonyosak vagytok, hogy elmegyen?
ASSZONY *(hisztérikusan újra felkiált)*. Eresszétek szabadon Dandó Ferencet!
ALAPY GÁSPÁR Mit kiabálsz, te asszony?! Neked úgyse jut belőle. Nős és gyerekei vannak. *(Nevetések hangzanak; a hangulat enyhül.)* Nektek pedig, bár parancsolhatnék és büntethetnélek, most még tanácsként mondom: vegyétek elő a job-bik eszeteket és estig gondolkozzatok. Estére találkozunk.

II. POLGÁR Eddig is azt csináltuk.

ALAPY GÁSPÁR És ide jutottatok? Nem nagy okosság, mondhatom.

ASSZONY *(még hisztérikusabban)*. Csak beszélj, beszélj! Mindennek vége! . . . *(Tömeghang felel rá, egyetértőleg; a hisztéria majdnem kitör újra.)*

ALAPY GÁSPÁR *(kiabálva)*. Semminek sincs vége! Emberek, értsétek, semminek nincs vége! Való igaz, mért is hazudnék nektek, a zsoldos katona kevés. De majd jó segítség. S tik is itt vagytok. Csak veletek együtt lehet megvédeni Szigetet. De veletek együtt: lehet! Aki fél, fusson! Menjen is el és ne mérgezze a többieket. De itthagynátok mindeneteket, ebek harmincadjára?! Hová is mehettek? És mi lesz veletek, meg a gyerekeitekkel a néma országutakon?! *(Szünet. Csönd.)* És most elmehettek. Gondolkozni és cselekedni. *(A nép lassan, vonakodva elvonul.)*

ZRÍNYI GYÖRGY *(szünet után, felindultan)*. De hiszen ez köznép zendülése!

ALAPY GÁSPÁR Még nem az. De lehet belőle.

ZRÍNYI GYÖRGY S te ezt csak így mondod. És olyan voltál, mint a puha vaj.

ALAPY GÁSPÁR Miért? Mit kellett volna cselekednem? Szerinted . . .

ZRÍNYI GYÖRGY Elővenni a hadi törvényeket. Nem csak emlegetni. Elővenni és alkalmazni. A főkolompósokra legalább, akik a többi fölgerjesztik. Ez a sok-beszédű két polgár; ezek a legfőbb kolompósok.

ALAPY GÁSPÁR Tehát azt mondod: akasztatni és fejet üttetni.

ZRÍNYI GYÖRGY A legelső nap kell példát statuálni. Különben székely Dózsa György falkájává lesz a nép.

ALAPY GÁSPÁR S arra nem gondolsz, hogy nekem majd ezekkel a népekkel kell együtt állanom a bástyákon? Az első naptól talán a halálig. És kezdem úgy, mintha az ellenséggel állanék szemközt?

ZRÍNYI GYÖRGY Nem te mondad: köznép lázadása is lehet belőle?! Nem azt kell-e ilyenkor minden erővel meggátolni?!

ALAPY GÁSPÁR De nem akasztással!

ZRÍNYI GYÖRGY Akár azzal is, ha kell. Hogy később még több halál ne legyen. A cél a fontos! Egy hete, ugye, hogy elfogtuk azt a török kémet a várban? Másik talán nem jöhetett helyette? Vagy harmadik? Az is lehet, hogy az ellenség gerjeszti a népet; így akar bekerülni a falakon belülre. Nekem különben az a pap is gyanús . . .

ALAPY GÁSPÁR Ismerem én kívül-belül ezeket a népeket. A félelem gerjeszti őket. Különben hallhattad.

ZRÍNYI GYÖRGY Az ember nem mindig azt hallja, ami van. Csak hiszi.

ALAPY GÁSPÁR . . . A félelem a töröktől. S a félelem talán méginkább attól, hogy egyszerre árvaságra hagyja őket az, akiben a legnagyobb volt a bizodal-muk. Azt véled, olyan egyszerű ez?

ZRÍNYI GYÖRGY *(elhárítón)*. Erről már ne is beszéljünk! Nincs mit!

ALAPY GÁSPÁR És erre válaszoljak én, ezt gyógyítsam kötéllel, meg pallossal? Nem, György testvérem, én ezt nem teszem. Hanem valami egészen másat teszek.

ZRÍNYI GYÖRGY Mit vajjon?

ALAPY GÁSPÁR Eddig hallgattam. Igaz?

ZRÍNYI GYÖRGY Igaz.

ALAPY GÁSPÁR Nem mondtam „nem”-et.

ZRÍNYI GYÖRGY Nem mondtál. Köszönöm is neked.

ALAPY GÁSPÁR Nem kell köszönet. Így ígértem, így tettem. De most szemtől-szembe megmondom: nem tudom tartani az ígérete-met. Felmondom a szövetséget.

ZRÍNYI GYÖRGY Tehát mégis elárulsz. Cserbenhagysz. S főként cserbenhagyod apámuramat. Most, amikor a legnagyobb szüksége lenne rád.

ALAPY GÁSPÁR Odaállok eléje s azt mondom: „nem”.

ZRÍNYI GYÖRGY A hűséges tanítvány! Mondtad volna, máskor, régebben, csak egyszer is, hogy „nem”. Akkor talán most nem kellene mondanod.

ALAPY GÁSPÁR *(elszántan)*. Mindent mondok neki, hogy maradásra bírjam.

ZRÍNYI GYÖRGY Akkor jó atyafiak helyett rossz ellenségek leszünk!

10. jelenet

(Az eredeti színhely: Zrínyi Miklós terme, nem sokkal később. Szekcsőy Mátyás, két fegyveres katona segítségével, egy fegyvertelen zsoldost lökdös befelé.)

ZRÍNYI MIKLÓS Még egy papot fogtatok? De ez, úgy látom, zsoldos katonának öltözött...

SZEKCSŐY MÁTYÁS Az is ez, nagyságos főkapitány úr. Zsoldos katona.

ZRÍNYI MIKLÓS S mért hoztatok ide?

SZEKCSŐY MÁTYÁS Ittas volt; meginttettem s kardot rántott rám. A hadi törvények mátol életben vannak. Az ítélkezés nagyságodra háramlik. *(Közben bejön Alapy Gáspár és Zrínyi György, majd később Tahy Ferenc.)*

ZRÍNYI MIKLÓS *(a zsoldoshoz)*. Ittál? *(Az dünnög valamit.)* Kardot rántottál? A tisztet akartad levágni? *(Dünnögés.)* Felolvasták előttetek a hadi törvényeket? *(Dünnögés.)* Vigyétek! Kerítsétek elő a bakót. Csapassátok le a fejét a főutcán, hogy mindenki lássa s példa legyen. *(Alapy Gáspárhoz.)* Egyezel velem?

ALAPY GÁSPÁR *(Zrínyi György erős nézése alatt, hosszú hallgatás után)*. Egyezek...

ZRÍNYI MIKLÓS *(Zrínyi Györgyhez és Tahy Ferenchez)*. Tik is?

ZRÍNYI GYÖRGY Mink is! *(Tahy Ferenc csak mormog, ami lehet igen is, nem is.)*

ZRÍNYI MIKLÓS Vigyétek! *(A zsoldos most ébred a helyzetére s jajgatni kezd: „Kegyelmet, nagyúr, kegyelmet!”)* Nincs kegyelmezés. Aki ilyet csinál, meghal. Vigyétek! *(A zsoldost kihurcolják.)*

ZRÍNYI GYÖRGY Hallom, apámuram, hogy a papot elküldted, aztán visszahozattad. Kém lenne mégis?

ZRÍNYI MIKLÓS A papot csak haggyad. Én tudom, hogy mért hozattam vissza. *(Alapy Gáspárhoz.)* Mit végeztél az Óvárosban?

ALAPY GÁSPÁR Győzködtem a népekkel.

ZRÍNYI MIKLÓS A népekkel nem győzködni kell. Parancsolni és a parancsolatot irgalmatlanul elvégeztetni. S ha nincs más, büntetéssel példát statuálni.

ZRÍNYI GYÖRGY Én is ezt mondtam.

ZRÍNYI MIKLÓS Az installációt előkészítetted?

ALAPY GÁSPÁR Készítettem...

ZRÍNYI MIKLÓS Mára estéről pedig elmarad...

ALAPY GÁSPÁR *(kitörő örömmel)*. Bátyám, hát mégis marad?

ZRÍNYI MIKLÓS Indulok Győrbe, Miksa császár úr táborába. *(Zrínyi Györgyhez.)* S ti indultok nélkülem Verbóra. Ha elvégeztem a magamét, majd utánatok szekerезek. Rádbizom az egész családot.

TAHY FERENC *(közbeszól ártatlanul)*. ... A legjobb lovakat válogattam...

ZRÍNYI GYÖRGY *(rákiált)*. Csináld föl a lovaiddat! *(Az apjához.)* S a mostohám ezt már tudja?

ZRÍNYI MIKLÓS Még nem volt bátorságom neki mondani...

ZRÍNYI GYÖRGY Ne is mondjad, apámuram! Tudom, futár jött; Miksa király bizonyosan hívja kigyelmedet. Feleljed vissza: nem megyek!

ZRÍNYI MIKLÓS Futár csakugyan jött; de nem hívással. S én mégis megyek!

ZRÍNYI GYÖRGY De mi történt reggel óta?

ZRÍNYI MIKLÓS Reggel óta semmi nem történt. Csak az történt reggel óta, hogy ráébredtem: Miksa császárral nekem még van beszélni valóm. És éppen most! Ha más nem, legalább annyi, hogy megkérdem: ugy-e, igazam volt? Fizettük a harmincezer forintokat s hol a béke?

ZRÍNYI GYÖRGY Ne menj, apámuram, és semmit ne kérdezz! A felelet úgyis ez le-

szen: „nem neked; nekem volt igazam.” Hatalmasság, aki uralkodik, mondott-e még valaha is ilyesmit: „nem nekem volt igazam...” Nem is mondhat, mert összedől a hatalma.

ZRÍNYI MIKLÓS Jó, ne mondja. Csak cselekedje. Azzal a sereggel, ami Győrnél van, ha mi mennénk elébe a töröknek, széjjel verhetnénk...

ZRÍNYI GYÖRGY Lehet. De mégse leszen így. Ne menjél hát, apámuram! Ne alázd meg magad, sokadszor is. Nem veszed észbe, hogy Miksának te nem kellesz?! S ő a hatalom... Nem kellesz a hatalomnak. Miért akarod mégis elhíttetni magaddal, a magad nélkülözhetetlenségét?

ZRÍNYI MIKLÓS ... Ő egy cél érdekében térdre kényszerített engem. Most emeljen fel!

ZRÍNYI GYÖRGY Nem emel föl! „Az eszme...” – duruzsoltad mindig. Az én fülemben is. Az eszme lehet szép, de én a te életeden mérem, hogy a csinálás mindig elrúti. Én tőled tanultam – és tőled iszonyultam el. Kérhetem hát: menjünk együtt Verbóra s ne menjél te Győrbe! (*Rákiált Alapyra.*) Na, jó tanítvány; most mondjad végre, hogy „nem!”

ALAPY GÁSPÁR Nem mondom, hogy nem. Igaza van bátyámnak, ha mindent megpróbál.

ZRÍNYI GYÖRGY Rossz tanítvány vagy!

ZRÍNYI MIKLÓS S te, ugye, jó fiam vagy?! (*Alapy Gáspárhoz és Tahy Ferenchez*) Menjete ki! (*Kimennek.*) Az ember számára mégis az a legfontosabb, hogy azok értsék, akik majd az emléket őrzik, ha őrizik... Mit tartasz te, aki az elsőszülött fiam vagy, felőlem?!...

ZRÍNYI GYÖRGY (*szembenéz vele*)... Azt tartom, atyámuram, hogy önző vagy... téged csak a magad dicsősége érdekel, mással nem törödsz... anyánk is ebbe halt bele oly korán... És most már úgy elvakultál, hogy még a magad méltóságával se törödsz!...

ZRÍNYI MIKLÓS (*fojtott haraggal*) Takarodj ki!

ZRÍNYI GYÖRGY (*miközben kimegy, visszaszól*) Kikergethetsz. De mielőtt elindulsz Győrbe, gondold meg, mi történt itt két éve?!...

11. jelenet

(*Két évvel előbb; ugyanott. Miksa várvizsgálatot rendelt el Zrínyi ellen. A vizsgálat vezetője egy Belczer nevű hadbiztos.*)

BELCZER (*Alapy Gáspárt „vallatja”*)... S hány katona ment innen Krupa várához?

ALAPY GÁSPÁR Talán ezer...

BELCZER Ki vezette őket?

ALAPY GÁSPÁR Én.

BELCZER Ki adta a parancsot?

ALAPY GÁSPÁR Bakics Mátyás küldte a segítség kérő levelet. Az Unna túlsó partján ott állt Auersperg Herbert gróf úr vezérletével legalább hétezer krajnai zsoldos katona; de meg se mozdultak. Nézték, hogyan hullanak el mind a várvédők; hogyan foglalja el a török a várat... Mire mink odaérkeztünk, mindennek vége volt...

BELCZER Oda se lett volna szabad menni! Császári parancs nélkül. (*Zrínyi Kata ront be, izgatottan.*)

ZRÍNYI KATA Apámuram?

ALAPY GÁSPÁR A várat szemlélik a hadbiztos úrékkal. Baj van?

ZRÍNYI KATA Tik férfiak is jókat tudtok kérdezni! (*Belczerhez*) Kigyelmedék is jöhetnek volna jobbkor is!

BELCZER (*mentegetőzve*) Honnan tudhattuk volna, hogy gólya készülődik a vár-kéményre?... (*Zrínyi Miklós jön be, két várbiztos kíséretében. Izgatott; felháborodott. Amikor Katát meglátja elveszti a fejét.*)

ZRÍNYI MIKLÓS Baj van, ugye; tudom, hogy baj van!... Ezért vársz.

ZRÍNYI KATA Nincs semmi baj. De Éva látni szeretné kigyelmedet.

ZRÍNYI MIKLÓS (*Belczerhez*) Csináljanak uraságtok, amit akarnak. Egyék meg az egész várat! (*Kirobog Zrinyi Kata utána.*)

BELCZER (*Alapy Gáspárhoz*)... Nekünk se nagy öröm ezt végezni. S éppen most. De a császár parancsa: parancs! (*I. várbiztoshoz*) A zsoldosok száma?

I. VÁRBIZTOS Hétezer.

BELCZER (*Alapy Gáspárhoz*) Az írásokat a zsoldfizetésről és az élelemvásárlásról, hol őrzik?

ALAPY GÁSPÁR A vár-kamarás őrzi.

BELCZER (*a várbiztosokhoz*) Menjetek, urak s nézzétek át. (*Várbiztosok kimennek.*)

ALAPY GÁSPÁR (*elkeseredetten*) Tolvajokat kerestek?

BELCZER... Inkább arra felelj, Alapy Gáspár úr, amit kérdeztem. Ki adta a parancsot a Krupa alá vonulásra?

ALAPY GÁSPÁR Én adtam.

BELCZER De neked ki adta?

ALAPY GÁSPÁR Nekem senki. Magamtól csináltam.

BELCZER (*türelmetlenül*) S ugye, a főkapitány úr nem is tudott róla? Ezer katona csak úgy kivonulhatott a várból!...

ALAPY GÁSPÁR A bátyám akkor nem is volt a várban.

BELCZER Tiszt, ki ment még a csapattal?

ALAPY GÁSPÁR Dandó Ferenc hadnagy.

BELCZER (*kiszól*) Jöjjön be Dandó Ferenc hadnagy! (*Bejön.*) Te is vonultál Krupa vára alá?

DANDÓ FERENC Az hol van? Nem is tudom...

BELCZER Ne tettesd magad! Alapy Gáspár úr vallotta, hogy te is vonultál.

DANDÓ FERENC Lehet... Dehát egyik vár is vár; a másik is. Nem tudom én a nevüket.

BELCZER S ki adta a parancsot a vonulásra?

DANDÓ FERENC Parancsot? Senki nem adott parancsot... Egyszer csak azt vettük észbe, hogy már lovon ülünk s megyünk...

ZRÍNYI MIKLÓS (*jön be*) Vallatás? Zsivány-keresés, haditanácsos úr?

BELCZER Csak azt kívántam tudni, ki adott parancsot a Krupa alá vonulásra... (*Más hangon*) Fiat vagy lányt hozott a gólya, főkapitány úr? S én most nem is kívánom, hogy velünk törődjél. Végezzük mi nélküled is.

ZRÍNYI MIKLÓS (*elutasítón*)... Se fiat, se lányt nem hozott még. De, gondolom, ez nem is érdekli Miksa császárt. A Krupa alá vonulásra pedig én adtam parancsot. És tiltakozom ez ellen az egész vegzatúra ellen!

DANDÓ FERENC (*odasúgja Alapynak*)... A kísézőket már leitattam és bezártam a zsoldosok szállásán. Fogjuk le ezeket is.

ALAPY GÁSPÁR Azokat is kiengeded!

BELCZER (*Zrinyi Miklóshoz*) Maradhatnak magunkban nagyságoddal?

ZRÍNYI MIKLÓS Menjetek ki! (*Alapyhoz*) Állj Éva asszonyom hálóterme elé s akármi van, rohanj ide! (*Belczerhez; mikor már ketten vannak.*) Tik pedig haditanácsos úr, szeditek magatokat és mentek Szigetből! Nem csúfítjátok el ezt az aggodalmas, szép napomat...

BELCZER (*rábeszélőn*) Neked se lesz az jó, főkapitány úr, ha kihajtasz minket a várból. Rosszabbak jönnek vissza...

ZRÍNYI MIKLÓS Dehát mi vagyok én, hogy ezt kell velem csinálni?! Tolvaj cseléd?! Lopó?! Miért ez a megaláztatás?!

BELCZER Nem csinállok mást, csak a császár parancsolatát. S azt is igyekszem kímélettel, mert becsüllek.

ZRÍNYI MIKLÓS A zsoldfizetés papírjainak a vizsgálása az is kímélet?

BELCZER Az is parancs.

ZRÍNYI MIKLÓS Az arcomról ég le a bőr!...

BELCZER... S parancs az is, hogy Szigetben felére kell szállítani a zsoldosok számát. Takarékoság miatt.

ZRÍNYI MIKLÓS Akkor én lemondok!

BELCZER Ezt ne nekem mondd, főkapitány úr.
 ZRÍNYI MIKLÓS Majd mondom a császárnak. *(Kiszól az ajtónállónak.)* Alapy Gáspár úr nem jó még?
 AJTÓNÁLLÓ Senki nem jó.
 BELCZER: Az az ítélet: sok a zsoldosod, ha Krupa alá is tudtál küldeni. És veszélyeztetni a törökkel a békét.
 ZRÍNYI MIKLÓS Auersperg gróf úr bezzeg nem veszélyeztette. Karbatett kézzel nézte, hogy lődözik le a várvédőket. Heten voltak s még mindig ellenálltak, – azok hétezen nézték. A jó Bakics Mátyás a végén úszva menekült; még őt se mentették ki az Unnából! . . . A török ellen takarékoskodni kell, – de Tokaj megvívására s a hadra, Erdély felé, van pénz is, katona is. Gyalázat!
 BELCZER Ilyen szavakat nekem ne mondjál, főkapitány úr. Ha mondod, én jelenteni leszek kénytelen.
 ZRÍNYI MIKLÓS Jelentsd!
 ALAPY GÁSPÁR *(robban be s kiáltja.)* Fiú!
 ZRÍNYI MIKLÓS *(egy pillanatig áll; aztán megöleli Alapyt, táncol vele s önfeledt örömmel kiabál)* Fiú! Fiú! Fiam van! *(Belczerhez)* Jelentsd ezt is! Ebédre még itt maradtok, isztok velem egy kupa bort a fiamra; aztán kihajtunk innen benneketek. És majd azt is jelentheted! . . .

12. jelenet

(A „ma”, újra Szigetben. Zrínyi Miklós jön Évához. A sarokban bölcső; mellett ül Éva. Mikor Zrínyi belép, int neki, hogy csöndesen s eléje jön.)

ZRÍNYI MIKLÓS *(suttogva)* Még aluszik?
 ÉVA Aluszik. De jó is, mert ki tudja, az éjjel a szekéren tud-e majd? . . .
 ZRÍNYI MIKLÓS *(sokáig nézi a bölcsőben fekvő kisgyereket.)* . . . Búcsúzni jöttem . . .
 ÉVA *(értetlenül, döbbsenten)* Búcsúzni?!
 ZRÍNYI MIKLÓS Tőled s tőle . . . Ti csak éjjel indultok; én meg tüstént.
 ÉVA Dehát miért külön?
 ZRÍNYI MIKLÓS Nem egy leszen az utunk. Én előbb Győrbe megyek, Miksa császár táborába. *(Sietve hozzáteszi)* S aztán megyek utánatok, Verbóra.
 ÉVA Az imént még nem így mondta kigyelmed. Pedig, ugye tudta? *(Zrínyi hallgat.)*
 Azért beszélt úgy, ahogyan beszélt . . . S én ezt megéreztem . . . És miért változott meg egyszerre minden?
 ZRÍNYI MIKLÓS Nekem még találkoznom kell a császárral.
 ÉVA S kivel megy kigyelmed?
 ZRÍNYI MIKLÓS Egyedül.
 ÉVA Vigye magával Györgyöt. Nem szeretném, ha egyedül menne.
 ZRÍNYI MIKLÓS Ő veletek indul.
 ÉVA Akkor Alapy Gáspárt.
 ZRÍNYI MIKLÓS Neki itt kell maradni Szigetben.
 ÉVA Dandó Ferencet.
 ZRÍNYI MIKLÓS *(kitérőn)* Őt nem vihetem . . .
 ÉVA György mehet mégis. Mert mi az éjjel nem indulunk! . . .
 ZRÍNYI MIKLÓS De indulnotok kell!
 ÉVA Én kigyelmednek még sose mondtam, hogy nem. Igaz?
 ZRÍNYI MIKLÓS Igaz.
 ÉVA Most se mondom, hogy ne menjen Győrbe. Ha mondja, hogy kell, hát bizonyosan igaz. De azt tudom, hogy Győrből nem jön utánunk Verbóra. Az indulásra hát azt mondom: „nem!” Itt várom meg kigyelmedet, Szigetben.
 ZRÍNYI MIKLÓS Dehát jön a török!
 ÉVA Az imént még azt mondta kigyelmed: nem bizonyos, hogy ide jö . . .
 ZRÍNYI MIKLÓS De bizonyos!
 ÉVA Minden így változik s ilyen hirtelen? Amit én mondtam, az nem változik. Ide Szigetbe várom vissza kigyelmedet.

ZRÍNYI MIKLÓS Indultok, mondom.
ÉVA Nem. Nem! Kigyelmed induljon, hogy minél előbb legyen visszaérkezése!

13. jelenet

(A győri táborban vagyunk; másnap este. A királyi sátor előterében. Zrínyi a sarokban ül, halott fáradtan a huszonnégy órás kocsizástól. Belczer lép hozzá, aki afféle „szárnysegéd” Miksa mellett.)

BELCZER... Őfelsége egy kis időt kér. Tart a hadi tanács. Nem pihenne le addig nagyságod? Látom, nagyon megfáradott. Mikor is indultak nagyságodék?

ZRÍNYI MIKLÓS Tegnap ilyentájt.

BELCZER Jó lovaik lehetnek. S jó kocsisaik.

ZRÍNYI MIKLÓS *(kesernyésen)* És jó siettetőink. Szulejmán jó siettető.

BELCZER Minket is siettet. Jó hír vagyon: Tata után Veszprémet is visszafoglaltuk.

ZRÍNYI MIKLÓS S ez nem békebontás a törökkel?

BELCZER Más volt két éve – és más most. Én különben ma is sajnálom, ami akkor történt Szigetben... *(Más hangon.)* A kicsi fiú hogy vagyon?

ZRÍNYI MIKLÓS Már nagy... Jár, beszél s még mindig szopik... *(Homonnai Miklós jön be. Meglátja Zrinyit; nagy örömmel siet hozzá.)* Viszi a kisszéket anyja után s mondja: „anyám; opok...”

HOMONNAI MIKLÓS Bátyám itt? S végleg?

ZRÍNYI MIKLÓS Az imént jöttem meg, Szigetből.

BELCZER *(elbúcsúzik)* Majd szólok nagyságodnak...

HOMONNAI MIKLÓS Az jó, hogy hívták kigyelmedet. Talán mégis leszen itt valami. Mára jött a hír: Veszprémet is visszavettük. Hallotta már bátyám?

ZRÍNYI MIKLÓS Hallottam. S örülök neki. Különben nem hívtak. Magamtól jöttem.

HOMONNAI MIKLÓS A család?

ZRÍNYI MIKLÓS Szigetben maradott...

HOMONNAI MIKLÓS Én nem hagytam volna őket ott.

ZRÍNYI MIKLÓS Teszen néha olyat az ember, amit nem akar; s mégis teszi. De még az éjjel indulok vissza, hozzájuk.

HOMONNAI MIKLÓS Nem jó már bátyámnak ez a nagy fáradás...

ZRÍNYI MIKLÓS... Sok ismerős arcot látok itt; csak éppen már elszoktam tőlük. De úgy veszem észbe, ők is az enyémtől... Mintha itt se lennék.

HOMONNAI MIKLÓS Remete lett, bátyám. A szigeti remete.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem úgy beszél inkább: „a szigeti medve”? *(Néhány poros tépett ruhájú tiszt jön be; utánuk tömeg tódul. Kiáltások hangzanak: „A veszprémi győző!” „A veszprémi győzők!” „Vivát!” „Vivát!” A tisztek bemennek Miksához. Néhányan a császárt éltetik: „Vivát Miksa császár!” „Vivát a király!”)*

HOMONNAI MIKLÓS Nem hittem, hogy Miksa király ilyen uralkodói hatalomra teszen szert. Akaratos; de tudja, mit akar. Azokat is maga mellé állította, akik el-lene voltak... *(Oláh Miklós, Batthyányi Ferenc és Forgách jön ki a császártól. Oláh Miklós egyenesen odalép Zrínyi Miklóshoz. Kegyeletesen kedves, mintha sose történt volna közöttük semmi.)*

OLÁH MIKLÓS Örülök, hogy jó egészségben látlak, tárnokmester úr.

ZRÍNYI MIKLÓS Szintúgy örülök, esztorgomi érsek úr...

HOMONNAI MIKLÓS Még visszajövök, bátyám. Szólani szeretnék kigyelmeddel, mielőtt visszaindul.

OLÁH MIKLÓS Mingyárt fogad téged a király úr. Csak eddig tanács volt s most a veszprémi győzők jöttek. Talán ráfordítja az Úr a szerencsét a keresztény fegyverekre! Békesség legyen közöttünk; egyezség, – ez most a legfontosabb!...

ZRÍNYI MIKLÓS S az, hogy legyen jó tervünk a török megverésére.

OLÁH MIKLÓS Bene, bene! Hiszen erről volt a tanács.

BATTHYÁNYI FERENC Nagyon várta tőled őfelsége a futárt.

ZRÍNYI MIKLÓS Én jöttem helyette. Az élő szó jobb, mint papíron a betű.

FORGÁCH *(távolabb áll; közbeszól, gúnyos éllel)*... Ha tartják...

OLÁH MIKLÓS *(sietve)* Bene, bene! Szulejmánról mi a híred?
 ZRÍNYI MIKLÓS Siklósnál mozoghat. Talán Pécsnél.
 BATTHYÁNYI FERENC S jó volt ez a bátorság, otthagyni most Szigetet?! Én inkább a futásra bízom volna az üzenetet.
 ZRÍNYI MIKLÓS Sziget, az csak egy vár. És most többről vagyon szó. S van jó helyettesem... *(Némi indulattal)* Erről különben majd a császár úrnak számolok el, ha kell!...

FORGÁCH Elszámolni mindig kell. Előbb, vagy utóbb, de kell!...

BATTHYÁNY FERENC Te, Zrínyi Miklós úr, ha jól vélem, legelsőbbben mégis Sziget kapitánya vagy!...

FORGÁCH... De levele vagyon: várostrom esetén maradhat, és el is mehet, ha helyettest állít. Bölcs előrenézés!...

OLÁH MIKLÓS *(kegyes csitítással)* Bene, bene! Ne csúfítsuk ezt a szép napot viszszavonással. Békesség s egyezés! Az úr áldását kérem rád, tárnokmester úr! *(Áldásos keresztet vet rá s elmegy; vele Batthyányi F. is. Forgách marad.)*

ZRÍNYI MIKLÓS Te csak váradi püspök vagy. De lehetsz még esztergomi érsek is... Fiatal vagy; erős; s Oláh Miklós urunk vén... Te nem vetsz rám áldásos keresztet?!... Jó lenne, így megkettőzve, a visszaútra...

FORGÁCH Áldásos keresztet nem vetek rád. De három esztendeje várom, hogy megmondjam, amit Pozsonyban nem tudtam megmondani: fogadást tettél előttünk s aztán megszegted. Rútul otthagytál minket.

ZRÍNYI MIKLÓS Fogadást tettem, de mire? Csak arra: Miksát kivallatom, mit akar az országgal? Te kiabáltad: „Nem elég! Nem elég!” S úgy tűnik, elég volt mégis: itt vagytok már mind, körülötte... Te is itt vagy: békességben, az esztergomi érsekkel. Olyan békesség, egyezés van itt, mint sose. Kinek az érdeme ez, Forgách váradi püspök úr, ha nem az enyém?

FORGÁCH Mondod, mondod, Zrínyi Miklós úr. Lehetnél volna, ha akkor nem alkusz, nádor. S most mi vagy a csodálatos nagy címeiddel? Kicsiny várkapitány a végeken.

ZRÍNYI MIKLÓS Alkudtam? Nem igaz, nem alkudtam. Nem alkudtam, váradi püspök úr. Ti könnyen estek térdre; ez már a hivatásotokkal jár. Én nem. De Miksa engem mégis térdre kényszerített. Ő is a hittel, amit hiszek. Földi igazságokkal és fenyegető hadak fenyegetésével. Tik a ti hitetekkel, ha úgy a jó, az égbe emelkedtek; máskor ha az a jó, a földre szálltok. De mit csinálunk mink, váradi püspök úr?! *(Más hangon.)* Alkudtam? Te az én hátam mögött már akkor igazi alkuban álltál Miksa császárral, Forgách püspök úr.

FORGÁCH Nem igaz.

ZRÍNYI MIKLÓS Jó. Sok mindenről hirdetjük, közös egyezéssel: nem igaz. Pedig tudjuk: igaz. És szemétre vetjük.

FORGÁCH Kerüljön szemétre ez is.

ZRÍNYI MIKLÓS Kerüljön... *(Nagy sóhajrással.)*... Rettentően fáradt vagyok. S ilyenkor mit mondanak neked Forgách püspök úr. Vallomást? Azt te nem érdemled, mégse. Mert semmit se értettél... Menjél el, kérlek s engedjél kicsinyt pihenni... *(Lehunyorja a szemét.)*

FORGÁCH *(nézi; tétován ellép, aztán mégis visszalép, s keresztet vet rá.)* Kegyelemmel, teérted.

BELCZER *(jön s megfogja az elnyugodott Zrínyi Miklós karját.)* Miksa császár és király úr várja nagyságodat.

14. jelenet

(Bent már a sátor belsejében, Miksánál. Ott van még Salm Henrik, aki az egyeztetett császári és királyi hadak vezére, Belczer és Auersperg gróf, a veszprémi győzelem vezérője.)

MIKSA... Futárt vártam vissza s te jöttél, tárnokmester és főkapitány úr.

ZRÍNYI MIKLÓS Én jöttem.

MIKSA Akkor előbb ne is azt mondd, amit a futárral is jelenthettél volna.

ZRÍNYI MIKLÓS Előbb azt beszélem el, mégis.

MIKSA Azzal a futárt is küldhetted volna.

ZRÍNYI MIKLÓS De én akarom mondani. Személyesen.

MIKSA Mondjad.

ZRÍNYI MIKLÓS ... Kémjeim nekem is vannak a török táborban. Jobbak, mint nektek, király úr. Ők jelentik: Szulejmán nem Eger, hanem Sziget felé jó ...

MIKSA S te itt vagy! Ezzel a hírrel.

ZRÍNYI MIKLÓS S én itt vagyok, felséges úr. De nem csak ezzel a hírrel.

MIKSA Igaz, neked menleveled van.

ZRÍNYI MIKLÓS Az a kinevezés csak akkor menlevél, ha én akarom. És most nem akarom. Családom, feleségem, kisfijam ... mindent, ami kedves, oda hagytam Szigetben. Jöttem, hogy mondjam: soha ilyen jó alkalom nem adatott még a török igazi leverésére. Minden hadával, ami van neki, jó ... Sok-sok száz, meg ezer járőföldön át. De ő jó s mink itt vagyunk, helyben. A mi erőnk, számban legalább annyi, mint az övé. Menjünk elébe és kényszerítsük a döntő csatára ...

SALM HENRIK Szigetnél?

ZRÍNYI MIKLÓS Ahol ő legkevesbé várja.

SALM HENRIK (*hangsúlytal*) Szigetnél?!

ZRÍNYI MIKLÓS (*belételedezve*) ... Szigetnél talán ... de inkább még előbb. A Dráván még csak félig jött át. Holnap mozduljunk s mink döntjük el a fő csata helyét ... (*Salm Henrikhez.*) Ez mégis a fő; nem?! Királyi és császári hadvezér úr.

SALM HENRIK A had talán még nem jött át a Dráván. De mit hajt magával s maga előtt?! Egy iszonyatos másik hadat, amelyikről mégis azt tartjuk: ez a miénk. Nekem erről is beszéltek a kémjeim, Zrínyi Miklós úr! ...

ZRÍNYI MIKLÓS ... De illet mink is hajthatnánk szembe, fővezér úr! Még jobban is, mint ők ... Van nekem ... (*megáll*) ... Volt nekem egy hadnagyom. S egy papom is. Nekik hiszek. Ők mondták: adjunk a jobbágyoknak csak egy kicsinyke szabadságot s máris mellettünk mereszti a körmeit ...

AUERSPERG A körmeit.

ZRÍNYI MIKLÓS A körmeit.

AUERSPERG De azok a körmök belénk is tudnak karmolni. Láttunk már illet.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem karmolni. Vájni is! De mért belénk vájjanak?! Menjünk a török elébe. Egy ilyen másik haddal. Az egész a mi javunkra jó!

SALM HENRIK Veszprémet ma vettük vissza. (*Auerspergre mutat.*) Ő vette vissza.

ZRÍNYI MIKLÓS S ha tegnap vagy tegnapelőtt vettük volna vissza. Lehetett? Lehetett. Esztendőök óta ezt beszélem én s hiába. Otthon, Szigetben, már csak a falaknak beszélek. Engem megbüntettek, csúnyán, mert segítettem volna Krupa várát védeni. Védeni. Nem vívni! (*Auersperg felé.*) Te ott álltál, Auersperg gróf úr, hétezer emberrel, az Unna partján.

AUERSPERG A túlsó partján. Azt volt a parancsom védeni.

ZRÍNYI MIKLÓS S közben meghalhatott mindenki, aki a miénk ...

SALM HENRIK (*Miksa császár felé*) Engedi felséged? (*Miksa bólint.*) Várat védeni, ez szép tisztesség, Zrínyi Miklós úr. Várat megvívni; az még szebb lehet. Különösen, ha nem rokonyfélékre csapunk rá, akik egészen más testvéri üdvözlést várnak. Te már ezt is, azt is végezted, tárnokmester úr. De egy országos hadjáratot véghezvinni, ehhez mégiscsak több kellek.

ZRÍNYI MIKLÓS Csakugyan több kellek.

SALM HENRIK Látod, te buzgó ...

ZRÍNYI MIKLÓS ... Kellek, példaként, hogy ismerjük s szeressük azt a földet, mit védeni akarunk. Jártál te már, Salm Henrik fővezér úr, Szigetben?

SALM HENRIK Nem jártam.

ZRÍNYI MIKLÓS ... Akkor szét se nézhettél a Nádasdy-bástyáról az Almás patak, az általa képzett tó s a hamvas erdők felé.

SALM HENRIK Te azt ott hogyan véded majd, Zrínyi Miklós úr?

ZRÍNYI MIKLÓS Lehet: sehogyan. De ilyet ne is kérdezzél. Fővezér vagy; de ha ilyet nem láttál ebben az országban, akkor szavad se lehet!

SALM HENRIK Mondhatsz még sok ilyet. De a legfőbb haditanács számításai és határozatai szerint...

MIKSA *(közbevág)* Újra, másként elmondani, semmit se kell. Mára elég volt. Elfáradtam. Menjetek ki!

ZRÍNYI MIKLÓS Én is?

MIKSA Azon túl is, amit elmondtál, van még mit elmondanod, tárnokmester úr?

ZRÍNYI MIKLÓS Semmit se végeztem. Pedig ezért jöttem.

MIKSA Velem van még szavad?

ZRÍNYI MIKLÓS Felségeddel.

MIKSA *(a többiekhez)* Menjetek ki! *(A többiek kimennek; ketten maradnak.)* Beszélj, tárnokmester úr!

ZRÍNYI MIKLÓS Azt mondtam: semmit se végeztem. Igazából mindent elvégeztem. Mindent megértettem, felséged, azt is, ami más szájával mondatott. És már csak azt kérem felségedtől: ne szólítson engem így: „tárnokmester úr”...

MIKSA Ez a címed, Zrínyi gróf.

ZRÍNYI MIKLÓS De felséged kezébe tettem vissza.

MIKSA A tulajdoni területek főkapitánya...

ZRÍNYI MIKLÓS Azt is letettem.

MIKSA Szigetvár kapitánya.

ZRÍNYI MIKLÓS Azt is...

MIKSA Akkor hogyan vagy itt?

ZRÍNYI MIKLÓS Így meztelenül: Zrínyi Miklós...

MIKSA A címeidet a kezembe tetted, csakugyan. De én egyet se vettem vissza. Ezt mi adományoztuk neked s még azzal se dacolhatsz, hogy visszaadod.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem dacolok, felség. Azzal jöttem, hogy mondjam: „a közös nagy ügy parancsával térdre kényszerítettél. Igazam lett: emelj föl.” De nem mondom. Inkább újra térdre kényszerítem magam... *(féltérdre ereszkedik)*... s kérem: higgyél nekem, felséges úr!

MIKSA Ha jól vélekszek, sose mondtam, hogy nem hiszek neked.

ZRÍNYI MIKLÓS Akkor bízzál meg engem a győri hadak fővezérletével.

MIKSA Salm Henrik helyett?

ZRÍNYI MIKLÓS Salm Henrik helyett.

MIKSA Egészen bolond vagy te, Zrínyi Miklós úr!

ZRÍNYI MIKLÓS Talán bolond vagyok. Talán nem. Felséged engem két éve, a várvizsgálattal, mélyen megalázott. Cselekedte velem ezt az után, hogy Pozsonyban térdet-fejet hajtottam...

MIKSA Nem is gondoltál rá, hogy az éppen Pozsonynak a folytatása volt? A helyedre tettelek, tárnokmester és főkapitány úr. Azzal is, hogy címet adtam neked s nem veszem vissza. Ne ugrálj!

ZRÍNYI MIKLÓS De hiszen egy célt szolgálunk. Ezért hajoltam meg előtted. Akkor miért csinálod mindezt velem?

MIKSA A célt szolgálni: azt most én végzem, ahogyan jónak látom. S ebben engem ne háborítson senki. Főleg te ne, Zrínyi úr!

ZRÍNYI MIKLÓS Nem adod a kezemre a győri hadak vezérletét?

MIKSA Megmondtam: nem!

ZRÍNYI MIKLÓS A Dráva felé se irányzod a hadakat?

MIKSA Nem. S mondtam már: ne is ugrálj! *(Más hangon.)* És most már te is haggyál engem. Fáradt vagyok; hosszú volt a nap.

ZRÍNYI MIKLÓS Nékem nem volt hosszú, míg Szigetből ide érkeztem?

MIKSA Miért jöttél? A futár is megtette volna ugyanezt.

ZRÍNYI MIKLÓS Ugyanezt.

MIKSA Ugyanezt.

ZRÍNYI MIKLÓS *(mint egy új érvet dobja be.)* Felséged, én otthagytam Szigetet.

MIKSA Teheted. Leveled van rá. Csak helyettest ne felejsél hagyni. Ez a had innen

nem mozdul, mert hadászatiilag ez a legjobb hely. S a törökkel mi még mindig tartjuk a békét. Ebben az évben is megfizettük a harmincezer forintokat.

ZRÍNYI MIKLÓS Dehát ő jó! Ez még mindig nem elég?!

MIKSA A védelemre mindent megtettünk. Európa így van velünk.

ZRÍNYI MIKLÓS Tudom, Bécsben tilos a tánc...

MIKSA Most már egészen elég! Menj! Menj!...

ZRÍNYI MIKLÓS *(makacsul marad)* S ha én feladom Szigetet, akkor se mozdul ez a had? Mert, gondolom, Sziget is belé van számolva abba a haditervbe.

MIKSA Szigetet te nem adhatod fel. Elmehetsz, de föl nem adhatod.

ZRÍNYI MIKLÓS... Védje fél katonaság a várat. Mert felséged két éve a másik felet lecsapatta.

MIKSA *(kikiált)* Jöjjön be Auersperg gróf úr! *(Zrínyi Miklóshoz)* Mennyi volt az a fele ember?

ZRÍNYI MIKLÓS Négyezer.

AUERSPERG *(bejön)* Parancsoljon, felséged.

MIKSA Mennyi katonával voltál te Veszprémben?

AUERSPERG Ötezerrel.

MIKSA Ennyivel még Sziget alá. *(Zrínyi Miklóshoz)* Többet kaptál, mint volt. Menj!

ZRÍNYI MIKLÓS *(Auersperghez)*... S majd nézed az Almás túlsó partjáról, hogyan veszi be Szulejmán a várat. És ha úszok, a vízből se húztok ki, akár szegény Bakics Mátyást. Pedig ő kövér volt; sokáig a víz színén maradt...

AUERSPERG Mikor induljunk, felség?

ZRÍNYI MIKLÓS *(kiált)* Semikor! *(Miksához)* Ilyen könnyen a lelket nem nyugosztalhatod meg, felséges úr! *(Mint végső tromfot, kívágja.)* Hozzám a szultán követet akart küldeni.

MIKSA *(Auersperghez)* Menj ki! *(Auersperg kimegy.)* Fenyégetni kívánsz, tárnokmester és főkapitány úr?

ZRÍNYI MIKLÓS Csak az igazat beszélem.

MIKSA S most én, ugye, essek öncsá. Vagy fogassalak le, mint jövendő árulót. Te ilyenért még a fogadott testvéreidet is megölted. Én csak azt mondom: fogadd azt a követet.

ZRÍNYI MIKLÓS... Adjam fel Szigetet, kéri a szultán. S királlyá teszen, egész Magyarország felett.

MIKSA Mondom: fogadjad azt a követet. Legalább hárman leszünk királyok... *(Más hangon.)* Három éve, Pozsonyban, amikor sokkal erősebb voltál, akkor is térdre hullottál. Megmondom: nem is becsüllek érte. De most se tehetsz mást.

ZRÍNYI MIKLÓS Másat teszek, felség!

15. jelenet

(Szigetben megint s a „má”-ban. Zrínyi jön be; még halálosabban fáradt a visszaúttól, de határozott, cselekvő, elszánt. Éva röpül eléje.)

ÉVA Megjött kigyelmed!...

ZRÍNYI MIKLÓS Ugye hamar megtértem, Éva asszonyom? A lovak is gyorsak voltak, de hajtottam is őket, az aggodalmammal és a szeretetemmel.

ÉVA Nagyon fáradt az én kedves uram. Vízet merítették a fakádba, megfürödik és lenyugoszik.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem lehet, Éva. Máris tanácsot kellettök összehívni.

ÉVA Sose kérdeztem ilyet; de most megkérdzem. Érdekes volt ez a lóhalál járás Győrbe?

ZRÍNYI MIKLÓS Minden járás, mindig érdemes. Mára este csakugyan indulunk Verbóra.

ÉVA El se hiszem már. S azt beszélük, a török egyre közelebb ér...

ZRÍNYI MIKLÓS Amit mondok, elhiheted. *(Kiszól az ajtónállónak.)* Alapy Gáspár urat hívjad!

ÉVA Gáspár nincsen a várban. Már tegnap kicsapott egy sereggel a török elé!

ZRÍNYI MIKLÓS *(indulatosan)* Engedtem neki? Ki engedte?!
 ÉVA Györgyöt hívjad. Csak ül fönt a szobájában... ül...
 ZRÍNYI MIKLÓS *(Kiszól az ajtónállónak)* Tahy Ferenc urat hívjad.
 ÉVA Estére csakugyan megyünk?
 ZRÍNYI MIKLÓS Csakugyan.
 ÉVA Ugye jó, hogy itt vártam meg kigyelmedet? A málhákba minden be van kötözve... Kicsi Jánost már nem is kérdezi kigyelmed...
 ZRÍNYI MIKLÓS Nem kérdeztem, de mindig reá gondoltam. Mit csinál?
 ÉVA A legújabb játéka: mindig a levegőbe kapdos a kicsi kezével, mintha lenne ott valami. S aztán nevet, mintha megfogta volna...
 ZRÍNYI MIKLÓS Így kapkodunk mink is. Csak sose nevetünk. *(Zrínyi Kata jön be.)*
 Te vagy Tahy Ferenc, a férjed? Lassan már össze is tévesztelek... Hol van ő?
 ZRÍNYI KATA Hol lehet ugyan?
 ZRÍNYI MIKLÓS Szívesen látlak, leányom, de ötlet küldjed mégis. Csak most ne szídjad; a lovai csakugyan csodálatosak voltak.
 ZRÍNYI KATA S megyünk végre, apámuram?
 ZRÍNYI MIKLÓS Éjjel indulunk. *(Kiszól az ajtónállónak.)* Hozzátok fel János papot a zsoldosok szállásáról. *(Alapy Gáspár s néhány más tiszt tör be, török foglyokat taszigálva maguk előtt.)*
 ALAPY GÁSPÁR *(ujjongva, büszkén.)* Foglyokkal köszöntünk, bátyám!
 ZRÍNYI MIKLÓS Ki engedte meg, hogy kicsapj a várból?
 ALAPY GÁSPÁR Mint neked a császár, te is megtiltod ezt nekem, bátyám?! *(Más hangon)* Tőled tanultam: a félelem ellen győzelem kell a katonáknak. S győztünk, Siklósnál, egy előhadon.
 ZRÍNYI MIKLÓS Rendeljed össze, sürgősen, a tisztek gyűlését. És rendeljed el estére, ami elmaradt, az installációt.
 ALAPY GÁSPÁR *(csalódottan)* Mégis?
 ZRÍNYI MIKLÓS Mégis. *(János pap jön be.)* Köszöntelek atyám! *(Kiszól)* Hozzátok fel a várpincéből Dandó Ferencet! *(János paphoz)* Jó volt a vendéglátás, te pap?
 JÁNOS PAP A vár-pincénél jobb...
 ZRÍNYI MIKLÓS Akkor én most el is bocsájtalak.
 JÁNOS PAP S a vissza-üzenet?
 ZRÍNYI MIKLÓS Nincs semmi visszaüzenet.
 JÁNOS PAP Tudom, Győrben jártál, nagyuram.
 ZRÍNYI MIKLÓS Jól tudod.
 JÁNOS PAP És?!
 ZRÍNYI MIKLÓS Jót mulattunk Miksa császárral. Azért mentem... Nem is aludtam... Látod, milyen álmos és fáradt vagyok... Na menjél!
 JÁNOS PAP Ha nincs vissza-üzenet, nem maradhatnék én is?
 ZRÍNYI MIKLÓS Nem maradhatsz, pap. Menjél csak... beszéljessél a füvekkel, a fákkal... s az emberekkel. *(A török foglyokra mutat.)* Velük is beszélgethetsz, ha tudsz a nyelvükön. Egy igazi térítő a pogány lelkekről se tesz le... *(Alapy Gáspárhoz)* Engedjétek szabadon a foglyokat. Vádolnak, hogy mindig jól bánok velük, nem kínozzom őket s ez a cinkosság jele, a törökkel. Dehát tartsak itt evő szájakat? *(A foglyokhoz)* Szabadok vagytok... menjetek! S ha majd visszajöttök a haddal, legalább ennyit ne felejtsetek el! *(János paphoz.)* Menjél te is atyám. *(János pap indul.)* Nem is vetsz reám keresztet? Ennyit, Győrben, még Forgách püspök úrtól is megkaptam.
 JÁNOS PAP *(keresztet vet rá)* Kegyelem reád! *(A foglyokkal együtt kimegy; közben meg az ajtónálló bejön.)*
 AJTÓNÁLLÓ Elővezettem Dandó Ferencet.
 ZRÍNYI MIKLÓS *(a többiekhez)* Menjetek ki! *(Alapy Gáspárhoz)* S hívjad a tiszteket. *(Mindenki kimegy; ketten maradnak Dandóval.)* Itt vagy hát újra?
 DANDÓ FERENC Ide kísérték.
 ZRÍNYI MIKLÓS Lehültél kicsinyt a pincében?
 DANDÓ FERENC Le is hültem; fel is melegedtem.

ZRÍNYI MIKLÓS S mintha kicsinyt megsápadtál volna. *(Más hangon)* Ide hozattalak; de ne felejtse el, azért rab vagy.

DANDÓ FERENC Nehéz lenne, nagyságod, elfelejteni.

ZRÍNYI MIKLÓS Akarsz szabadulni?

DANDÓ FERENC Melyik nem akar?

ZRÍNYI MIKLÓS . . . Szabadulhatsz . . .

DANDÓ FERENC S mi lenne az ára?

ZRÍNYI MIKLÓS Mondjad mindennek az ellenkezőjét, amit a múltkor mondtál.

DANDÓ FERENC Nagyságod köpne először szembe.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem köpnék.

DANDÓ FERENC S én mégiscsak azt mondhatom: még bizonyosabb vagyok, hogy nagyságod innen nem távozhat el.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem is. Csak ma éjjel indulok.

DANDÓ FERENC Ítéljenek még jobban el; de az csúnya árulás leszen.

ZRÍNYI MIKLÓS Erről nem beszélünk, mert hiába is beszélnék, Dandó Ferenc. Börtönben vagy. Ott is maradsz. De te itt voltál a tíz év előtti ostromnál.

DANDÓ FERENC Itt voltam.

ZRÍNYI MIKLÓS Derekasán viselted magad. Igaz?

DANDÓ FERENC Így mondják . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Tetszik vagy nem tetszik, most majd tanácsot is adsz. *(Kiszól.)* Jöjjön be mindenki! *(Besorakoznak.)* Akkor mindenki itt van?

ALAPY GÁSPÁR Mindenki.

ZRÍNYI MIKLÓS György? *(Senki nem felel. Kiszól.)* Menjetek György úrért; én üzenek neki! *(A többiekhez.)* Üljetek le. *(Leülnek.)* Néhány nap még s a török ideér. Legalábbis a had eleje. Mi várható s hogyan kezdjük el a védekezést? *(Alapy Gáspárhoz.)* A fatetők s a kerítések? Jöttem s láttam, minden áll még . . .

ALAPY GÁSPÁR Nehezen mozdulnak az emberek . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Mozdítani kell őket; de nem kéregetéssel . . . *(Alapy Gáspár hallgat.)*

RADOVÁN GYÖRGY Az ilyen behemót hadat fürge kis lovas csapatokkal alaposan meg lehet háborítani. Gáspár úr is bizonyította most, Siklósnál. Ezt sűrűn kellene csinálni.

ZRÍNYI MIKLÓS A javallat jó. *(Alapy Gáspárhoz)* Meg kell szervezni a támadócsapatokat. *(Alapy nem felel.)* Ki volt itt tíz éve, a várvédelemnél? *(Többen fölnyújtják a kezüket.)* Mit véltek, hogyan kezdi el a török az ostromot?

DANDÓ FERENC Biztosan nem úgy, mint tíz éve . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Ezt hogyan gondolod?

DANDÓ FERENC Akkor nem sikerült. Most mindent megcselekszenek, hogy sikerüljön. A had sokszorosa az akkorinak, Körülzárják, gyűrűbe veszik az egész várat és egyszerre támadnak, sokfelől. *(György közben bejön, szótlanul leül. Apjával az összeveszés óta ez az első találkozásuk.)*

BÁTHAY PÉTER Dandó Ferencnek igaza van. Kör-körös támadásra kell készülni.

ZRÍNYI MIKLÓS A víz felől nem tudnak támadni.

DANDÓ FERENC Dehogynem. A gátakat kell majd védeni. Egészen bizonyosan megpróbálják lerombolni és a vizet leereszteni. Kiszáritani és feltölteni a várárkokat. Miért hajtánák magukkal azt a töméntelen szekeres jobbágyot? Tíz éve is megpróbálták, de kevesen voltak hozzá. Én azt vélem, most ez lesz a legfőbb támadási formájuk.

RADOVÁN GYÖRGY Ez valónak látszik. De az is bizonyos, hogy az újváros felől indítják az első támadásokat. Innen próbálják, közel férni a gátakhoz. Gyűjtanak majd. Igaza van főkapitány urunknak; ezért kell ott minden éghetőt minél hamarabb elpusztítani.

ZRÍNYI MIKLÓS Én arra gondoltam, hogy az újvárost fel kell adni. Nem szabad érte sokat áldozni. Esetleg még az óvárost is. Százezerrel szemben négyezer: nagyon kevés a fegyveres. Talán csak a várban kellene védekezni . . .

DANDÓ FERENC Akkor, ha kívülről nagyon gyors segítség jó ... *(Feszülten néz-
nek Zrínyire.)*

BÁTHAY PÉTER *(végül is megjegyzi)* Azon áll, mit végzett nagyurunk Győrben ...

ZRÍNYI MIKLÓS *(mintha nem hallaná)* ... Mégis kell gondolni az újváros és az
óváros védelmére is ... *(Alapy Gáspárhoz)* De talán te is kérdezhethetné a har-
costársakat. És te is mondhatnál valamit.

ALAPY GÁSPÁR A kérdés mindig felelet is. Vagy ilyen, – vagy olyan. Nem akarok
kérdetni semmit.

ZRÍNYI MIKLÓS *(megütődve)* Nem értelek.

ALAPY GÁSPÁR Én gróf Zrínyi Miklós helyett nem kérdezek.

ZRÍNYI MIKLÓS Mára estétől te leszel az utódom. Amit beszélünk, neked kell vég-
bevenni. Kérdeznem is kell hát; és felelni is.

ALAPY GÁSPÁR Se nem kérdezek. Se nem felelek.

ZRÍNYI MIKLÓS És ez mit jelent?

ALAPY GÁSPÁR Nem akarok Szigetben Zrínyi Miklós utóda lenni!

ZRÍNYI MIKLÓS Micsoda új, bolond beszéd ez? Hiszen ebben már régen megegyez-
tünk. S estére meg is történik az installáció.

ALAPY GÁSPÁR Nem vállalom. Csak úgy, hogy gróf Zrínyi Miklós is itt van és én az
igazi helyettese vagyok. Nem az utóda!

ZRÍNYI MIKLÓS Ez itt, a többiek előtt, az utolsó szavad?

ALAPY GÁSPÁR Ez, az utolsó szavam!

ZRÍNYI MIKLÓS A tanácsot egyelőre befejezzük. Mindenki menjen és végezze, ami
a dolga. Csak Alapy Gáspár marad itt. Dandó Ferencet kísérik vissza a börtön-
be! *(Mindenki kimegy. Zrínyi föl-alá járkal, végül, hosszú hallgatás után kitör.)*
Nővéremnek a fia, Alapy Gáspár! Hogy merészelted tenni ezt velem?! Minden-
ki előtt meghazudtoltál és megszégyenítettél!

ALAPY GÁSPÁR Én, bátyám, éppen a megszégyenüléseted akarom akadályozni!

ZRÍNYI MIKLÓS Te velem ne törődj! A magam cselekedeteiért én helytálló. De
veled most mit csináljak? Téged is, dugjalak a várpincébe?

ALAPY GÁSPÁR Mindenkit talán, aki szereti és félti kigyelmedet?! A fél várat és
várost. Vagy, az egészet. *(Kis szünet.)* Azt tudod, bátyám, hogy a várban köznép
zendülése fenyeget?

ZRÍNYI MIKLÓS *(meghökken)* Köznép zendülése?!

ALAPY GÁSPÁR Alig bírom fogni. Amiér kigyelmed elkészül innen.

ZRÍNYI MIKLÓS Leütni a fejét a legnagyobb szájúnak!

ALAPY GÁSPÁR Csinálja kigyelmed, ha gondolja, hogy ez segít. Egyet már leütte-
tett, hiába. Én erre nem vagyok hajlandó. Hiába mondja a György fiad is. Aki
neked is rossz tanácsokat ad amikor azt tanácsolja, hogy menj el innen. Még, ha
szeretetből csinálja, akkor is. Én is szeretetből csinálom, amit csinállok. Én ki-
gyelmedtől tanultam meg, mi a helytállás, mi a hűség. S ez nem bukhat meg ben-
nem. Mert akkor kigyelmed bukik meg bennem. És nem csak énbennem!

ZRÍNYI MIKLÓS Különös szeretet az, amelyik megbéklyózza az embert. Körülfontja,
lehúzza. Nem csinálhatja azt, amit akar.

ALAPY GÁSPÁR Tudom, kigyelmed szerződése úgy szól, hogy tetszése szerint ma-
radhat, vagy állíthat utódot, még várostrom esetén is. De mit mondanak az el-
lenségek?! Ha már az nem érdekli bátyámat, hogy mit mondanak, akik bíznak
kigyelmedben? ...

ZRÍNYI MIKLÓS *(keserűen legyint.)* Az egyik éppen olyan mindegy, mint a másik.
Helytállás, hűség! ... Szavak ezek; szépen felöltöztetett szavak, amelyek aztán
lemeztelenednek s csak dideregnek benned ... És te is dideregsz tőlük ...

ALAPY GÁSPÁR *(megdöbbenve)* Éppen bátyám mondja ezt? Aki sokunk számára
mindig példa volt ...

ZRÍNYI MIKLÓS ... Az ember szolgál egy ügyet ... egy eszmét ... ráteszi az egész
életét ... Az élet elmegy s ő ott áll és megkérdezi: „érdemes volt?” Hm! György
kérdette mindig s én hogy pöröltem vele. Most én kérdezem ...

ALAPY GÁSPÁR Nincs jogom kérdezni; de megkérdezem: semmi jót nem végzett kigyelmed Győrben?

ZRÍNYI MIKLÓS ... Habsburg-szolgának mondtak; s most mi vagyok? Vállaltam, hogy kegyetlen embernek, aggálytalan karrieristának bélyegezzenek... És miért? Miért?

ALAPY GÁSPÁR Egy ilyen élet után ezt kérdezni se lehet!

ZRÍNYI MIKLÓS De ez a kérdés mind bennem van. Az ötvennyolc évemben. Amivel most itt állok az út szélén, megalázottan. Az eszme? Rád kérdez: „milyen hatalmat tudsz mögém felsorakoztatni? Keveset? Semmit? Akkor én máshoz pártolok...” Hát ennyi lett egy élet értelme... Ezek után várjam még itt a törököt? Hány évem van még az életből? Nincs hozzá jogom, hogy ezt a keveset békeesélyes nyugalomban töltssem el a feleségemmel s játszak a kisfiammal?! *(Kis szünet)* Nos, mindent elmondtam. Ez vagyok; ez lettem, így gondolkozok immár. Lehet, hogy csalódtál bennem... Talán igazad is van, ha nem vállalom az utódlást: fiatal vagy; mért is vállald a reménytelenséget?... Hát maradok, mert mást állítani becsülettel nem tudok. S az ember csalódottan is oly okatlan, hogy az ügyet, mit ő elejtett, valakinek mégis a kezébe szeretné tenni.

ALAPY GÁSPÁR Szólok, hogy készítsék a szekereket. Induljatok, bátyám, az éjjel. Vállalom az utódlást!

16. jelenet

(Az óváros terén vagyunk; aznap este. Nagy tömeg áll: a kezekben égő fáklya. Szemben egy magaslaton, vagy emelvényen Zrínyi Miklós beszél.)

ZRÍNYI MIKLÓS ... Polgárok, lovagok, gyalogosok, zsoldos katonák! Szent hazánk, e kisded Magyarország, új nagy megpróbáltatás küszöbén áll. Óriási haddal jó reánk a török. A hadat a törökök császára, Szulejmán szultán vezérli. Ez is mutatja, milyen kivételes fontosságúnak tekintik ezt a hadjáratot. Ettől akarják egész Magyarország elestét. A megpróbáltatásokból nem kicsiny rész hárul majd reátok, Szigetben lakozókra. Mint nem először, mióta a pogány török dúlja hazánkat. A kémjelentések és más hírek tanúsága szerint a had ide tart, Sziget alá. Mindent meg kell tennetek, hogy teljes felkészültséggel fogadjátok és méltók legyetek azokhoz, akik egyszer már megvédték Szigetet. A mai naptól kezdve tart a hadiállapot. A hadi törvények már életbe léptek; lesújtanak minden engedetlenkedőre. Helyettesemül, alkapitánynak, kinevezem Alapy Gáspárt. Velem bármi leszen: ő az utódom. Úgy vegyétek minden szavát, mint az enyémet! A bástya-védelem parancsnokául kinevezem... *(kicsit vár)* ... Dandó Ferenc hadnagyot. *(Erős mozgás.)* Ezennel elrendelem a szabadonengedését... *(Bátortalan „vivát”-ozás. A Zrínyi mellett állók értetlenül néznek össze. Zrínyi hosszan vár; aztán más hangon folytatja.)* ... És hadd beszéljek még nektek valamit... Előttetek nem titok, hogy én magam el akartam hagyni Szigetet. Jogom is van rá. De most tudatom veletek: nem megyek; a helyemen maradok! *(Hatalmas zaj; „vivát gróf Zrínyi Miklós!” „Vivát a főkapitány úr!” Alapy Gáspár és Zrínyi György meglepetten néznek össze.)* ... Van úgy, hogy megrendül az ember hite, – de az utolsó pillanatban mégis győz a hűség és minden más eltűnik. Ti segítettetek, hogy így döntsek! Köszönöm nektek! És most mondjátok utánam az eskü szövegét: „Mi polgárok, lovagok, gyalogosok és öfelsége zsoldos katonái, esküszünk és szentül fogadjuk Istennek, keresztény felsőbbségünknek, a hazának és a mi urunknak, gróf Zrínyi Miklósnak, hogy híven és szófogadással, mindenben engedelmesek leszünk. Állhatatosan ígérjük, hogy vele élünk s vele szenvedünk halált. Megfogadjuk, hogy bezárkózunk Szigetbe, mert kívánunk különösen a legjobb Istennek s eme végső szükségre szorított édes hazának hűen, állandóan derült arccal, vérünk ontásával és ha a sors úgy kívánná, halálunkkal, fejünk elvesztésével szolgálni. Isten minket úgy segéljen! Éljen a haza!” *(Közben újabb lovassapat érkezik haza portyáról. Főnt pedig, a várfalakon megjelennek az ágyúcsövek. A fáklyák a magasba emelkednek. Az eskü végét három ágyúlövés jelzi.)*

17. jelenet

(Bent a várban, az eredeti színhelyen vagyunk. Éva, Zrínyi Kata és Zrínyi György vannak itt; később jön Zrínyi Miklós.)

ÉVA (sápadtan, sírósan és megdöbbenően) Hogyan történhetett ez?

ZRÍNYI GYÖRGY Nem tudom. Senki nem számított rá. Kigyelmednek, mostohám, nem mondott semmit?

ÉVA Semmit. Pedig onnan ment a gyűlésbe. Még kérdezte is: készen állunk-e az induláshoz?

ZRÍNYI GYÖRGY Csak az lehet, hogy ez az alamuszi Alapy Gáspár sehogyan se vállalta az utódlást... vagy mondott valamit... s erre atyám nem tudott mást.

ZRÍNYI KATA De maradni se kellett volna! Holnap, holnapután ide ér a török s mink még mindig itt rostokolunk.

ZRÍNYI GYÖRGY Csak azt nem értem: az installációra együtt mentünk s nekem se mondott egy szót se. Kedves volt hozzám, amilyen régen nem... Mintha ott, akkor a népség előtt jött volna eszébe az egész... Még a beszédet is egészen másként kezdte...

ÉVA A szekerek ott állnak, indulásra készen. Rakódhatunk le róluk.

ZRÍNYI KATA Mért rakódnánk? Örülök, hogy minden málhába van kötözve.

ÉVA Mert nélküle én nem megyek.

ZRÍNYI GYÖRGY S én se!

ZRÍNYI KATA Én bizony nem maradok. Viszem az uramat is. Még mindig jobb, mint egy török háremben ébredni...

ZRÍNYI GYÖRGY Akárhogyan is: még ezek után is el kell vinnünk innen őt!

ÉVA Ezek után? Eddig se lehetett. Csak ígérte, csak ölte magát az indulattal s maradt.

ZRÍNYI KATA S minket is marasztott.

ZRÍNYI GYÖRGY Én mégse nyugszok bele! Nem és nem! Élete legnagyobb örült-ségét akarja csinálni. Nem hagyhatjuk. (Évához)... Kiskigyelmed, kedves mostohám, most sokat tehet érte. Hiába is tagadnám, kiskigyelmed úgyis tudja: én nem örültem ennek a házasságnak. De most fogjunk össze: Őerte...

ZRÍNYI MIKLÓS (jön be, gondterhelt, de mégis érződik rajta valami felszabadultság is. Évához.) A lakoszobákban kerestelek éppen. A kicsi János sír; a dajka hiába próbálja megnyugtatni.

ÉVA Kicsi János azért megnyugszik, mégis... Kigyelmed próbáljon engem megnyugtatni!...

ZRÍNYI MIKLÓS Tik indultok, most mingyárt. (Zrínyi Györgyre mutat.) Vele együtt. Őrája bizlak titeknek, őt kérem, hogy kísérjen el, Verbóig. Mire a török ide ér, félúton lesztek.

ÉVA Nem ilyen megnyugtatótást vártam. Ha kigyelmed nem jön, én se megyek.

ZRÍNYI MIKLÓS Mikor Györbe indultam, engedtem. Most már nem lehet. Az aszszonyokat és a gyerekeket kitelepítjük Szigetből. A főkapitány felesége kell, hogy példát adjon.

ÉVA Én nem megyek!

ZRÍNYI GYÖRGY Zrínyi György nem lehet Zrínyi Miklós utóda?

ZRÍNYI MIKLÓS Úgyis az utóda leszen. Az elsőszülöttség jogán.

ZRÍNYI GYÖRGY Én nem így értem. Hanem itt, Szigetben. (Más hangon) Én, atyám-uram, mióta az eszemet tudom, néztem az életedet. Tudod jól: hős olyan sorssal, mint a tiéd, elárultatva és megcsalatra, sose akarok lenni. Ezt én értelmetlennek tartom. De, ha Alapy Gáspár, ez a szájhős, a jótanítvány, nem vállalja az utódlást, vállalom én. Maradok Szigetben. De neked innen el kell menned!

ZRÍNYI MIKLÓS Alapy Gáspárt ne bántsad. Vállalta az utódlást.

ZRÍNYI GYÖRGY Hát akkor?!

ZRÍNYI MIKLÓS Akkor? Így is mondhatom: én voltam a gyáva. De nem... nem jól mondom. Vállalni a gyávaságot, vagy legalábbis a gyávaság látszatát, ahhoz is hősiesség kell. Mit vállaltam én? Magamat. Semmi mást, csak az utolsó pillá-

natban azt a felismerést: légy hű az életedhez. Az az élet volt, amilyen volt, – de hűtlen mégse legyél hozzá és sose menekülj . . .

ZRÍNYI GYÖRGY Akkor se, ugye, ha kisemmiznek abból, ami az életed értelme volt?! Mert veled, atyám, ezt tették. Nem ítélték el, csak nyúlós posványba vittek, ami már a szádig ér. Mért szaladtál te Győrbe? Remélted: ebből kimenekülhetsz. Mondtam: ne menj. Elkergettél. Ugye, nekem lett igazam?!

ZRÍNYI MIKLÓS Császárok jönnek, császárok mennek . . . de az eszme él . . . Vigasztalhatnám magam így. De a császárokkal én is megyek. Nekem is egy az életem.

ZRÍNYI GYÖRGY Kegyetlen akarok lenni hozzád; mert a fiad vagyok. S a kegyetlenség joga csak a fiaknak adatott meg. Meggyűlöltem az életedet! Sok titkod van, amit legalább is én előttem elrejtettél. Hitted, hogy nem tudom . . .

Te gyilkoltál, ugye?! Ne mondd, hogy nem, mert tudom!

ZRÍNYI MIKLÓS Gyilkoltam.

ZRÍNYI GYÖRGY És raboltál, ugye?! Mert tudom!

ZRÍNYI MIKLÓS Raboltam.

ZRÍNYI GYÖRGY És mindezt az eszme nevében. Legalábbis így magyaráztad meg magadnak . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Igen, mindezt az eszme nevében.

ZRÍNYI GYÖRGY Akkor most eljössz innen. Leköpd az eszmét, amely kurvává tett. Leköpd a császárt, aki a hitben nincstelen ringyóvá tett! Attól azért a birtokaid még megmaradhatnak. Részben, ugye, ha nem foglalja el a török . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Te, én azt még nem is mondtam neked, hogy a szultán követet akar hozzám küldeni . . .

ZRÍNYI GYÖRGY Követet? Miért?

ZRÍNYI MIKLÓS Követet, hogy adjam át Szigetet s ő magyar királyt csinál belőlem.

ZRÍNYI GYÖRGY Jó atyám, fogadd el!

ZRÍNYI MIKLÓS Győrben, Miksa is ezt mondta . . . *(S keserűen nevet.)*

ZRÍNYI GYÖRGY Akkor is fogadd el!

ZRÍNYI MIKLÓS És aztán, gondolom, majd kuplerost akar belőlem csinálni, a magyar végeken . . .

ZRÍNYI GYÖRGY Jó atyám, azt is fogadd el! Eszmetársaid, hitvallóid, s mit mondjak még? . . . Miksa császárék úgyis egészen elárulnak. Kurvát többet küldenek majd, mint katonát.

ZRÍNYI MIKLÓS Az lehet. Sőt az is lehet, hogy nem küldenek se kurvát, se katonát. *(Más hangon)* De akkor is igaz, hogy én ott máma este, az óváros terén szembenéztem egy tömeggel s belém vágódott az érzés: ez a hazám, ez Magyarország! Ha másért nem, ezekért vállald az életedet úgy, ahogy van . . . és ahogy elrendeztetett. Különben összeroppsz attól, hogy nincs rajtad teher . . . Mindenkit elárulhatok, de őket nem! Az életemnek így lesz értelme . . . ha lesz értelme . . . annyi csalódás után egyáltalán . . . De az élet mindig az értelmét keresi . . . azt hiszem, élet se lenne enélkül . . . Itt maradok, bárki bármit is mond!

ÉVA S velünk mi legyen? *(közben kint a tömeg kiabál: „vivát Zrínyi Miklós!” „Jézus!” „Jézus!”)*

ZRÍNYI MIKLÓS Induljatok máris! *(Zrínyi Györgyre mutat.)* Vele . . . Ő jó kísértők leszen . . .

ÉVA S ha nem megyünk?

ZRÍNYI MIKLÓS Akkor kitelepítünk. Mint másokat is talán. De ezt ne kívánjad tőlem.

ÉVA *(tegezve)* Akkor búcsúzz hát!

ZRÍNYI MIKLÓS *(sokszor megcsókolja)* Úgyis újra találkozunk . . .

ÉVA S a kicsi fiadtól nem búcsúzol?

ZRÍNYI MIKLÓS A csókjaimból adj át neki is . . . sokat . . . És mondd meg neki, ha majd már megérti, hogy az élet nem olyan egyszerű. Az ember hisz valami-ben s azért áldoz . . . áldoz . . . áldoz . . .

VÉGE

MINDENT MÁSHOGYAN

Most arra kérlek benneteket,
 hogy kössétek el a harangok nyelvét,
 és a virágok közé ültessetek babot.

Alvók: ne álmodjatok.
 Részegek: okádjátok ki a sokadizigleni mámort.
 Lánglelkek: ijedjétek meg egymás szemétől.
 Félsezegek: fogjátok kézbe a Napot.
 Bámészkodók: ne figyeljétek az öngyilkosokra.
 Irgalmasok: verjétek meg a jajgatókat.
 Bohócok: rondítsatok az extázis ablaka alá.
 Színészek: szégyenítsétek meg a színészkedőket.
 Festők: keverjétek ki palettátokon
 azt a még sose-látott, mélytűzű szürkeséget.
 Költők: ne koccintsatok a rímek üres poharával.
 Tűzoltók: oltsátok el a szalmalángot.
 Úgyészek: vádoljátok a szájuk-befogókat
 a nemzeti vagyon tékozlásának vádjával.
 Bírák: ítéljétek el, akiknek mindig igazuk van.
 Tanítók: ne adjatok bizonyítványt annak,
 aki semmiben sem kételkedik.
 Tanulók: tanuljátok meg a magatok leckéjét,
 felejtsetek el az életrajzokat,
 s ne kövessétek, – oldjátok meg a példát.
 Katonák: ne legyetek hősök, csak ha végképp
 nincsen már más fedezék.
 Kőművesek: csak a kész házak ormára
 tűzzétek ki a remény zöld ágait.
 Mérnökök: végre ne széle-hosszát,
 azt számítsátok ki, meddig ér fel,
 milyen mély s magas ez az ország.
 Szobrászok: adjatok arcot az arcnélküli szorgalomnak.
 És mindenek:
 dolgozzatok, csak dolgozzatok,
 dolgozzatok és gondolkozzatok,
 ne fecseggjétek, dolgozzatok,
 mert most a szesznélküli szorgalom évada jött el,
 mert most az utolsó lehetőség évada jött el,
 és mindenek és mindenek:
 most mindent máshogyan csináljatok,
 mint ezer évig.

Most arra kérlek benneteket,
 hogy szó nélkül is szótfogadjatok,
 hátha még meg tud fiatalodni
 tisztaságra és egészségre
 szegény, eltáncolt életű,
 hangyák közt tücsök-életű
 anyátok: Magyarország.

SORSOM FÉNYÉVEI

Lázam hamvasztom el naponta,
– a szívem önnön-tulajdonom:
áradón, emberül, lobogva
síkoltathatnék a csillagokra,
s társaim hű szavát hallgatom . . .

Ily vívódásokból lesz a tiszta eszme,
s így leszek én is egészen szabad,
s így enyhitem, törvényes, nagy útra kelve,
a föld tűz-forrásánál szomjamat.

Ó, fohászom akkor harsan virágba,
ha majd hitem szerelemig hevít,
a mindenség lét-titkait kitárja, –
s szilajon egy-örök ölére zárja
boldog sorsom szárnyas fényéveit!

ZÚZMARA

Fák karjain tollászkodik,
házak vállára ül,
kivirágzik a drótokon,
majd észrevétlenül

a menyasszony-kert vágyait
csillaggal hinti be,
a kósza vallomású szél
halkan játszik vele. –

Gyermekkori, tűnt negatív
az udvar háttere.

Holnap talán már mást szeret
a szépség istene . . .

MIKOR MINDEN MEGMÉRETIK

Ami húsomban most leromlik,
Frissé már sose szépül.
Ami csontomban összeroskad,
Büvölhetik lélekszakadva:
Újjá nem épül.

A fájdalom is végleges.
S mint barlanglakók rajza,
Mellkasom benső falain
Elbukó vesztes szarvasok:
Éveim sziklaarca.

Rontás a testemen: sebek.
Sose gyógyul a széggyen.
Sajognak hirhedt őseim
Tetőtől talpig pompában,
Vagy felnégyeltetésben.

Pusztul a hajam, hangtalan
Szállong az elpocsékolat.
Mit tett velünk a félelem:
Asszonyom alvadt bánata
Lelkembe forradt vérfolt.

Ím árva lettem mindörökké,
S tudom: a végső véték,
Ha most e barbár ragyogásban,
Mikor minden megméretik,
Sorsomhoz föl nem érek.

MÉGIS

Már nem tudom miért,
Már nem tudom hova,
De mégis, százezredszer is
Elkezdem, örök ostoba.

A föld jaj hányszor elhagyott,
Az ég jaj hányszor messze szállt:
Hagyjam e nyűtt-gönc életet,
Próbáljak ünnepibb halált.

Maradtam mégis, mint a kő,
Ki azt hazudja: nem dobog.
És dübörögtek hitemen
Évek, mint menetoszlopok.

Érdemes volt-e, nem tudom,
De attól tartok birni kell.
Futnék, de mit kezdjek szívem
Fanatikus érveivel?

Hát maradok, jámbor őslakó,
Ki nem kérdi mi tartja itt,
Csak dúdol, dolgozik, vagy színes
Kavicson elgyönyörködik.

Hévízi tudósítás

(II. rész)

Az, hogy a tó vizének valóságos élő kapcsolata van a föld mélyével s így rég-múlt geológiai korszakokkal, mindig újból elbűvöli az utast. S hozzá ez a trópusi fényeket, illatokat őrző tenyészet a szelíd dunántúli tájban. A praehistórikus élményt talán még fokozzák a tó tükrét borító cölöpépítmények is. A vad vizeken így lakhatott valamikor az ősember, így menekült erdők, mezők vadjaitól, ellenségtől.

Mindez persze csak illúzió. Hiszen már a cölöpök sem „valódiak”. Mintegy húsz esztendeje a fürdőházak megmentése érdekében a vörösfenyő cölöpöket erős betonréteggel vették körül. Egyebekben szerencsére még mindig a fa az építészet uralkodó eleme a tavon. Amint azt már 1795-ben, igen helyesen megírta Babótsay főorvos úr: „A Ferdő Helynek tágasnak és csak a szél s eső ellen való árnyékos épületnek kell lenni, hogy a külső levegő, amellyel élünk, szabadon meg-megjárhassa. Erre nézve a deszka épület a legjobb.”

Ma is kedves öreg cölöpökön álló deszka-fürdőházak szövevénye borítja el a tavat. Ezt a vidám és barátságos vízi-várost nyáron nehéz áttekinteni. A vízben olyankor ezernyi napbarnított ember: fekete gumiabroncsokban csendesen ringatózó öregek, a fapadok körül csoportokba sűrűsödő középkorúak s a még könnyen tékozlható ifjú erőikkel pazarló, a meleg vízben is vad karcsapásokkal úszkáló fiatalok úgy ellepik a tó tükrét s az újonnan érkezők és a partraszállók úgy benépesítik a fürdőházak folyosóit, és kabinerdejét, hogy a máskor sem egyszerű labirintus felkutatása szinte lehetetlen.

Télen azonban a legkedvesebb szórakozásaink közé tartozik a bolyongás ebben a romantikus kis birodalomban. Milyen jó ilyenkor járni az elhagyatott, néma és kihalt folyosókat, amelyeknek falán értelmüket vesztett zománcablák őrzik a nyári fürdőélet emlékeit, hirdetvén „friss csapolást”, „zuhanyozót” meg azt, hogy „értékeinket hagyjuk a pénztárban”. S aztán, ha kedve tartja, azon is eltűnődhet a vándor, hogy vajon merre jár az a Zsuzsi és Kati, akik augusztusban a tó iszapjával írták fel nevüket, megjelölvén még látogatásuk napját is, a meszelt oszlopokra, e tizenhatmillió esztendő vízben is bizonyítván az ember igényét a maradandóságra. És milyen furcsák ilyenkor e nyárra szabott deszkafolyosókon a télikabátos alakok s a sálakba burkolt asszonyok, akik a sápadt téli napfényből vesznek előleget a nyárra.

Valamikor a múlt század végén építették ezeket a bonyolult alaprajzú, kupolás, tornyos épületeket. Faragott díszítményeik keretezik a folyosókat, oszlopaik közül gyönyörű kilátás nyílik a napfényben úszó tóra. A cifrázkodó, magasba nyúló tornyok, csak díszei, afféle őrtállói a párolgó víznek s finom emlékeként egy régmúlt építészeti stílusnak, úgy hozzátartoznak a tó s a fürdőhely hangulatához, akár a vörös tündérrózsák s a parti fák. Vagy a fürdőbejárat közelében a kőszörnyek: karmaik között címerpajzsokkal, amelyekről a Festeticsek minden jelképét régen lerágta az idő.

A fürdőházak bejáratát két kedves, őrtállónak ugyancsak céltalan torony s a kis vaskályhája mellett ilyenkor télen terjedelmes regényeket olvasó pénztáros őrzi. S aki megváltotta jegyét, most már kedvére bolyonghat a vízi-birodalomban.

A tornyok alól hosszú híd vezet be a kupolás épületekhez, a deszkafolyosók labirintusába. Aki belép a kapun, rendszerint itt ismerkedik a tóval. S az mintha tudná, hogy itt kell leginkább kelletnie magát. A tündérrózsák itt oly sűrűn nyílnak, hogy virágaik csaknem a deszkákig ágaskodnak, a szél itt kergeti legszebben a köny-

nyű párafelhőket a víz felől s a napfény egész délelőtt – a faragások mintáit vetítve – fény-árny képekkel játszik a folyosó oszlopai között.

A furcsa vízbírodalom sokféle zegzugával, erkélyével, benyilójával innen még szinte áttekinthetetlenebbnek és éppen ezért izgalmasan romantikusnak ígérkezik. Festék, kátrány s a nedves deszka illata gyermekkorunk strand-élményeire s a régen elbontott balatoni fürdőházakra emlékeztet. Hol van a kedves, soktornyú füredi uszoda, a síófoki, amelyet valaha síneken toltak a vízbe: s hol a tündéri keszthelyi sziget-fürdő?! Csak ezek a kedves hévizi épületek őrzik már a régi balatoni fürdőházak patinás emlékét!

A nagy csarnok a labirintus természetes középpontja. Jobbrátérve innen ismét egy hosszú nyílt folyosó megint másféle, még régiesebb kabinépítményekhez vezet. Valamikor itt volt a másodosztályú fürdő. Hídja nemcsak a kupolacsarnokkal köti össze, hanem a parttal is. Hajdani „külön” kapuja ott nyílt a tóparti lefolyópatak mellett s „Ingyen fürdő” feliratával hirdette főúri gazdái jótékonyágát.

Maga a kupolás csarnok afféle hallként szolgál a körülötte zárt négyszöget alkotó kabinokkal, lépcsős folyosókkal körülvett medencékhez. Minden ilyen intim kabin-négyszög hangulatos „kisvilág” fehérköpenyes fürdőszökkel, gyögymasszőrökkel. Lépcsőik a mélyzöld vízbe vezetnek, amelyet csak felül zár körül kabinsor.

Alant a cölöpök sejtelmes birodalma kezdődik s közöttük még télen is szabad az út. Az is külön gyönyörűsége a hévizi fürdésnek, ahogy ezekből a zárt négyszögekből kijut az úszó a szabadba. Egész cölöprengetegen kell átúsznia s míg a kabinsorok alatt áthalad, a félsötétben sejtelmes kék-barlang világosságot áraszt köréje a vízen alulról átszüremlő napfény.

Jól ismeri a hévizi tavat, aki a forrástőlcsér felé igyekeztében el nem téved a cölöperdőben. Mert mindenki oda igyekszik s a jó úszók rendszerint ott kint a tölcsér körül gyűlnek egybe. Ott a legmelegebb a víz, ott a legélénkebb az áramlás, ott legizgalmasabb a folyton folyvást feltörő, bugyborékoló, kavargó víz. A romantikus lélek, akit már a kabinsorok alatt kék fényben eddig megtett út is megilletődötté tett, itt a fortyogó, „pokolgözös” kráterben már alig tud megszabadulni attól az érzéstől, hogy maga az alvilág készíti számára ezt a csodálatos fürdőt.

A kráter mellett benyúló lépcsőkön szép napokon még télen is szakadatlan a sürgés-forgás. Búvárok, fürdőzők, főleg fiatalok egymás nyomában ugrálnak le a korlátokról s aki akar, elgyönyörködhet benne, milyen furcsa sejtelmes körvonalatokat nyer az emberi test a tó vizében.

A fedett téli fürdőbe is a nagy kupolás csarnokból vezet az út, amelyet télen naponta végigjárunk. Ezt a folyosót s a többi helyiséget – szerencsére csak külsőleg – már modernizálták. Miután a két medencét elválasztó kabinsorokat lebontották, tágas térség született virágokkal, fekvőszékekkel. Kitűnő gondolat volt az is, hogy az öreg fürdőépület deszkafalába két jókora ablaknyílást vágtak, a széles tüköruvegeken át gyönyörködhetnek innen a jó melegben várakozók, vagy szárítkozők a tó mindig változó képében. Az üvegtetős medencék körül elektromos hősugárzó kályhák ontják a meleget. Ilyenkor idegyűlnek azok is, akik most is a nyílt vízre járnak fürdeni, s azok, akik a súlyfürdő páncéljaiban nyújtóztatják fájó gerincüket. A tavi fürdőélet télen itt az üvegtetők alatt zsúfolódik össze; a barátokat és betegeket egyként számontartó Kérdy Ákos, e melegházzá alakított cölöpsziget parancsnoka s fürdőmestere, parancsnokokra egyáltalán nem jellemző szelíd türelemmel jár-kél kabinjai izzó kályhái s a súlyfürdő nyak-kalodái között.

Nyáron persze ez a híres téli-fürdő is csak egy részévé válik a nagy együttesnek. Ha vége a télnek, a két medence félrecsúsztatva üvegtetejét, gyorsan csatlakozik nyitott társaihoz.

A tó déli partjára épített strand télen persze teljesen kihalt. Magasbanyúló cifra tornyai ilyenkor még értelmetlenebbnek látszanak, mint nyáron. Pedig más céljuk akkor sincsen a szem gyönyörködtetésénél. Van amelyikbe fel sem lehet menni s bármely mai építész könnyen kiszámíthatná miféle pazarlás, hellyel, anyaggal, térrel, ami itt e deszkapavilonok „beépítése” körül történt. Ám mikor nyáron vendégeimmel erre jártam, a derék hollandusok nem győztek hová lenni a gyönyörűségtől az értel-

metlenül zezugos folyosók, rácsos, faragott kabinsorok, s a meztelen lábak alatt dobogó deszkalépcsők között. A tavi épületek közül utolsónak elkészült strand már emeletes. Becsületére váljék építésének, hogy 1931-ben is hűségesen követte a stílust, amely még Babótsay doktor úr elgondolásaiban fogant. A stílust, amely azóta a tó minden épületén elnyerte rangját, patináját, s különösen kedves a szemnek itt a fenyves, nyírfás, égerfás diszletek között.

Vitatkozni is lehet róla. Az elavult fürdőházaknak szívből szurkoló örömeivel hallgattam nemrég a mindenáron modernizálni akarók egyik hangos prókátorával szemben Illyés Gyula pattogó védőbeszédét az öreg épületek mellett. Nemcsak azt mondotta el, hogy e múlt század végén Magyarországra átplántált, romantikusnak nevezett építészetet, amely jobb anyagi eszközök híján fából faragta ki ornamenseit, Franciaországban régebbi eredetű „turc”, török stílusnak nevezik, hanem azt is, hogy mindezt máshol már régen műemlékszámba vennék. S mert a tavi fürdőházak „modernizálásának” veszedelme immár nagyon közeli terv, hadd tegyem hozzá még azt is, hogy a múlt nyáron „Amerikában élő honfitársunkkal” járván Hévizen, amikor elragadtatott vezetőnk a majdan újjáépülő modern strandról magyarázott, elképedve kiáltott fel: „Tudja, mit adnának ezért Amerikában?!“

Nem tudta s én sem tudom. Nem is nagyon érdekel, mert csak azt szeretném, ha mi tudnánk, mit ér nekünk Hévíz, kedves öreg épületeivel. S, mert nem vagyok „szakember”, csak csodálója e rokonszenves kis vízi birodalomnak, s megítélni sem tudom, mit s milyen mértékben lehet megmenteni belőle; remélni merem, hogy ha már elkerülhetetlen az átalakítás, nem épül valamely világbámulató modern fürdőcsoda a kedves kis tóra, s legalább a régi fürdőházak lényege megmarad.

*

Ahogy megmentették voltaképpen a nagyszabású kórházi átalakítások során a parton álló rokonszenves öreg épületek hangulatát is. Nem tartoztak ugyan ezek sem a műemlékek közé s példái sem lehettek valamely nagy építészeti stílusnak. A maguk korának egyszerű emlékei: eklektikus, romantikus, szecessziós öreg házak: kedves, timpanonos, tornyos, sokerkélyes épületek, támasztották hátukat a fenyves domboldalnak. A Festeticsek emelte első házak alapjaira építették őket a későbbi bérlők.

A legelső akkor készültek el, amidőn 1868-ban ez a szilárd épületek hordozására egyedül alkalmas hévízi domboldal is a Festeticsek kezére jutott. A levéltár egyik érdekes kimutatása szerint akkor két esztendő alatt kilenc épületet emeltek. Köztük azt a hatot, amely a tó nyugati partjára épült, meg is számozták. S ebből a hat földszintes házból sokféle ráépítés, átalakítás és bontás során születtek meg a régi gyógyfürdő különböző épületei. Szállodák, vendéglők, nyaralók. A felszabadulás előtti Hévíz.

S amikor 1952-ben az Állami Gyógyfürdőkórház megalakult, ezekből kellett összefüggő intézetet varázsolni. S közben gyógyítani. Kezdve a munkát két orvossal, egyetlen röntgenkészülékkel és laboratórium nélkül. A hősi munka részleteit s eredményeit nagyrészt az olvasó képzeletére kell bíznom. Hiszen ahhoz, hogy az ósdi nyári szállodasorból kórház legyen, legelőbb az összeköttetést kellett megteremteni az egyes épületek között s csak az első, külső és belső tatarozások után kerülhetett sor a voltaképpeni átépítés megtervezésére.

Még emlékszem arra az időre, amikor hideg téli reggeleken a primitív bútorokkal berendezett betegszobák első ébresztője hajnali öt óra tájban az öreg cserépkályhák kitakarításának álomriasztó muzsikája volt. S jártam ugyanazokban a betegszobákban duruzsoló fűtőtestek, mahagoni bútorok s kényelmes fotelek között. Tíz év alatt hat, a legmodernebb kórházakéval versengő betegosztály s nem egy nagyvárosi szállodaét felülmúló társalgók sora, hatalmas étterem s laboratórium-tisztaságú óriáskonyha készült az építők keze nyomán.

Azt, hogy mi történt Hévizen számokban, elmondják a tíz esztendő évfordulóra megjelent Archivum adatai. Azt, hogy valójában mi történt, már a legjobb emlékezet sem tudja felmérni: oly tökéletesen változott meg a kórház élete.

Az építéshez – tudjuk – türelem kell. Ám a betegekkel zsúfolt kórház évekig tartó átépítéséhez, ápolóknak, orvosoknak, igazgatónak ehhez még naponta megújuló hit és lelkesedés. Hiszen mialatt a kórház állandó csatatér képét mutatta, melyet nyáron csak a csodálatos vegetáció, a kertészek varázsló keze s a jövőt folyvást felidéző képzelet tudott leplezni, tíz esztendő alatt negyvenezer beteget ápoltak a Csodató partján.

A katonás tartású, erélyes és kiváló Strecker igazgató fehér kabátja pedig nemcsak a gyógyító hadsereg tábornokának, hanem szükségből lett mérnöknek, tervezőnek, főépítésznek rangját is takarta.

Mert Hévizen az építkezés az utolsó tíz esztendő alatt már a betegek fürdőkúrájához is hozzátartozott. Meg sem lepődtek, hogy évről-évre árkokon, kerítéseken, kiásott csatornáknak, félig felhúzott falak akadályait kerülgetve juthattak csak le a tóhoz. Nyáron-télen egyhuzamban tartott a nagy „rekonstrukciós csata”; amelynek szövevényes részletei sokszor áttekinthetetlennek látszottak az idegenek előtt. Sokan nem értették, miért kell ugyanazt a részt kétszer is felbontani, sokan vitatták, vajon mindezt a pénzért nem lehetett volna-e valamely hatalmas új kórházat építeni?! Ma már tudjuk, hogy így lett a legjobb. Akkor azonban az évente visszatérők aggodva figyelték, hogy a nyáron gyönyörűen virágzó park ágyásait miként szántja végig egy-egy új csatorna lövészárka, vagy miként vész el egy-egy óriás platán a nagy étterem előtt. S mert a futó idő hamar változtatja elavulttá az újat is, gyakran érezte úgy az idegen, mintha valamely mesebéli rossz szellem, afféle modern Kőműves Kelemen-történettel rontaná a munkát; s ami egyik évben épül, a másikban új átalakítások, bontások forrása lesz. Miként készülnek el óriás, új kályhák, hogy pár évre rá a központi fűtésnek adjanak helyet s miként változnak el folyosók, hogy új és új folyosók nyiljanak helyükbe. Ám e megújulás csodájának éppen az lehetett a titka, hogy részleteiben s épületről épületre haladva s közben sokszor elavulva s újulva is módosulva, valósulhatott csak meg. Az évről évre visszatérők mindig más épületet láttak ostrom alatt, s eljött az idő, amikor a hajdani nagyvendéglőből kórházi étteremmé előlépett régi nagyterem csillárai alól is ki kellett költöztetni az asztalokat. A csillárok helyükre kerültek a keszthelyi kastélyban s a betegek pár évig abban a földszintes épületben étkeztek, amely ma elegáns új pavilonja a kórháznak.

Aztán lassan elkészült a hatalmas csupaüveg új étterem is anélkül, hogy megzavarta volna a régies épület kedves harmóniáját s minden részletében megvalósult a kép, amely oly soká csak elragadó tervként élt a beavatottak szívében s az igazgatói iroda papírjain. A kórház épületei nagyrészt megőrizve stílusukból mindazt, ami a szemnek kellemes, modern folyosókkal összekötve kívül-belül nagyszerűen átalakítva s a gyógykezelés legraffináltabb eszközeivel felszerelve állnak a tó partján. Ott, ahol a Festeticsek hat megszámozott földszintes háza állott valamikor.

A hetedik, Hévíz legszebb épülete, idén készült el. A híres „Hetes ház”-at, a fürdőhely első emeletes épületét 1871-ben tervezték. S a ház nemcsak homlokzatán még az átalakítás megkezdésekor is olvasható nevét őrizte meg sokáig, hanem eredeti nemes architektonikus formáit is. S érdekes szép véletlene vagy talán nem is véletlene a sorsnak, hogy a ház főorvos-gazdája az a Moll Károly ma is, aki a nemes emberi gondolkodás, a haladó, bölcs és tiszta emberszeretet időtlenségét képviselve segít immár közel ötven esztendeje a Csodátónak gyógyítani.

A nagy kórházi átalakítások alatt ez az öreg ház maradt utolsónak a javítások sorában. Mikor a többi épületekben már gőzfűtés, neonfény, sokszínűre festett falak, beépített modern bútorok igyekeztek feledtetni a beteggel azt, hogy kórházban van, itt még akkor is fehér vaságyak, rozoga szekrények, bezárhatatlan zsáluk között éltek a betegszobák lakói. Odalent a kezelőben is húsz esztendőes öreg műszerszekrények között olvasgattak az inspekciós nővérek s a falon egyszerű csigaszerkezet segített a „lógózkodás”-ban. Bent a főorvosi szobában pedig, fáradhatatlanul vezényelte az öreg épület mindig modern gyógyító munkáját Moll Károly, akinek neve már régen egybeforrott Hévíz nevével. S közben az öreg biedermeier íróasztal mellett nemcsak sok száz dolgozata, tanulmánya, hanem a világszerte híressé vált súlyfürdők terve is megszületett.

Most a régi „Hetes ház” is új ruhába öltözött. Kívülről megőrizvén egyszerű szépségét, belsejében újjávarázsolva, nevében immár csak betűt viselvén sorakozik a „Rákóczi”, a „György ház” s többi megújult testvére mellé. S ha mellette még a hajdan Deák Ferenc névre hallgató kis tornyos villa is elnyeri új köntösét, akkor voltaképpen megvalósult a nagy terv. Pontosabban csak az első része.

Mert a „távlati tervek” még sok meglepetést tartogatnak. A mai épületsor mögött majdan megépülő három százággyas modern épületet s az új téli fürdőt.

Pedig a régi, a mai is, kedves minden literátus ember szívének. A hajdani Csányi-ház öreg fürdőmedencéi, finom kénesezőket őrző falai, s az öreg kádak, amelyekről Szabó Lőrinc írta híres szonettjét, tizennégy sorban elmondván minden lényegeset a hajdani öreg téli fürdő hangulatáról.

„A kádi víz nem tündér szerető,
tízrőgát bár, jóféle ápoló tsak,
hát még a kenet, mint kintől a tónak
fő-titku (s még szerintem se merő

pokolsárhány-ganéból eredő)
sarából tsuzra száz éve pakolgat
s delejsugárnak – minek mond maholnap
a tudományos, modern feredő!

E víz, mondom, nem tündér, nem bohó,
vén stap okádja, véneknek való.
Tüstént jelzik gyöngyzuzos szőreink,

jövén, sava ditséretes fokát,
s ha mégy, már szívből szólsz rá vissza, mint
ténstur Berzsenyi tette, hogy: „Vivát!”

A derék öreg ház, ha napjainkban már nem idézi is Berzsenyi korát, télen központja a fürdőhely életének. Medencéiben, sülyesztett kádjaiban fürdik ilyenkor a betegek legnagyobb része. A tavi fürdőházakba csak a vállalkozóbb kedvűek merészkednek.

S a tél hidege ellen készült az a hosszú, fedett folyosó is, amely a kórházat a régi fürdőházzal összeköti. Kapujában, amely tulajdonképpen az egész hatalmas fürdőparkot kétfelé osztja, a változó évszakok szerint almát, körtét, szilvát, diót, mogyorót kínálnak a környékbeli falvakból lejáró asszonyok. S tavasszal, amikor még fehér leplek borítják a környező hegyoldalakat s a tóban egyformán ritkák a deresbajszú fürdőzők s a vidám fekete szárcsák, a nagykendőkbe bugyolált kisleányok árulják az első hóvirágot.

Mióta Szabó Lőrinc itt járt, bizony sok minden egyébbel együtt az öreg fürdőház is megváltozott. S az, hogy a kórház átépítésénél „menetközben” miként kellett olykor még a később lebontásra ítélt épületrészek felújítását is elvégezni, itt vált láthatóvá. Mert sok éve már annak is, hogy egy téli délelőttön az „újjáépített” téli fürdő megnyitásán feketekávés csészéivel kezünkben bámultuk meg mire képes az új műanyagokkal dolgozó belső építész. Persze nem kell itt valamely nagy átépítésre gondolni. Maradtak az öreg falak, medencék, kádak, csak éppen az egész épület alap-hangulatát változtatták meg a mindent elborító kék-fehér-sárga műanyag lapok. Bizonyítván, hogy egy csillogó búfépült, néhány színes asztal, alacsony modern szék s a falakon ragyogó színek tarkasága, miként képes szívet vidámító, derűs fürdőhajlékká varázsolni bármely megvénült épületet.

Így mosolyog még néhány évig vendégeire a „vén tsap”-okat s „kádi vizet” őrző fürdőépület búcsúzóul. Mert utódjának hatalmas beton-csontváza már ott nyúlik a magasba közvetlen szomszédságában a park bejáratánál.

Hogy milyen lesz ez a modern téli fürdőpalota, mindennap megcsodálhatják

a betegek. Modell makettja ott áll üveg alatt a kórház előcsarnokában. Talán, hogy addig is míg elkészül, megbarátkozzanak „formabontó” vonalaival Hévíz konzervatívabb lelkű rajongói. Vagy talán azért, hogy a makett kedves kis fái közé telepített miniatűr épület arányai a jövő képével feledtessék, az immár újból felvonulási te-leppé változott s ezúttal szigorú és magas fallal körülvett parkrészetet s a félig le-bontott fenyves hegyoldalt, ahol ma még csak körvonalai jelzik az épületóriásnak egyelőre inkább méreteit mint szépségét. Annyi már ezekből is megállapítható, hogy sokszorosan megfér benne mindentől az öreg téli fürdő.

*

Bármerre jár az utas Hévízen, egy-egy átépített vén ház, a tó, vagy maga a le-folyó patak, régi jegyzőkönyvek, feljegyzések érdekes szövegét idézi.

Festetics György idejében az első kis telep ott állt valahol a lefolyó mentén, ahol most néhány öreg műhely- és raktárpépület rejt a hajdani vendéglő s a köpö-lyözőház maradványait. Amikor Bright – a vesebetegségek kutatásával később vi-lághírré szert tett kitűnő angol orvos – 1815-ben Festetics vendégeként Keszthelyen járt, kirándult Hévízre is. Könyvében elmondja, hogy „A környékbeli meleg fürdőt néztük meg, amely két mérföldnyire a Hévíz patak forrásánál fekszik. Mint fürdő-helyet alig érdemes említeni. A gróf nyilván csak az alsóbb néprétegek számára ren-dezte be. A parasztok nyáron eljönnek és a helyszínen orvost kapnak, aki a vérvét-el, vagy köpölyözés annyira kedvelt gyógymódjával kezeli őket. Az egyetlen hajlék egy nyomorúságos ház, amely nyáron kocsmá és vajmi szerény kényelmet biztosít.”

Az okos angol azonban jó tudja miben rejlik Hévíz jövője. „De a melegforrás figyelemreméltó – írja – azon forró vízmennyiségnél fogva, amelyet a mélyenfekvő mocsaras síkság közepén kilők, ahol tó alakjában nem kisebb, mint hét holdnyi területet elborít.”

A levezető patak eliszaposodása már akkor nagy veszedelem lehetett. Nem tud-juk, ki találhatta ki a medertisztítást „magyar módra”, amely annyira tetszett a de-rék angolnak, hogy többet ír róla, mint az egész fürdőtelepről.

„A tóból csatorna vezet ki. A növényzet fejlődése és az iszaplerakódás oly ro-hamos, hogy eldugulással fenyeget. Azon esetben a szomszédos nagy rét víz alá ke-rülne. Sokáig nagy ügyel-bajjal járt ennek a csatornának a rendbentartása. De most nem kell semmi mást tenni, mint behajtani a bivalyokat. Az állatok hol előre, hol hátrafelé mozognak benne és kitépdesnek, letaposnak mindent, ami idővel eltölthetné a csatornát.”

Igaz a „fürdőtelepről” nem is lehetett akkoriban sok szépet mondani. Hiszen maga a Hévizet oly ékes szóval népszerűsítő Gerhard doktor is feljegyzí 1815 június havi jelentésében: „Hogy a Feredő szobák fedelei oly rosszak, hogy a legkisebb eső-nél is a főredők ruhái mind által áznak.” S arról, hogy miként kapnak a parasztok a helyszínen orvost, ugyancsak Gerhard tudósít: mondván: „Továbbá, hogy a Ferdő Chyurgus soha kint meg nem jelenik, de másképpen is a köpelező szoba is olly rossz karban vagyon, hogy a határozott célra használni nem lehet.”

Az, hogy ennek ellenére mégis gyógyultak a betegek, valóban a csodának, pon-tosabban a Csodátónak köszönhető. A fáradhatatlan Csekey István kutatásai során került elő az a jegyzőkönyv is, amely kimondja, hogy Nagyváthy küldje el a betegek lajstromát Szlábý vármegyei tisztí orvosnak s „A Keszthelyi meleg feredőben hat-esztendei nyavalygás után meg gyógyult Gosztolai Istvány örömeiben való fohász-kodása le írása a Protocullumhoz vétetik.”

Az orvosokkal úgy látszik akkoriban sok baj lehetett. Különösen a legelső időkbén. Kiváltképpen Vojtek chirurgus adhatott sok panaszra okott. Kényes ember lehetett a derék „doktor”. Úgy látszik semmi módon nem akarta a fürdőt személyesen felsúrolni. Mert az igazgatósági jegyzőkönyv úgy határozott, hogy ha a sebész maga nem vállalja a fürdő tisztogatását, a fürdőbér felét a kocsmáros kapja.

Mióta Csekey István jóvoltából ez adat birtokába jutottam, hévízi orvos bará-taim nem mernek előttem panaszkodni. Ha sok munkájukról, túlzott megterhelésük-

ről, gondjaikról s a teméntelen építkezésről szólnak, menten fejükre olvasom a hajdani fürdőorvos sorsát. Ámbár Vojtek úr – ennyivel tartozunk a hajdani igazgatóság jóhírének, – nem lehetett egészen kiváló orvos. Hiszen az utasítások ellenére sem tette le szakvizsgáit s nem sikerült a sebészmeisteri oklevelet sem megszereznie, holott a hévízi doktorkodás legfőbb, legjövendőmezőbb része akkor az érvágás és a köpölözés lehetett.

Legutóbb a lefolyó patak partján, a régi épületek maradványai között Vojtek chirurgus hajdani birodalmának földjén bolyongva s a múltat idézve, újra a nagy rekonstrukciós hadjárat következő ütközetéről hallgattam a terveket. A hévízi tóban, mely azért elsősorban mégiscsak a betegek gyógyítója, nyaranta sok-sok ezer egészséges ember fürdik. S az országos fürdőhullám sodra évről évre több nyaralót, üdülőt vet a Csodató partjára is. Annyit, hogy lassan már zavarják a betegek fürdőkúráját. Így történt, hogy nemcsak a fürdőépületek, hanem a tó bővítésére is gondolni kellett. S bármily furcsán hangzik, erre is van mód. Hiszen a lefolyó két partja a tó szomszédságában akár új tavat is, de kiváló strandokat mindenestre kínál. S az okos tervezés hamarosan meg is valósítja itt, ahol még mindig jó meleg a víz, az egészségesek új nyári strandparadicsomát.

Aki látta, mivé fejlődött Hévíz tíz év alatt, bátran tágíthatja képzelete határait s nem fél már felidézni a legszebb s olykor legvalószínűtlenebb terveket sem. Egy-szerre jelent hát meg képzeletemben az új modern strand képe azzal a régi emlékekkel, amikor nyaranta színes kocsitábor tanyázott itt a lefolyó körül. Az „Ingyenfürdő” környékére jártak vasárnaponként távoli falvakból a szekérkaravánok. Öregek, fiatalok: fiúk-lányok. Micsoda kedves, vidám, színes gyülekezet! Aki először látta, valamely majálisra gyanakodott. A szekereken megfért az egész család aprajánagyja, s a demizson és az elemőzsia. S míg odabent a tó vizében előkelő mérték-tartással folyt a fürdés, itt kint a lefolyóban hangos vidámság, valódi majális hangulat hirdette az élet harsányabb, igazabb örömét. S még az öregek és betegek is – akik miatt rendszerint útnak indult egy-egy ilyen szekér a tó partjára – megmerülvén az áldott vízben s a puha iszapban, elégedetten nézték a fiatalok fürdőzési örömeit. A tó pedig – igazi csodatóhoz illően, – ide az ingyenfürdő partjára gyűjtötte össze leg-hasznosabb, legfinomabb iszapját s talán gyógyító erejének legjavát is.

Ma csendes a lefolyó környéke. A kényszerű majális-kép régen a múlté: a hajdani szekérkaraván-utasok utódainak eszükbe sem jut már mit jelentett valaha nemcsak pénzben, hanem kiközösítésben is az az „ingyenfürdő”. Az új nagy strand még csak a tervekben létezik.

Am a forrás mind több ember számára ontja vizét, amelyben „a beteg test és a testnek ellankadt inai megerősítettnek és megújul a test és deli ábrázatba öltözik.”

*

Azt hiszem aligha kétséges, hogy Szabó Lőrinc írta eddig a legszebb verseket a Csodatóról. Pedig a költők rögtön a tudósok és orvosok után felfedezhették Hévizet. Legelsőnek talán Csokonai Vitéz Mihály, akit Festetics György figyelmeztetett a kis tó nagy gyógyító erejére. De a költő, akár százötven esztendővel utána Szabó Lőrinc, télen kelt útra. S 1797 kemény telén ez még komoly vállalkozás számba mehetett. Nem „kádi víz” s delejtsugárzó „kenet” várta a beteg lábára gyógyírt kereső szegény poétát, hanem a párafelhős tó körül télvíz idején bizonyára ismét erdőt-mező-t elborító fagyos, kietlen mocsárvilág. S fürdőház híján a nagy hidegben meg sem fűrödhetett. Nem csodálhatjuk, hogy ha versei között nyoma sem maradt a hévízi kirándulásnak.

Azt, hogy Kisfaludy Károly, a környékbeli nemesúr, miért nem fürdött meg a tóban, már sokkal nehezebb megérteni. Hiszen neki Sümegről, vagy Badacsonyból nyáron is csak „kiruccanásnak” számíthatott egy ilyen utazás s azt fel is jegyezték, hogy 1817-ben a helikoni ünnepségek alatt, szép tavasz idején, kint járt Hévizen.

Két évvel előtte Festetics kiküldte híres angol vendégét Bright-et is Hévízre s így bizonyos, hogy a helikoni ünnepségekre gyülekező poéták és tudós literátorok között elterjedt a gyógyító víz híre.

Bizonnyíték rá „ténsúr” Berzsenyi hévízi látogatása. A helikoni ünnepségeken ő is részt vett s nemegyszer fürdött a hévízi tóban. Persze Berzsenyi, a Balaton-vidék első tudatos „műélvezője”, aki verseiben egy mai idegenvezető pontosságával sorolja fel a táj szépségeit; ebben is úttörő. Ki tudja, verseiben miért nem maradt mégsem nyoma a hévízi utazásnak.

Hiszen bár jól tudjuk, hogy a lassan szelídülő mocsárban akkoriban vetették csak meg cölöp lábaikat a fürdőtelep pionír-előőrseiként jelentkező első deszkaépületek, a nyári élet már eleven lehetett. A Directió 1805 október 2-án kelt jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy „Az idő már hűvösre válván a’ keszthelyi fürdőt ritkábban látogatják a’ betegek. Múlt nyáron közönséges emberek közül számosan jelentek meg, kik magokat ér vágás, köpölözés és fürdővel gyógyíttatták – s a tisztességesebbek közül voltak: Fő tisz. Zalavári Apátus Ur, Nedetzky Urnak fia, néhány Nemes Urak, Sümeghi Patikáriusné és más egyebek.”

A fürdővendégek évről évre növekvő számával együtt azonban úgy látszik nem szaporodtak a Hévízre járó művészek. Vagy talán nem jegyezték fel őket olyan szorgalmasan, mint a Festetics Directió a „tisztességes” embereket. Mert költők látogatásáról sokáig nem szólnak ezután sem a hévízi krónikák. Annál több a másfajta eredményekkel: anyagiakkal bővelkedő gazdag látogató. Eötvös Károly tudósít arról, hogy a múlt század derekán évente visszatérő vendége Hévíznek Ramazetter Vince, az érdemes sümegi kékfestő és bortermelő, aki legjobb borait viszi magával a fürdőbe. Mily sok hévízi beteg hallgatná örömmel a büntelődő százesztendőss tudósítást, hogy a fürdőkúrához a jó bor már akkor is hozzátartozott.

Az „Utazás a Balaton körül” különben az egyetlen szépirodalmi forrásmunka Hévizről a század második feléből.

Az a Hévíz, amelyet a páhoki magaslatról leballagó fiatal Eötvös, „pajtásával” Gyulai Pállal látott, nyárfaival és „avult” kis fabódéjával, bizony hamar megnőtt s a Vasárnapi Újság 1864-ben már arról ír, hogy „az eddigi vetkőző szobákhoz legújabbban egy díszes fürdőépületet emeltek ötven vetkező szobácskával.” Eckert keszthelyi ulánus ezredorvos kis monográfiájából pedig azt is megtudjuk, hogy milyen olcsó lehetett az élet Hévízen. A postakocsi negyven krajcárért hozta le Keszthelyről az utasokat: Szentandrás, Egregy és Páhokon olcsó parasztszobák bérelhetők s a fürdőjegy ára lepedővel együtt mindössze huszonkét krajcár.

A számok erről mindennél többet mondanak. 1866-ban kétszáz s 1929-ben tizennégyezer fürdővendég nyaral Hévízen. Ezekben az évtizedekben költők, írók még nem zengik dicséretét: annál több azonban az orvosi dolgozat, a monográfia s később az utikönyv. Ezek lapjairól tudjuk, hogy Kemény Zsigmond, Eötvös József és Kittenberger Kálmán is járt Hévízen.

A tó mellett elsősorban betegeket tartanak számon. S az író, költő, tudós, vagy művész is elsősorban betegként kerül erre. Moll Károly Hévíz legidősebb főorvosa igazi modern utóda Babótsay Józsefnek, a fürdőhely első, lelkes önfeláldozó hívének s orvosának. Ő látta vendégül Szabó Lőrincet is és a három hévízi szonett nagyszerű költője ritkán említette Hévíz nevét az ő neve nélkül. S mindig azzal a megbecsülő szeretettel, amelyet jól ismer, aki valaha járt Moll doktor betegei között.

Hány beszélgetésben vallattam Hévíz „eleven emlékezetét”, a Csodató híres orvosát négy és fél évtized legérdekesebb betegeiről. A legérdekesebb mindig az volt, akit éppen kezeltem, – mondogatta szelíden.

Azért néha mégis sikerült egyet-mást megtudnom. Legtöbbet operaházi betegeiről beszélt. Sándor Erzsiről, aki innen mindig az olasz tengerpartra utazott; Székelyhidy Ferencről, Sebők Sáriról és Szalai Karoláról a primaballerináról, akit egyszer eltiltottak a tánctól. Hévíz és Moll doktor vele is csodát tett. Igazi nagy sikereit hévízi kúrája után aratta. S Jászai Mariról, aki szállodai szobájában Petőfi verseket szavalt kedves orvosának.

Móricz Zsigmond is Moll Károly betegként tért vissza évről-évre a fürdőhelyre. Ma is őrzöm azt a kedves kis amatőr képet, amelyen az akkor még a mainál is fiatalosabb Moll Károllyal együtt állt a kedves Florida kávézó teraszán. Ez a cifra öreg épület ott állott szemben a vendéglővel s reggelente teraszán találkozott Móricz Zsig-

mond Nagy Endrével, aki tréfacsináló kedvében bizony nem kímélte az írófejedelmet sem.

Moll Károly úgy emlékszik, hogy Móricz Hévizen írta a Rokonokat. S Gellért Oszkárhoz írott levele pedig egész kis tömör szociográfiai beszámoló Héviz akkori életéről.

„Az élet műhelyében játék módjára folynak a titokzatos munkák és munkálatok. Itt, most, már amennyire ébren tudok lenni, azt figyelem, hogy az emberek el vannak szánva, hogy nem vesznek tudomást arról, hogy a világszellemben változás történt, amíg nem muszáj. Itt a fürdőn legjobban meglátszik a kasztszellem. Mindenki ostromol felfelé és védekezik lefelé... Ez még ma az élet. Az élet üres formája. Az üres formák csodálatosan fenntartják magukat. Minden két ember között megvan a távolság. A távolságot a régi feudális kor szabta meg. Úgy őrzik, mint pap a szentséget.”

Móricz már nem érthette meg az üres formák s az emberelválasztó távolságok pusztulását. S ha élne, talán annak örülne legjobban, hogy az „új nép”, amely most a fürdőparkot járja – kiváltképpen a fiatalja –, már nehezen értené meg levelét.

Hiszen a Gyógyfürdőkórházban, a SZOT Szanatóriumban és az üdülőkben évente félszázezer ember keres gyógyulást, üdülést, pihenést, csaknem még egyszer ennyi fordul meg szállodákban s magánházakban is. A nemzet életének, az egész országból a Csodató partjára gyűlt minden rendű, de csak tehetségadta rangot ismerő munkásai. S ezek között akad bizonyára elégedett és elégedetlen, de olyan, aki kasztszellemre panaszkodhatna, aligha. Igaz, nem „Nemes Urak”, hanem „közönséges” emberek a magyar nép minden rétegéből.

S lehetséges, hogy „más egyebek” között most is ott üdül közöttük a sümegi Patikáriusné is. Ha nem is emlékeznek meg róla külön semmiféle „Direkció” jegyzőkönyvei.

CSOHÁNY KÁLMÁN rajza

„EXTRA HUNGARIAM...”

Jó itt? – Ma is büszke magára,
hogy képzelt kalapon virágszál...
Gazdag nagybácsik asztalánál
szeret szavalni. Új ruhája
vidékiek, de jó modern.
Túl-nagy cipőjéből kilép,
ahányszor sietni akar.
Múltjának is csak balga jósa.
Faképnél hagyni mégse bírnám,
tőle kap célt minden hibám,
vagyok szívből ingyen-bohóca,
bár csöppet sem kíváncsi rám.

MIÓTA NEM TUDOM...

Mióta nem tudom: szeretsz-e,
a világ csak másokkal forog.
Látnom ugyancsak keserves lecke,
hogy kergeti egymást a reggel, az este,
amíg én meg sem moccanok.

Kőkávás kút távcsövében
bámulom nyüzött képemet.
Oly furcsa most, hogy nélkülöd éltem,
és hogy tán nincs is másra esélyem,
csak elárvult arcra, kút felett.

Szép távoli tájba burkolt tested
naponta magába fogad,
éber álmomból fölébresztlek,
mióta mindenképpen vesztek:
téged vagy biztonságomat.

SZÁMVETÉS HELYETT

Bánataim fémkoszorújába befontalak már örökre,
Anyám –

Nem menekülhetsz, nem adhat a föld se nyugtot,
Ki csillagot szül, elhagyja azt az emberi remény,
Anyám –

Az örök megnyugvás dőre reménységed marad
Tiszta szerelmedért, engem-nemző szerelmedért
nem oldoz fel semmilyen Isten,
Anyám –

Te szembenéztél a Hatalommal, gazdagok törvénye
megintett,
Az ajtót is rádzárták liliom-bűnödért,
Anyám –

Mostál, síkáltál soha-ki-nem-fizetett bérért,
Letakarítottad felségek mocskát,
Nem őértük, a világ tisztaságáért,
Anyám –

Ki fizeti meg a foglyok elorzott szabadságát?
Elrablott időért ki ad hadisarcot?
Hol a békekonferencia megkínzott életedért?
Hol, Anyám?

A kiválasztottak arany-sarzsíját vállamra varrtad;
„Ne bántsátok e fiút, mellkasa arany kalitka
Az Éneket hozza nektek, ne dörrenjen reá a puska
Magának semmit se akar, csak az ágat,
Tíz grammnyi arany-ágat. –”
Köszönöm, Anyám –

A játszma így is, úgy is a végére jár,
Bánataim fémkoszorújába befontalak örökre,
Anyám –

ŐZ

Szügyedben golyó, hát hová futnál?
És mégsem rogyanhatsz össze
szíved az avar csöndjével összekötve –

Vadászok álma maradsz örökre
rigó a fán érted énekel
Tied az erdő múlhatatlan csöndje –

MAKAY IDA

TŰZHALÁL

Az irgalom, lásd kialudt a Napban
a tűz maradt csak épen és a seb.
A sziklák égnek elperzselhetetlen.
Nincs nap, hogy érezd: végre este lett.

Magunkhoz láncolva e sivatagban
csontunkig égünk: Ez a kegyelem.
Nézd: nyújtózásnyira a tenger.
Nem mozdul értünk. – Mint a szerelem.

KONOK SZENVEDÉLY

Csontom a tüzedben ropog.
Husom sercegi lángod.
S kint ablakodra ráfagyok:
esendő jégvirágod.

CSOHÁNY KÁLMÁN rajza

RISTO TRIFKOVIĆ

Vasárnapi séták

Risto Trifković, 1924-ben született Goražde bosznia-hercegovinai kisvárosban. Középiskoláit Sarajevóban, az újságírói főiskolát Belgrádban végezte. Újságíróként kezdte, majd sarajevói könyvkiadóknál dolgozott, mint szerkesztő, jelenleg a sarajevói Život c. folyóirat szerkesztője. A második világháború idején részt vett a népfel szabadítási háborúban s ottani élményeiből merítette első elbeszéléseinek tárgyát. Első novellái 1945-ben jelentek meg. Háborús élményein kívül a falu életét, újabban pedig a mai életben fellelhető kispolgári tüneteket ábrázolja, kritikai éllal. Eddig megjelent kötetei: Emberek az alakulatban (1947), A teraszon (1957), Bőjtös lelkek (1960) és Minden-napi száműzetések (1965). A folyóiratunkban közölt elbeszélést ebből a kötetből fordítottuk. Egyes elbeszélései cseh, német és francia nyelven is megjelentek. Több rádiódramát is írt, melyek közül az: Így hát ébredj fel, ember (1966) Bosznia-Hercegovinában első díjat nyert.

Távoli, feledhetetlen, behízelt, édes és bájos vasárnapi séták! A világban elkal-
lódott és tétova idegen üres búbánatával emlékezem rátok. Áldott az a vasárnap dél-
után, amikor tespedés és üresség nehezül az életre, ráhever az időre és mindent, de
mindent az eltűnődő fogpiszkálás és bárgyú unalom gyönyörű ígézetére korlátoz. E
vissza nem térő pillanatok bája aranyos jóllakottságukban, fáradt rendjükben és el-
rendezettségükben, idillikus és boldog megszokottságukban rejlik. A boldog órák ba-
nális szépsége, apró kötekedéseikkel és szabályos emésztéssel! S mindez elmúlik, mint
minden kurta gyönyör és érzelmeskedés. Nincs többé Jekaterina, sem vasárnapi kiruc-
canások. Árnyas hársfák a fasorokban, a lombok tarka hűse, klikkerjátékkal szórako-
zó gyerekek, magányosak, mint a világ utolsó emberei, bölcs nyugalommal rágcsál-
ják a tökmagot, kispolgárok, finomkodó kényes és udvariaskodó pletykálgatásban.
Megelégedettség, amelytől elväsik az ember foga az állkapcsában, a falánk szájban
pedig édeskés nyál szalad össze. Felséges és örök utcai öskép! Így megyek kettesben
Jekaterinával és áhítatosan szemléljük az embereket, akik ünnepi hangulatban feszi-
tenek a padokunk, és az elragadtatott szerelmes párokat, amint bőszen egymáshoz ta-
padnak. Ma egymáshoz tapadnak, holnap pedig ugyanilyen bőszen veszekedni fog-
nak egymással, gondoljuk mi és tovább folytatjuk keringésünket. Igen, tudjuk, hogy
élünk és élvezzük az életet, én és Jekaterina, ezt megengedik, de rövid időre. Reggel
sokáig elheverészünk, aztán bőségesen megebédelünk s megint lefekszünk, vasárnap
van, hosszú és üres nap, s amennyire tudunk és képesek vagyunk, tusakodunk ezzel
az ürességgel, amely körül fon bennünket. Először igyekszünk kiélni hitvestársi éle-
tünket, amíg unalomba és szekatúrába nem megy át, s végül is, alighogy egy órács-
kát szunnyadunk – rendszerint négykor – kivonulunk közös és kötelező vasárnapi
sétánkra. Meleg, békés utcák fogadnak az árnyas fák alatt és a napnyugta előtti nyári
ég. Lomhán mozgunk, mindig egy és ugyanazon az úton. Először hosszú, bekátrányo-
zott deszkapalánkunk mellett megyünk, majd a keskeny és sekély folyócska mellett,
amely penészes békalencse szagot áraszt, meg a városi csatorna penészes bűzét, majd
átmegyünk a Vrbanja hidján, utána lassan körüljárjuk a körhintát és gúnyolódunk a
suhogó, keményített szoknyában begyeskedő cseléd lányokon, meg a zömök, kemény-
kötésű katonákon, s hogy szellemesek legyünk, azt mondogatjuk egymásnak, hogy
ezen a világon mindig akadnak izzadó bakák és valakinek a szolgálólányai, akiknek

a keze hatalmas és durva (akár a lapát, mondjuk nevetgélve), s hogy a katonák meg a cseléd lányok valamilyen rég megszabott, íratlan törvény szerint mindig olyan eszményien párosodnak össze és egészítik ki egymást. És így, tréfás megjegyzéseinkkel s főleg saját magunkkal elégedetten folytatjuk körsétánkat. A banális ünnepi ürességnek és tétlenségnek megvan a maga ösvénye és mi engedelmességek nekik. Hagyjuk, hogy végzetünk kézenfogva vakon vezessen bennünket. S mintha most, félrehúzódvá, oldalról mindig egy és ugyanazt a képet látnám: én és Jekaterina megyünk, én, a hosszúra megnőtt, nyurga alak, akinek ülepe sincs, ő pedig, a kövérré hizott, erőteljes nőszemély, lépésről lépésre poroszkálunk, integetünk és jóllakottan bámészkodunk az emberekre, akik ugyancsak boldogan és szótlanul néznek ránk és ugyanazzal a hanyag kíváncsisággal méregetnek minket. Jekaterina gonoszkodva minden apróságot észrevesz a nőkön, gyönyörrel veszi észre, egyfajta bizalmas és csúf elragadtatással. És sohasem mulasztja el, hogy meg ne mondja nekem, mit lát. Így megdegélünk tovább, már torkig vagyunk az unalommal s kissé már azt kívánjuk, hogy térjünk vissza túlságosan gyönyörű és szórakoztató vasárnapi sétánkról. Hogy leüljünk kissé valahol s a lábunkat megpihentessük. De még nincs itt az ideje. Parádésan, kikeményítve, felszerszámozva, egybefűzve ügetünk, szelíden és ellágyulva, szinte magunkon kívül, csipősen és idegesen, és az idő múlásával egyre idegesebben és egyre csipkelődőbben. A közelgő vacsoráról ábrándozunk, egy pohár ásványvizről, amely elősegíti a jó emésztést, elalvás előtt még egy párázsról és egyéb kellemes csekélysegekről. Könnyedén átbeszéljük a nap apró-cseprő eseményeit. Fontoskodom az elfoglaltságommal. Már egészen teletömtem vele Jekaterinát. Ő úgy tesz, mintha figyelne rám. Aztán hirtelen, haragosan: Mit forogsz minden szoknya után? Kénytelen vagyok védekezni: Ugyan már, mi ütött beléd? Csakazértis mindegyik után megfordulok! S mint akit vértig sértettek, tovább méltatlankodom. Ő pedig tovább totyog, csüggedten és csipkelődve. De sohasem tudom pontosan, vajon tényleg haragszik-e, s mennyire igazi és milyen mély a haragja. Arca csaknem mindig ugyanaz: gömbölyded és feszes. Engem pedig esz a méreg, valahányszor valamelyik srácon vagy szemrevaló, csibészes bajuszú rendőrön akad meg a szeme. Mit bámulsz rajta, szólok rá gorombán, egy ilyen senkiházi. Ahá, mondja Jekaterina boldogan, hogy sikerült fel-piszkálnia, úgy kell neked! Ha te minden vacak szoknya után meg tudsz fordulni, mért ne fordulhatnék meg én is, kérlek szépen. Annyi jóképű férfi van a világon. Én egészen más vagyok, mondom erre, most már ugyancsak bosszúsán, érezve, hogy torkig vagyok ezzel a vasárnapi kiruccanással, s csak úgy fojtogat a méreg, amit nem szabad hangosan kiöntenem, én egészen más vagyok, férfi, a férfiakhoz ez illik. Egyébként pedig, ha azok a nők rám néznek, nekem is meg kell őket szemlélnem. Persze nem mind, sietek helyesbíteni, természetesen nem mindegyiket. No ugyancsak rátaláltak, hogy kit nézegessenek, pont ez hiányzott nekik, mondja Jekaterina csúfondárosan. Nézd csak meg magad a tükörben, te majom. No csak lassan, mondom én békülékenyen, csendesebben, mert figyelnek ránk. Az egész úgy lassanként már az idegeimre megy. Egyébként jobb, ha békés és kölcsönösen barátságos diskurzust folytatunk, olyat, amelyik nem lépi át a megengedett határt. Így aztán én és Jekaterina mélységesen élvezzük a vasárnapi sétákat. Legeltetjük szemünket az udvarias járókelőknél, akik szívesen láthatóan egyként érdektelenek és dagadásig jóllakottak, mint a kitömött madarak. Elbűvölő világ. Tisztviselők. Intelligencia. Nagyon finom emberek. Könnyedén súroljuk egymást. A kezek könnyed érintése. Sokat jelentő tekintet a szemünk sarkából. Szeretem ezeket az apró, kicsiny és ravasz kalandokat. Jól jön ez később, az ágyban. Jekaterina arca laza, petyhüdt. Valahol a bágyadtság és a rosszindulat közt lebeg. Ismerős valaki halad el mellettünk, és mi egy pillanatra kedves, széles, szívélyes mosolyra húzzuk az arcunkat, de nyomban ezután vissza is zökentjük előbbi fanyar állapotába. Mondhatnánk: természetes állapotába. Ilyenkor rendszerint így szólok: Láttad Ezt és Ezt (a nőt), vagy Azt és Azt (a férfit), hogy kicsípte magát. Csak azt nem tudom, miből telik neki. Miből? Kis fizetésecske, két fi-

zetési pótlék, ez az egész, amit havonta összekaparnak. Hm. Az égvilágon mindenki panaszkodik, de nézd csak meg, kérlek, mindannyian jóllakottak, jól öltözöttek, újcipőjük van, cakumpak jól festenek s aztán még szólj valamit! Jekaterina pedig – az én igen tisztelt hitvesem – először kissé elgondolkodik, küszködik magában, vajon kifizetődő-e, ha felül az én kis trükkömnek, de aztán mégse tudja megállni, hogy lép-re ne menjen. S lám, máris beleereshkedik a szóba. Csak csépli a szalmát a nyelvével, hogy így, meg úgy, én pedig egyáltalán nem hallom, mit mond. Már fejből tudom, mit fog mondani és hogy mit mondhat. Egyáltalán nem számolok az esetleges kis meglepetésekkel. Valójában kipihenem magam... Egy nő csipőit nézegetem, egy érett, jóképű, erőteljes nő csipőit, elképzelem a meztelenségét, a rózsaszín fehérműt és a többi kísértésbe ejtő és velejáró részletet. Selymes bőr, a hónalj sötét homálya, kis szőrszálak... Ördögöt jólöltözöttek, vág közbe feleségem éles, átható hangja, amely olyan, mintha a szíve mélyéről civakodnék valakivel a környezetéből, hang, amely ugatásra hasonlít (becsületszavamra!), hiszen te vak vagy, azt a világos ruhát, amit rajta látsz, minden áldott vasárnap hordja, már két esztendeje mindig egy és ugyanaz, nem látom, mintha különösen változott volna, te fantáziálsz, kedves barátom, meg aztán a férfi is, akiről azt mondod, milyen jól öltözik, nézd csak meg azokat a csónakcipőket a lábán, hiszen majd kiesik belőlük, úgy vannak megsarkalva, hogy attól isten mentse! No nézd csak, nézd, mondom én és mintha csodálnám hitvesem éleselméjűségét, s ez telibe talál nála, újabb ösztönzést ad neki és folytatja a felsorolást: fülig eladósodtak, igazán nem tudom, hogyan képesek a keresetükből boldogulni. Két hitelük a banknál, egy az áruházban. Csak azt szeretném látni, mit esznek. Biztosan babon élnek, másra alig jut. Nem olyan válogatóság, mint te, kedvesem. Te valósággal szórod a pénzed, veled soha semmire nem jutunk, tudd meg. Más ember háromszor is fogához veri a garast, mielőtt kiadná a kezéből. Te nem tudod megállni, hogy végül is engem ne csepülj, mondom én s most már komolyan mérgelődöm. Mi az ördög van veled, hogy folyton belém kötsz?! Csűröd-csavarod a szót s egyszer csak egyenesen nekem! Hát ez szép, istenemre! Kinek essek másnak, mondja Jekaterina, te vagy kéznél. Ez tehát azt jelenti, ha én vagyok a legközelebbi hozzátartozód, akkor az én csontomat kell rágnod. Voltaképpen nem tudom, ki kinek a csontját rágja, mondja Jekaterina türelmesen, de csak látszatra türelmesen. Most egy kirakat előtt állunk meg. A feleségem egyszerre lágy lesz és kedves. Mézes-mázos, hízkelődő. Mint egy nagy, fekete macska. Látom, nagy átalakulás megy végbe benne. Ez útalattal tölt el. Hangja csicsergő és valósággal csöpög a méz róla. Látod, mondja elbájolón, legalábbis úgy gondolja, hogy elbájolón, hogy tetszik neked ez a shantung? Hát nem édes? És nem is olyan drága! Mit gondolsz? Nem gondolok semmit! Nyersen ráförmedek és igyekszem elhúzni onnan. Tudod, hogy árva fillérünk sincs, mi az ördögnek vetettél szemet most pont arra a shantungra? Mintha nem volna elég rongyod! Hagyd a fenébe azt a shantungot! Mért vagy ennyire ideges és elviselhetetlen, kérdi Jekaterina szárazon. Egy szót sem szabad szólnom. Olyan vagy, mint a pokróc. Mindjárt rámförmedsz. Nem vagyok pokróc, mondom indokoltan, de nem szeretek holmi shantungokat nézegetni, ha tudom, hogy egy megveszekedett fillér sincs a zsebemben. Hát persze, mondja tovább az én igen tisztelt hitvesem, Jekaterina, persze hogy nincs, ha rólam van szó. Nincs pénzed ma, nincs holnap, de mikor lesz egyszer az én számomra pénzed, ezt szeretném már egyszer tudni. S milyenek a többiek? Mindannyian jólöltözöttek, jó cipőben járnak, magad mondottad az imént. Miféle többiek, mondom én diadalmasan s igyekszem a saját szavám kapni, hát nem te mondottad épp az előbb, hogyan öltözködnék a többiek, hogy Ez és Ez a nő már két esztendeje egy és ugyanazt a virágos ruhát hordja, hogy Az és Amaz... Még hogy én ezt mondtam, rökönyödik meg az én igen tisztelt hitvesem, Jekaterina, te akkor a füleden ültél, kedves barátom. Már megbocsáss, de én ezt nem mondtam. Hát persze, miközben te a szoknyák után forogtál, eleresztetted a füled mellett, amit én *tényleg* mondtam. Épp ellenkezőleg, én azt mondtam, Ez és Ez a nő annyi ruhát gyűjtött ösz-

sze, hogy Dunát lehet vele rekeszteni, s hogy a férje úgy dolgozik, mint egy barom, mert megbecsüli a feleségét. Nem úgy mint te, aki egész istenáldotta nap a hasadon heversz és azon töröd a fejed, hogy mit zabálhatnál. Torkig vagyok már mindennel. Veled is, legfőképpen azonban a hazugságaiddal.

És így megy ez, körbe-karikába, egyik kör a másik után, körhinta és kátrányos deszkapalánkok, így telik el a mi rendes, szertartásos vasárnap délutáni sétánk, amiről később, bármilyen alkalom adódik, Jekaterina a legkisebb habozás nélkül és szenvedélyesen kijelenti: Nos, igazán jól töltöttük a vasárnap délutánt, alaposan kisétáltuk magunkat, nem igaz? Nagyon, nagyon szép volt és jólesett, hát nem igaz? S azután méltóságteljesen, beavatott és meg nem cáfolható hangon: Mi, tetszik tudni, mármint én és a férjem, szeretjük a vasárnapi nyári kimenőket és a hosszú, romantikus sétákat. Ez annyira feldob, felfrissít bennünket, hát nem így van, kedves? Tiszta levegőt szívunk, finom embereket látunk, kibeszélgetjük magunkat, s utána jót aluszunk. Én pedig engedelmesen és illedelmesen, akár kérdeztek, akár nem, azt felelem: Igen, pompásan, pompásan töltöttük az időt!

Nincs többé Jekaterina és nincsenek a mi gyönyörűséges vasárnapi kiruccanásaink. Minden olyan elhagyatott és sivár. Sóvárogva gondolkodom azokra az utolérhetetlen pillanatokra, amelyek elmúltak s amelyek egykori életünket olyan csodálatos varázserővel töltötték meg. Még ma is, oly sok év távolából fotogenikusan látom, amint én és Jekaterina egyetértéssel és szívélyesen ballagunk a tétlenkedő ünneplők sorában, akik nyájasan találkoznak velünk s haladnak el mellettünk, miközben túlhabzó örömmüket és felindulásukat olyan kölcsönös felkiáltásokkal és szellemes megjegyzésekkel hozzuk egymás tudomására, amelyeket valójában távolról sem érzünk, avagy fejünk szokásos bölintásával, vagy visszabölintással, avagy kalapunk megemelésével (ezt én teszem) üdvözljük egymást és színlelt túlszívélyességgel mondjuk egymásnak: Mi van magukkal, az istenért, sose jönnek hozzánk? Mért nem néznek el már egyszer? Magunkban pedig egyetértően ráncoljuk össze a homlokunkat és azt gondoljuk: Igazán pechünk van, pont ezek kerülnek az útunkba! Amilyen szentelenek, képesek még valóban ránk törni! És folytatjuk a sétát, attól rettegve, hogy újabb nemkívánatos találkozásaink lesznek rámenős ismerősökkel, s mindig vannak olyan emberek, akikben semmi belátás sincsen, mert ez mintha sosem változnék meg az emberekben és sosem múltak el az idővel, s talán egy másik, eljövendő korban következik majd el az, amikor az emberek kitalálják, ki mit gondol a másikról s ettől félve arra törekszünk, hogy úgy ahogy jóindulatúbbak legyünk. Ütközben aztán még össze-összeszólalkozunk holmi csekélységekben, vagy nagy feneket kerítve a dolgoknak és egymást untatva megszólunk és megtámadunk valakit vagy valamit, aki vagy ami éppen elsőnek a nyelvünk hegyére kerül: szidjuk a hanyag közigazgatást, a kriminálisan rossz utakat. (Miközben színleg Európának toljuk fel magunkat és Európa szeretnénk lenni; pedig hát Mucsán vagyunk mi és nem Európában; a legsötétebb Balkán stb.) egy szívvel-lélekkel szidjuk az autósokat és a többi furikázó bandát, akiket meg kéne tanítani arra, hogy mi is az illendőség, az udvariasság és a többi más, istenadta erény, ami olyannyira távol áll ezektől az újsütetű burzsujoktól és uborkafára felkapaszkodottaktól, mint kutyától a hold, amelyre ugat, elkeseredetten tiltakozunk az utcai por, a lárma és az ordítózások ellen. Lassanként már meggyűlöljük a világot, amely egy csapásra izléstelenné, agresszív és neveletlenül válik a szemünkben. Mi viszont tiszták és feddhetetlenek vagyunk benne. És bosszúsan meggyorsítjuk lépteinket. Testünk elbágyad. Az alkonyi fülledtség fullaszt minket. A feketére kátrányozott deszkapalánkok olyanok mint a varangyok, az iszapos és békalencsés folyóról nehéz bűz terjed, a vacsora pedig, amelyhez mindenféle kallódó ócskavaskon és szanaszét hajigált téglákon át lehet eljutni, csak nyolcvanhét lépcső legtetetjén, a negyedik emeleten várakozik ránk.

Mikor aztán az ingerültség lassanként elpárolog, s mikor minden valahogy leülepedik és lecsillapul, s mikor, a vacsora után már csak az éjszakai nyugalom és a varázsát veszített, kiszolgált és elvirágzott hitvesi szenvedély vár ránk, gondolatban

sóvárogva bolyongunk az ösvényeken, amelyek feledhetetlenek maradnak számunkra. S már a következő vasárnapról ábrándozunk és még egy sétáról, amely mélységesen és széttéphetetlenül fűz majd minket eggyel több élménnyel össze, amely nem múlik és nem múlhatik majd el. Minden hiába! Az idő ezt az élményt nem tudja széjjelrombolni és nem tud kárt okozni benne. Ez mindeneken túl élő és izgalmas marad, az elszállt esztendőkön túl, a vigasztalhatatlan halálon is túl, mint az élet titka, amelyben élünk és a föld, amelyen eltűnődve és halandóként annyi szeretettel járunk. Mint az első tavaszi sarjak lehelete, mint a fák rügyeinek ragadós illata, amely megérinti a lelkünket és felébreszti benne a kérlelhetetlen és keserű kérdést: Micsoda az életünk és miért gyakoroljuk oly makacs állhatatossággal és szenvedélyesen? Mindeneken túl. Mindeneken túl.

CSUKA ZOLTÁN fordítása

CSOHANY KÁLMÁN rajza

TÜSKÉS TIBOR: *Veres Péterrel a Balaton körül*

KASSÁK LAJOS *halálára (Pákolitz István)*

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL:

Stilushumor és jellem

PÉCZELY LÁSZLÓ: *Arany János verseléséről*

SZABÓ KATALIN: *A pécsi Modern Magyar*

Képtár szoborgyűjteménye

TAXNER ERNŐ: *Színházi levél Budapestről*

TÜSKÉS TIBOR

Veres Péterrel a Balaton körül

– Nem árt a szépnek, ha egyben hasznos is . . .

Ez a mondat valahol Fenékpusztá és Keszthely között hangzott el a szürke színű Wartburgban. Akkor már fél napja együtt voltunk. Elöl ült Péter bácsi. A kocsit István, a fia vezette. A hátsó ülésen Fodor Andrással osztoztunk.

Reggel Siófokon az előtt a ház előtt találkoztunk, amelyből 1944 késő őszén megszökött Veres Péter munkaszolgálatos közkatoná, és késő délután Füreden annál a kapunál köszöntünk el – a Lipták Gáborénál –, ahol 1955-ben Szabó Lőrincet látogatta meg utoljára. Nyolc óra, egyetlen műszak, valamely kapás vagy gyári munkás egy napi munkaideje – ennyit voltunk együtt.

– Egy tábla kukorica lehet szép is, meg hasznos is. A legjobb, ha egyszerre mind a kettő. Milyen szép a Balaton, a tó és környéke, mint természeti kép. De milyen jó volna, ha egyben minden négyszögöle valamilyen termést is adna! Élelmiszert, takarmányt, vagy legalább szép-jó-hasznos fát!

A Keszthely előtti vadgesztenyésben járunk.

– Egyetlen védett hercegi fásor – mutatok ki az autóból. – Amikor valamelyik félbolond Festetics herceg hintaja erre vágatott, az út mellett ballagó jobbágnak el kellett fordítania a fejét. A póri tekintet sértette volna a méltóságot . . .

– Szép ez a fásor. De haszontalan díszfa a vadgesztenye. Mennyivel jobb lenne, ha most már hársfát ültetnének a helyébe. Méztermő, hasznos hozó fát, amely amellett nagyon szép is: gazdag, szinte buja a lombozata – fordítja le a maga nyelvére a látványt Veres Péter.

Hogyan került sor 1967 nyarán erre a beszélgetésre?

Az elmúlt évben a *Jelenkor* egyik számában Balatoni jegyzetek címmel cikket jelent meg Veres Péternek. A tókönyék, a belső Balaton-part mezőgazdasági kultúrájának elmaradottságát panaszolta, s az itt élő és folyton kevesbedő földművelő nép invenciótlanságát tette szóvá. A Balaton védelmében címmel a magam tapasztalatai alapján próbáltam a folyóirat egyik következő számában megvilágítani a kérdést.

Veres Péter szíves viszontválasza nem a vitát folytatta, hanem hasznos javaslat magját rejtette: jövő nyáron kerítsünk alkalmas járművet, és közösen nézzük meg a tájat. A Balaton-ügy közben sem hagyott nyugodni: e vitától függetlenül cikket írtam a déli partról a *Valóság* 1967 augusztusi számában.

Az utazás előtt újból levelet váltottunk. Július első napjaiban a legendás levelezőlapok egyikén megérkezett az üzenet: „Nekem július 10, hétfő volna a legalkalmasabb.” S egy másikon: „S hogy valamit ki ne felejtsek: úgy készüljete, hogy a tapasztalt bajokról – és a jó dolgokról –, nektek kell írni. Semmiféle rekriminációra nincs szükség, csak valami olyasféle hangvétel, hogy mit lát Veres Péter a Balaton körül. Ismétlem, nem a tó, nem a strandok és a szállodák érdekelnek, hanem a mögöttes emberi világ, a nép.”

Sok minden fölösleges ballasztnak mutatkozott tehát ehhez az úthoz, sok mindent ki kellett dobni a poggyászból. Nemcsak azt, ami nekem is kényelmetlen és fölösleges holminak számít: a nyaraló-szemléletet, az esztelen lihegést, az „egyrészes vagy két-részes fürdőruhát viseljük a Balatonhoz?”-féle kérdések dilemmáját, hanem azt is, amiről sajnáltam lemondani: hogy „nép” az a hárommillió máshol lakó „idegen” is, aki megfordul az esztendő tizenkét hónapjában a tó partjainál, nép akkor is, amikor itt pihen, és nép ott is, ahol dolgozik; és sajnáltam azt is, hogy nem jutott idő Bene Géza képeire a tihanyi múzeumban, s nem jutott idő bizonyára hasznos beszélgetésre a barátokkal, a tó körül élő-dolgozó írókkal, festőkkel, Takáts Gyulával, Martyn Ferencsel, Tatay Sándorral, Kodolányival és másokkal. Le kellett tehát mondani arról, hogy a látvány esztétikai jelentését keressük, hogy arra is választ találjunk: mit ad a tövidék a szemnek, a szívnek, a léleknek. Péter bácsi azt hangsúlyozta: mit tudna adni az embernek, mint fogyasztónak s a népnek, mint gazdálkodó és táplálkozó közösségnek, ha minden földdarabját úgy munkálnák meg, ahogy kell.

De ne legyünk igazságtalanok. Amikor a fonyódi hegyről lenéztünk a szél-szántotta víztükrökre, Veres Péter így szólt:

– Szegény Balaton! Hogy töri-zúzza a szél az arcát... – Ezt csak az tudja így mondani, aki pillanatra sem tudja felejteni a táj materiális valóságát, megfogható célját, hasznos értelmét, de pontosan érti a látvány esztétikai tartalmát is.

A zsúfolt nap, a nyolcórás beszélgetés, pontosabban: egyetlen hatalmas monológ ingája persze nagyobb távolságokra is kilengett: a koalíciós idők egyik kaposvári választási gyűlésétől (amikor Veres Péter előtt Rákosi Mátyás beszélt), Kézai Simon gesztájáig (aki Orosius germán krónikással perelve védte meg a magyarok eredetét); a dunántúli és a tiszaháti nyelvjárás eltérő ízeitől Balmazújváros mai népszaporulatáig; a közlekedési balesetek okaitól a legutóbbi szovjet írókongresszusig. A gondolatok azonban minduntalan ott köröztek az alapkérdés fölött, eltávolodtak és visszatértek hozzá, amiért nyolc órát rázatni hagytuk magunkat, s amiért közben ki-kiszálltunk körbepillantani a tájon: Hol tartasz, merre tartasz Pannónia? Milyen lehetőségek szunnyadnak földedben? Mit tudna kihasznosítani belőled az okos tervezés, az előre-látás, a munkás emberi kéz?

Az ebéd is – ahogy a diplomaták fogalmazták – munkaebéd volt, s a táplálkozás élvezete helyett jobban hasonlított valamely mezőgazdasági technikum tanrendjéhez.

Láttuk távolról a Balaton-felvidéki várromokat, a szigligeti alkotóházat, de megállni az első kukoricatáblánál álltunk meg.

A siófoki szállodasornál fontosabb volt számunkra az országutak melletti kaszálatlan fű.

A napot még vidáman kezdtük.

– Az éjszakai eső nekünk dolgozott. Kimosdatta a tájat. A valóságosnál is üdőbb, elevenebb lesz a természet – mondtam nevetve, amikor elindultunk.

– Engem ez nemigen téveszt meg. Olyasmiket mutatok nektek, aminek a sívárságán országos eső sem segíthet – felelte Veres Péter.

Láttunk gyümölcsöst, amit csodálni lehetett, s kaszálót, ami mellett nehéz volt a káromkodást elnyomni. Láttunk kézbentartott, gondozott kertet és vigasztalan bozótot, parlagon hagyott pusztaságot. Bementünk a július elején már embermagasra

szökött kukoricásba, s a lábon álló, túlérett, megbarnult búzatáblánál azt mondta Veres Péter: – Ennek is jobb volna már a zsákban vagy a magtárban.

Ami jót, szépet, értékest láttunk, az is a savanyú fű, a műveletlen táj, az elhanyagolt táblák ellen perelt.

– Amelyik földben megnő, sőt ilyen kövér a gaz, ott megélne a hasznos kerti vetemény is. Tulajdonképp itt nincs jó föld meg rossz föld. Olyan, amibe ne lehetne valamilyen mezőgazdasági kultúrát telepíteni. Csak tudni kell, mi való bele – mondja Veres Péter. – Ahol egyéb nem terem, a nyárfa még mindig nagyra nő.

A Siófok fölötti dombon, Kilitinél volt az első lecke. A falu előtt bozótos, bent a faluban elhagyatott házak, tört gerincű zsúpos tetők. Aztán a boglári állami gazdaság következett. Mintaszerű gyümölcsös, friss telepítésű, gondozott szőlő, új mezőgazdasági szakiskola, épülő gyümölcscfeldolgozó, idénymunkásoknak való szállás. – Ez igen! Erről látszik meg, mit lehet itt csinálni! De gyerünk tovább! A hasznos szépre elég egy pillantás. Zsúfolt nap vár ránk. – A hajdani Nagyberék fölé települt gazdaságban most jár először Veres Péter. Csatornákból öntözött káposztástáblákat, elporladt csigáktól, kagylóktól meszes-fehér földet, tervszerű erdősítést látunk. – Nem tökéletes még minden, de már megmutatkozik, mit tud adni a mocsári televény! – A máriai meg a berényi szőlőket tizenöt-húsz évvel ezelőtti önmagukkal szembesíti a tekintet. – Akkoriban pusztulóban volt itt minden. Most már a tulajdonosok visszatért nyugalma és biztonsága ül a gondozott tőkéken. – Keszthelyen elég egy úttévesztés, hogy lássuk: – Sokat szépült a város. Ezt mutatja a főutca. De nézz csak be a mellékutcákba: hull a házakról a régi vakolat. – A tapolcai medence annyira lehangoló, hogy jó visszatekinteni: – A déli part talán még vigasztalóbb volt... – A Szigliget és a Badacsony körüli medencékben lábon álló fű, elhanyagolt kaszálók. – Holott a medence szélein a haragoszöld tengeri mutatja, hogy milyen drága jó termőföld alszik itt a kis víz és a nagy sás alatt. – Zánka körül változik a táj. Sziklás, köves a föld, de benne friss telepítésű őszibarackos. A kiforgatott kövek néhol akkorák, mint most még a közéjük ültetett fák, de a csemeték reménykedve rázzák fejüket a szélben: „Legyőzünk benneteket”. – A keszthelyi agráregyetem új gazdasága. Ők tudják, mit kell itt csinálni!

Nem kirándulás, nem sétakocsikázás volt ez a nyolc óra a Balaton körül, hanem tanulmányút. Valamely mezőgazdasági szabadegyetem három-négy tantárgyából egy-egy óra. Fásítás, szarvasmarha-tenyésztés, kertgazdálkodás... Illő, hogy tanulságait is – ami már nem is csak egy országrészé – betakarítsuk.

Fásítás...

– A honvédelmi miniszterség után országos fásítási felügyelő lettem. Azt mondta Rákosi: Elolvastam A paraszti jövőendő című könyvét, és abból egyetlen fejezet tet-szett. Ahol a fásításról beszél. És mert ragaszkodtak hozzá, hogy Veres Péter ne ma-radjon ki a koalícióból, így lettem fásítási felügyelő.

Már Cholnokytól meg lehet tanulni, hogy a táji tagoltság megszabja a rátelepülő mezőgazdasági kultúrát. A hegyek és a magasabb dombok tetejére erdő kívánczik. Az oldalakra gyümölcs és szőlő. Igazi jó szántóföldek – hegyvidéken – a völgyekben vannak. Az erdő olyan, mint a szivacs. Fölszívja a sok csapadékot. Késlelteti a tavaszi olvadást, mert árnyékolja a vastag téli hótakarót. S még a felhőszakadások ömlő ára-datát is fékezi. A megismétlődő tiszai árvizek, a növekvő belvízkárok figyelmeztetnek: nem lehet büntetlenül lekopasztani a hegyeket, kívágni a dombtetőről a fákat. Nem is beszélve arról, hogy a tagosításoknál, az egybeszántásokor eltűntek az apró víz-levezető árkok, erek, a vasutak és országutak építésénél nem hagytak elegendő át-ereszeket és széles hidnyilásokat. Most az egyik helyen sok a víz, a másik helyen meg nincs elegendő, még ha öntözni akarnának is. De nemcsak a hegytetők igénylik az erdőt. Fa kell az utak mellé, a folyók és patakok partjára is. Persze nem elég egy kis lyukat ásni és beledugni a csemetét. Az első három-négy évben meg kell forgatni a tövek körül a földet, hogy ne nyomja el a fű és a nagy gaz. A kopár területeket mind be kellene ültetni fákkal, az egyszer elültetett suhángokat pedig gondozni kel-lene egy ideig! Ha aztán beáll az erdő, nincs rá tovább gond: neveli a fát.

Szarvasmarha-tenyésztés...

A legtöbb keserű fejcsóválást a kaszálatlan rétek, a savanyú fűvel borított völ-gyek kapták. Keszthely után egymást érték a tágas medencék, tele humusszal.

– Nézzétek! Még mindig kint van az összegyűjtött széna. Mellette meg kaszá-latlan is egy nagy rét. – A nyomott, szétszórt boglyák láttán kifakad Veres Péter: – Ezek nem is mind idei, hanem tavalyi boglyák! Ha írsz róla, mondd azt, hogy én mondtam.

A tapolcai medencében járunk. A vasút fölnyúlik Tapolcáig, majd onnét ismét a Balaton felé fordul. Kiterjesztett szárnyai között a műút nyilegyenesen vág át. A humusz alszik a földben. Kihasztnalatlan. Savanyú fű pang benne, alján poshadt víz. A csatornákat valamikor megcsináltatta a régi földbirtokos. Készen van a vízlevezető-és öntözőhálózat. Csak kőgátak és zsilipek kellenének még a torkolatokhoz. Hogy szabályozni lehessen az árkok vizét. A csatorna megvan, tehát öntözni is lehetne. De ha kaszálónak hagyják a földet, akkor is gondozni kell. Legalább a tavalyi avert le kell takarítani róla. A füves mezőket vagy kaszálni vagy legeltetni kell, mert a mező is elvadul. Ha túl vizes, elsavanyodik, ha túl száraz, eltöviskesedik.

Kézbentartott rétek nélkül nincs szálás takarmány. Széna nélkül nincs szarvas-marha-tenyésztés. Marhatenyésztés nélkül nincs szerves trágya a szántóföldekre, sző-lőkre, kertekre. Az ország a mai állatállomány kétszeresét is könnyen el tudná tartani.

Kertgazdálkodás...

A Balaton nyáron világvárosivá duzzadó népessége enni-inni akar. Az itt eladott friss gyümölcsöt, zöldséget, tejterméket, baromfit még exportálni, szállítani sem kell; a külföldi helybe jön és valutát ad érte. Az idegenforgalom igényei elől nem lehet ho-mokba dugni a fejünket. A Balaton-parti reggeli piacokra mindennapi friss uborka, paprika, paradicsom, őszibarack és szőlő kell. De honnan? Az első paprikatáblát Rév-fülöpnél hagytuk el.

– Vagy százhusz kilométert jöttünk. Ez az első konyhakert, amit ma látunk. De ez sem valami ragyogó. Lehetne jobb is – mondja Veres Péter.

Néhány éve kétségtelen javult a helyzet. A szőlők néhol már jó karban vannak. De a tőkék közé ültetett gyümölcsfák kiöregedtek. (Helyes, hogy nem ültetnek közé-jük új fákat. A gyümölcsöst külön kell telepíteni.) Az állami gazdaságok gondolnak már a helyi piacokra, főzelékféléit, gyümölcsöt szállítanak. Mindez azonban kevés. A Balaton-parti piac még mindig bizonytalan, az árak is magasabbak, mint az ipari üze-mek gyűrűjében élő nagyvárosokban. Pedig a külföld érdeklődése is a mezőgazdasági termékek iránt nő. Gyümölcsből valószínű holnap is többet tudunk exportálni, mint

zsilettpengéből. Zánka mellett az új őszibarackosok a kívánt jövőt példázzák. De az apátsági szőlők régebbi telepítése is azt mutatja, hogy a köves pusztaságnak ítélt zánkai földben mit lehet csinálni.

– Erdemes megnézni. Milyen üde barackos! Tele van kövekkel, de ebből gyümölcsös lesz – állítja meg egy pillanatra az autót Veres Péter.

... Kaszálatlan árokpart, tövissel, vadrózsával benőtt kecskelegelő, hiányzó kertkultúra mind ugyanazért kiált: a munkás emberi kézéért. Ide torkollik minden kérdés és töprengés: – Ki az, aki körülkapálja az első néhány évben a fákat, amíg a gyökök megerősödnek? Ki ülteti ki kora tavasszal a kertbe a palántákat? Ki nevel zsíros tejet adó tehenet a két-három kaszálást adó rétek fűvén? A Balaton menti falvakban már most is kevés a dolgozó ember, holnap még kevesebb lesz. Ahogy mindenki más is mondja: a falvak előregegyedtek.

A nyári könnyű kereseti lehetőségek, a szállodák, éttermek, üdülők, strandok jobban csábítanak, mint a kaszálók. A java férfierőt a nagyarányú vasútépítési, pályafelújítási munkák, a kőfejtők, bányák, gyárak húzzák el. Az olcsó közlekedés, az utazási kedvezmények a távolabbi munkavállalást is megkönnyítik. Az ipari termelés, a gyár nyújtotta előnyök városba rántják a fiatalokat. Amikor az iparban már 44 órás munkahétről beszélünk, a mezőgazdaságban még mindig 60–80 órát dolgozik a paraszt egy héten. És a nagyüzemi napi munka mellett ott van még a háztáji, a konyhakert, a baromfiudvar gondja. Idő, erő kell erre is.

Erkölcsei-lelki tartás, szakértelem dolga is ez, persze. A vezetésben és irányításban már jelenlevő felismerésnek találkozni kell az egyéni elhatározásokkal, az emberi érdekekkel, a tisztult gondolkodással, a hivatástudattal.

Másnap, már az országgyűlés tanácskozásairól, az előző nap zsúfolt dolgaihoz Veres Péter legfontosabb hozzátennivalója is ez, egy sebtiben küldött lapon:

„A boglári, nagyberekai, szigligeti és másholvaló megjegyzéseimhez, amennyiben csakugyan írsz róla, valahol tedd hozzá: én továbbra is azt mondom: mit tudna itt 50–60 ezer holland kertész, de akárcsak néhány ezer körösmenti, békési és csongrádi magyar kertész csinálni!”

Én pedig visszatérve a déli partra azon töprengök: Nemcsak kihasználatlan földjeink vannak. Nemcsak emberkéz hiányzik a munkára. Itt van egy olyan elme, mint Veres Péteré, egy erőmű energiatartalékaival fölérő haszna, értéke, s vajon jól gazdálkodunk-e vele? Odafigyelünk-e eléggé a szavára? Író, aki művé formálja a valóságot, s gondolatai, eszméi új valóságokként élnek. Író, akiben az esztétikai érzés és a hasznossági érzés összefonódva van jelen. A szépség gyakorlati hasznát vallja. S nem tud a borús égre nézni anélkül, hogy közvetlen praktikus tanácsot ne adna: „Komolyan tanítani kellene végre a meteorológiát!” Amikor a somogyi partokon megyünk Keresztur és Szentgyörgy felé, lenéz arra délnek, ahol akkor már Baranyát veri a felhőszakadás és azt mondja: – Nagyon csúnyák azok a fellegek arra lenn... Ott valami nagy idő készül... – Fáradhatatlan elme; minden irányban nyílt a befogadásra, ugyanakkor önálló véleménye van minden új jelenségről. Beépíti világába az új ismereteket, de a maga autonóm világán belül ítéli meg azokat. Gondolataival lehet vitatkozni, de eredetiségüket, építő szándékukat nem lehet vitatni. Hozzáértése nem a maga munkakörébe zárt szakemberé, hanem az íróé és közéleti emberé, aki országban, népben, nemzetben érez és gondolkodik.

Mi volt az értelme, a gyakorlati haszna ennek az utazásnak? – Semmiféle rekriminációra nincs szükség – ismételte meg Veres Péter, amikor elváltunk. – Csak a valóságot kell látni. A bennelévő ellentmondásokkal együtt.

De másnap már nem tudtam egészen tegnapi szememmel körbenézni a világban. Kora reggel a szerszámokkamrába mentem, s azon a százhusz négyszögöl telken, melyen fenyvesi házunk áll, fölászottam a gyümölcsfák alatt a földet.

KASSÁK LAJOS

Életében utoljára a Jelenkorban publikált. Reményeim ígérete című versében azt mondja, hogy az ősz: évszakováltás a természet rovására.

Kassák, aki mindenkor a legjelenebb jelenkorban élt és él, utolsó üzenetként messzi távlatba nyilazza szavait:

„De asszonyaink nem fogadják el a törvényt. // Szépen gömbölyödnek // dajkálják // a láthatatlan jövővényeket // akik elvetik az új magot // és szétosztják a pipacsok vörös koszorúját.”

A furcsán begyűrt, tótkalapos, teketeinges, nyakkendőt még véletlenül sem kötő, mindig elégedetlen poéta üzenete ez. Érthetőbb, mint a nikkel szamovár; bár abban is csak az a meghökkentő, hogy éppen repül; maga a szamovár nagyonis konstruktíven került a versbe. Akárcsak itt a pipacsok vörös koszorúja.

A gyászjelentés – hozzá illő szigorú komponáltsággal –, azt mondja: meghalt. Fiatalon halt meg a nyolcvanéves aggastyán. Egyetlen és megismételhetetlen életműve immár az irodalomtörténeté.

Keserves sorsa volt: életében többször elfelejtették az irodalom hangszai; ahány korszakováltás, annyszor fedezték fel a mindig újat-szebbet akarók.

Szerencsés sorsa volt: hinni tudott önmagában, küldetésében; boldog művész volt: több volt az ellentele, mint a barátja.

A hagyományos rímet, ritmikát nem tűrő, a mindent megkérdőjelező, összevont szemöldökű lakatosinast kihányta magából a ferenczjózsefi iskola, mert nem tudta megemésztetni; s a sziklahomlokú, szárnyashajú apostol, a világsavargó kései Villon másfajta iskolát alapított. Olyat, melyben ki-bejárhatak a hódoló, vagy vitatkozó tanítványok; s akkor hagyhatták ott a tanítási órákat (Ma, Tett), amikor éppen jólesett.

A Hivatlan Prókátor életében sose került mérlegre amúgy istenigazában, mert vagy eltúlozták jelentőségét, vagy csepürágó bohócnak tartották. Meg kellett végül halnia, hogy részrehajlás nélkül lehessen fölmérni gazdag termését.

A fölmérés nem a nekrológ feladata.

A mulasztást pótolják a mulasztók!

Nagy tornát vívott; szakadatlan harc volt az élete, művészete; sose a maga külön igazáért, de mindig az általa fölismert igazságért, a művészet, az irodalom örökös megújhódásáért.

Tévedett is.

Vajon azok sose tévedtek, akik tévedéseiert kiátkozták?

Annyira gazdagok azért mégse vagyunk, hogy mindig a halál gömbölyítse le a metsző szögleteket!

Hívő volt, a hívők megszállottságával. És – önkontrollképpen – hitt azokban is, akikért fölemelte szavát.

Glóriája: a szüntelen harcrakészség, az örökös nekiiramodnitudás szívósága-akarata, a győznibirás már-már sisiphusi vállalása.

És mi mindenre futotta teremő akaratóból!

Építő rombolás volt az élete: könyvek légiója, próza és vers; képzőművészet, építészet, lapszerkesztés. Láza olykor öngerjesztéses, de mindig emberi-művészi tisztességgel.

És örökös elégedetlenséggel.

Emigrációval.

Minden izmusra futotta erejéből, de nem csatlakozott egyikhez sem. A szándékoltan hajmeresztő képpel-metaforával nem meghökkenteni akar, de arcába vágni az önpiskában révülő, mindent egy lapra feltevő polgári világnak.

1926-ban hazajöhet külső emigrációjából; itthon az „államellenes” levelek miatt börtönben ül; majd az értetlenség, az „óvatos gyanú” következtében belső emigrációban edződik a néhai lakatosinas vasakarata.

Kikhez csatlakozhatott volna?

Nemzetközi méretű proletár volt; az is maradt egész életében.

„Nem különb, csak számottévő” volt.

„Úgy nyúlok a szavakhoz, mint ahogy annak idején a vashoz és az acélhoz nyúltam. Azt szeretném, hogy oly kemények és zártak legyenek verseim, hogy kézzel is megfoghassam, s mint valami szobrot az asztalra állíthassam őket.”

A korai siker nem mérgezte meg; az idejében elért siker tápláléka volt; a majdnem elkésett siker: gyógyszer.

Hogy érdemes volt-e az áldozat, feleljen rá Kassák, aki akkor is óriás, ha nem Liliputban jár:

„Saját magam // áldozata vagyok. // Megölöm // és újjá szülöm önmagam // fáradhatatlanul. // De hová jutok így. // Érzem itt valahol // csobog a tiszta forrás. // Fáradt lábaim // verjetek gyökeret.”

Gyökeret vert, és fává magasodva egyre nő az időben. Vadhajításait le kell nyesni, hogy teltebb, ízesebb gyümölcsöt kínáljon a tikkadt vándoroknak, a világ proletárjainak

RÓMÁBAN, PÁRIZSBAN, MOSZKVÁBAN, BERLINBEN, LONDONBAN és BUDAPESTEN.

Pákolitz István

Stílushumor és jellem

A viselkedés a cselekvésben megnyilvánuló jellem. A cselekvésbe szükségképpen beletartozik a beszéd, a szójárás, a beszédmód: a stílus tehát a viselkedés szerves része s valamilyen formában, közvetve vagy közvetlenül tükre a jellemnek.

Végső magvában minden komikum valamilyen tökéletlenség; a szó-komikum, a stílus-komikum is az. A dadogástól, a hebegéstől, a hadarástól kezdve a szóhasználatig, a mondatszerkezetekig, a szókapcsolásokig minden a körébe tartozik, ami közvetlen módon elárul valamit a beszélő jelleméről, elsősorban annak fonákságairól, mégha a jellemző szó vagy szókép önmagában nem látszik se komikusnak, se jellemzőnek. A komikum belső feszültségét mindig az adja, hogy a komikus figura sorsa függő játszma. A képlet ilyenformán fest: – X-ről köztudomású, hogy az összeadásban gyöngé. Ahányszor vásárol, annyiszor kísérti meg a sorsot, annyiszor nyílik rá lehetőség, hogy becsapják. A tény, hogy száz évig él és egyszer sem csapták be, semmin se változtat – mert az élete ennek ellenére is függő játszma volt s ő maga komikus figura.

Mindezekből egyfelől az következik, hogy a komikus művek köre kiszélesül, másfelől az, hogy a szójátékok tetemes része kiesik a rostán, annak ellenére, hogy a hagyományos felfogás elsősorban a szójátékokat sorolta a szókomikum körébe. Nem. A szókomikum ott kezdődik, ahol a beszédmód személyes jellegű, tehát sejteti a beszélő sorsát.

Madarat tolláról – embert stílusáról.

A szójáték, a szóvicc viszont általában személytelen, mint a közmondás, a jelszó, az anekdota, a közhely, a vicc, – szájról szájra jár s ha a kor színezete szempontjából nem is érdektelen, szerzőjéről, aki többnyire ismeretlen éppúgy nem árul el semmit, mint továbbadójáról. Ide tartoznak a rossz helyen használt szók, az elavultak, a túlzások, a trágárságok, az eltorzított idegen szók, a kétértelműségek, kétértelmű mondatszerkezetek, kecskerímek, szóintarziák, ide a névkomikum, a betűvicc. A szókomikumnak ezeknek az elemi változatait százszor osztályozták, elemezték, a műfaj – ha szabad annak nevezni – egyidős az irodalommal s a legnagyobb írók is gyakran éltek a komikum e szerény eszközével, például Victor Hugo:

Gall, amant de la reine
Alla, tour magnanime,
Gallamment, de l'arène
À la tour Magne, à Nîmes.

Pazar szójáték, rímjáték, de bizonyos, hogy semmit nem tudhatunk meg belőle, ha csak azt nem, hogy szerzője az ősi és a modern verselésnek egyformán virtuóz mestere.

Önmagában nem jellemző a szóvicc, a szójáték, akár versben, akár prózában írták, mert adható, vehető, továbbadható, jellemző viszont azokra, akik az agyukat – hogy úgy mondjam – erre állítják be s kerülhetnek bármilyen helyzetbe, hallhatnak bármit, mindaz ami körülöttük történik csak annyiban érdekli őket, hogy felhasználják-e nyersanyagul szóviccnek vagy sem. A szóvicc ezen a szinten már a szókomikum körébe tartozik. A viccgártó viselkedése nyilván azon alapul, hogy *nem ismeri fel a helyzetet*; gyász, éhség, öröm, szorongás, félelem neki csupán alkalom a szóviccre, reakciója tehát nem emberi, hanem fonétikus. Ebben a viselkedésben, kivált ha rögeszmeszerűvé fajult, benne kísért a várható sors: – magány, elszigeteltség.

Az eféle megrögzött és megszállott viccfaragónak a lelkiállapota hasonló mondjuk a Harpagonéhoz Molière Fösvényében vagy Orgonéhoz ugyancsak Molière vígjátékában. Már az egész ház tudja, hogy Tartuffe képmutató szélhámos, Orgon meg mindig úgy említi, hogy a „derék ember” (le pauvre homme ez esetben így fordítandó), Harpagon pedig – minthogy pénzben érez és gondolkodik – mindegyre azt hajtogatja, hogy „hozomány nélkül”, ami neki mindennél fontosabb. Ez a két visszavisszatérő szó ahányszor elhangzik, mindig váratlanul hat, tudniillik meglepetés, hogy Orgon még mindig nem látja Tartuffe igazi jellemét, s hogy Harpagon megint csak ezt hajtogatja, holott megint másról van szó. A két típus – a szóviccgyártó és a molière-i hős – az ismétlés révén rokon, egyik a másiktól abban különbözik viszont, hogy a viccelődő vicce semmit sem árul el a személyről, átruházható; Orgon mondása mögött viszont a végtelen jóhiszeműség a tartalom, Harpagoné mögött a fékezhetetlen kapzsiság.

A szóvicc fölötté jellemző fővárosunkra; önmagában azonban nem jellemez, rögeszmeszerűségében is csupán szóviccgyártói megszállottságában jellemzi a viccelődőt, mert bármennyire hatalmasra növekedik ez a szenvedély, az egyéniség faculté maitresse-évé nem válhat, mint a fösvénység vagy a jóhiszeműség, mert működési területe mellékhadszintér, ahonnan legfeljebb véletlenül téved át a főhadszintérre.

Inkább szójáték, semmint szóvicc a nyelvi komikumnak az a formája, melyet másokkal egyetemben, egyebek közt, Karinthy is művelt s amiből a rögeszmeszerűség sem hiányzott, így hát művelőjének szellemi habitusáról is képet szerezhethünk segítségével. Idézem Karinthyt:

– „Bevallom neked is, ifjú hívő, aki a villamoson... arra gondolsz, hogy én most biztosan halhatatlan remekműveket komponálok – nos hát bevallom neked, hogy az elszórt cégtáblákat nézem és mindegyiken elolvasom a feliratot, de fordítva, hogy mi jön ki belőle. És százszor rájöttem már, hogy „takarékos” az visszafelé „ké-rakat”... És örült örömöm volt, mikor... ilyen felfedezésekre bukkantam, hogy „szerda” az visszafelé „adrez” és „szeretni” az visszafelé „interes” és „kelet” az visszafelé „telek” és „ingovány” az „nyávogni”, ki sem mondhatom mennyire irigyletem költőtársamat, Babits Mihályt, aki rájött, hogy „erőszakos” az visszafelé „sok a szőre” és „római fővezér” az „rézevő fia Mór”.

A szellemes rögtönzés formájában felsziporkázó szóvicc, melyre főleg a francia vígjátéki irodalomban és anekdotákban találunk példát, ugyanebbe az osztályba tartozik, noha másutt, sőt nálunk is előfordul. Íme egy példa:

Egy híres francia szindarabíró nagy sikert várt új darabja bemutatójától s ebbeli reményét közölte barátjával. Együtt mentek el a bemutatóra. Ott rövidesen kiderült a bukás. A jóbarát a következő szavakkal tolmácsolta az eseményt:

– Nous sommes déçus.

Mire a válasz ez volt:

– Merci pour la cédille.

A cédille az első francia mondat „c” betűjén látható, mely azt jelzi, hogy a „c”-t „sz”-nek kell olvasni. Cédille nélkül a kérdéses szó „dé kü” volna, ami seggeket jelent, a „dészü” viszont a csalódottságra utal. A kérdéses francia mondat cedillel azt jelenti, hogy csalódtunk, nélküle azt, hogy seggek vagyunk. Ezért nyilván köszönet jár.

A válasz szóviccnek, betűviccnek, szellemességnek egyformán jó. Maga az ötlet kedvező sorsot helyez kilátásba: akinek ilyen gyorsak a reflexei, aki ilyen gyorsan feltalálja magát, az valószínűleg minden körülmények között megállja a helyét. A függő játszma tétele ezúttal is érvényes.

Karinthy népszerűsítette a halandzsát, de az túlbujánczott rajta. Széleskörű elterjedése folyamán olyanszerű szójátékformává önállósodott, mint a szavak visszafelé olvasása, vagy a szó-intarzia. A hasoncímű novellában azonban semmi ilyesminek nincsen nyoma, Karinthy célja az volt, hogy a jég hátán is megélő pesti kávéházi tarháló típusát megörökítse. A halandzsa a novellában munkaeszköz. A tarháló a következő mondatnál kezd meg a művelet lélektani előkészítését:

– „Bocsánatot kérek, Önnek is ide a pincérhez kiszera méra nin, hozzám?”

Könnyedén, természetesen, fesztelenül beszél, s ezzel egyre jobban zavarba ejti áldozatát. – Végül megkérdi:

– „Hogy itt a kávéházban nekem is lehet-e kiszerá méra bégeva szebéekkel viszszaadni.”

Az igenlő válasz után, villámgyorsan lecsap:

– „Akkor adja ide az öt koronát.”

Mit tehet ilyenkor az ember? Odaadja.

Ebbe a csoportba tartozik Kosztolányi Esti Kornél című kötetének kilencedik fejezete, „melyben a bolgár kalauzzal cseveg bolgárul . . .” Röviden a történet annyi, hogy Esti Törökország felé átutazik Bulgárián s beszédbe elegyedik a bolgár kalauzzal. Azonkívül, hogy dohányos-e, amit az úton tanult meg, bolgárul öt-hat szót tud, közöttük természetesen az igen meg a nem szókat. E néhány szó, továbbá néhány mozdulat segítségével egész éjszaka elbeszélget a kalauzzal, aki valami rendkívül mulatságos históriát beszél el s bizonyítékképpen az elmondottak igazságára, egy összegyűrt, piszkos levelet is megmutat Esti Kornélnak, cyrill betűs levelet. „Figyelmesen belemélyedtem a levél olvasásába. Ezalatt ő félreállt és leste a hatást.”

„Igen” – dünyögtem „igen, igen” – részint állítólag, részint tagadólag, részint kérdőleg. Közben a fejem is csóválgattam, mintha ezt állapítanám meg: „jellemző”, vagy: „hallatlan” vagy: „ilyen az élet”. Csakhamar egy kutya fényképét mutatja a kalauz, majd két csontgombot, aztán kitör belőle a sírás. Minek folytatnám? Ennyi is érzékelteti Kosztolányi írásának hangulatát.

Mind a három történet, Karinthy Halandzsája, a francia író ríposztja, Kosztolányi bolgár kalauza egy-egy ötletre épül. A két magyar író írása túlnő az ötleten, meghaladja azt, viszont egyszeri, ismétелhetetlen, utánozhatatlan. A decus, des cults szójáték receptként is használható. Egyezik a három példa abban is, hogy mindegyik emberi tulajdonságokat revelál. Végül a Halandzsa és főleg a bolgár kalauz valami olyanfélét valósít meg a szókomikum területén, mint ami az abszurd dráma a színpadon.

Természetesen nem mindegyik vicc személytelen, mint az alább következő idézetek tanúsítják:

„A törvényszéki orvosbizottság, amelynek el kellett döntenie, hogy Svejks elmeállapota lehetővé teszi-e vagy sem mindazokat a bűncselekményeket, amelyekkel vádolják, három rendkívül tekintélyes úrból állt és a bizottság minden egyes tagjának nézetei mindig igen nagy mértékben különböztek a másik két tag nézeteitől.

Három különböző tudományos iskola és pszichiátriai felfogás volt itt képviselve.

Ha Svejks esetében ezek az élesen szemben álló tudományos táborok mégis a legteljesebb egyetértésre jutottak, ez tisztára csak annak a lenyűgöző hatásnak tudható be, amelyet Svejks az egész bizottságra gyakorolt, amikor belépve az elmeállapotának megvizsgálására kijelölt terembe és megpillantva az osztrák uralkodónak a falon függő képét, így kiáltott fel: – Uraim, éljen I. Ferenc József császár!”*

Hol az a katonai orvosbizottság, amely bolonddá nyilvánít egy embert, aki épp a császárt élteti?

Ezt az igazságot nemcsak Jaroslav Hašek kisembere fedezte fel, hanem egy másik kisember, Louis Ferdinand Céline Bardamu-je, ez a maga mocskosan őszinte gyávaságában, szégyentelenségében utolérhetetlen és utolérhetetlenül ellenszenves figura. Egy tiszt meg akarja pofozni s Bardamu azzal vágja ki magát szorongatott helyzetéből, hogy felkiált:

– „Éljen Franciaország, az istenit neki! Éljen Franciaország!”

„A hallgatóság körében másodpercnyi habozást észleltem, de végtére, bármilyen dühös legyen is egy tiszt, bajos dolog megpofoznia egy civilt épp abban a pillanatban, amikor az, mint én, telitorokból kiáltja: „Éljen Franciaország!” Ez a habozás mentett meg.”

Abban, hogy eltulajdoníthatók, beleszöhetők a beszélgetésbe, sőt önállóan is előadhatók, ezek a viccek nem különböznek a többitől. Különbség viszont az, hogy

* (Réz Ádám fordítása)

ez a két vicc személyre szabott, pontosabban mind az egyik, mind a másik értékének, súlyának, erejének a javát veszíti el, ha természetes környezetéből kiragadják. Ezek a sztorik nem kívülről hozott, a történetre ráaggatott geggek, hanem a szereplők lényének legmélyéről fakadnak, egy egész jellemről, egy egész életformáról vallanak, sejtetésszerűen.

Harpagon vezérszólama a „hozomány nélkül”, Orgon vezérszólama a „derék ember”. Mind az egyik, mind a másik élesen meghatározott tulajdonságokra céloz, mohó kapzsiságra Harpagonnál, gyermeteg hiszékenységre Orgonnál. E vígjátéki hősöknek más tulajdonságaik is vannak, de a hierarchia félreérthetetlen, felül az uralkodó szenvédelem, alul a többi érzés. A hasonló technikával ábrázolt figuráknál hívó szónak, jellemzésnek elég ennyi: – a fősvény, a hazug, a hetvenkedő, a féltékeny. Egy-egy világ mindegyik, mégpedig rendezett világ. A lényeg azonban az, hogy ezek a vezérszólamok is eltulajdoníthatók, azaz nem személyhez kötöttek; a „hozomány nélkül” használhatóságának köre viszonylag szűk, a „derék emberé” korlátlan, valahányszor egy gazembert így tisztelünk meg, a hatás nem marad el.

Gondolom, fölösleges tovább boncolgatni a személytelenség kérdését. Inkább vizsgáljunk meg egy tiszta példát, melyben első tekintetre felismerhetjük a komikum két alkotó elemét, a viselkedést és a sorsot. Képes Géza epigrammáját idézem:

Nyertél: otthon vagy már a hatalomban,
előttem minden zárt ajtó kitérült.
Boldog lehetsz. De még egy bánatod van:
nincs két anyád, hogy mindkettőt eláruld.

A négy sor egy jellem eddigi pályáját foglalja magában, közli érvényesülésének módszerét – (a viselkedését), sejteti hogy a kérdéses ember tovább halad a megkezdett úton és tudósít sorsáról. Tömör, mint egy algebrai képlet. Az előző példákhoz viszonyítva egyebek mellett az a körülmény érdemes benne figyelemre, hogy noha a komikum közvetlennek látszik, nem annyira az, mint a „derék ember”-szerű vezérszólamokban, vagy mint a viccekben, nem is beszélve a szójátékokról.

Bár annak látszik, valójában ez a fajta komikum nem közvetlen, hanem közvetett. Közvetlen szókomicum a durva ember durva beszéde, például Bardamu ocsmányságai, Svejka ravasz köntörfalazásai szintén ilyenek, mert ocsmányságul mindenki beszélhet s mindenki élhet Svejka módszerével, vagyis azzal a fogással, hogy a kínos helyzetek elől adomázásba hátrál, nem ő az első, aki ezt megteszi. Talán a következő Kassák idézettel valamelyest sikerül megvilágítanom, amit kifejezni szeretnék:

„Napokig sehol sem kaptunk szállást + ő hát miért is szült az anyánk, ha nem tudott mindjárt házat is tojni a hátunkra? + egy börtönőr, aki különben suszter is volt + 12 órára bedugott bennünket a szalmába + a sárga csövekből lándzsákkal fogókkal és valóságos orosz pikákkal vándoroltak felénk a tetvek + ez azonban nem jelentett semmit + messze holdhintákon aludtunk furulyaszóval + valaki állandóan azt énekelte felettünk + TI AZ ÉN KÉT MUTATÓUJJAM VAGYTOK + s reggel fekete kávéval ittunk a suszterné szoknyája körül + azt mondta nagyon szép hajam van + s ha jobban megnéz egy igor nevű legényre hasonlítok + aki 20 év előtt a Szajnába ölte magát miatta + a fekete kávé paposan szétkólikázott a gyomrunkban és én megígértem + nagy párisból küldök neki egy képeslapot + két öszszefont kézzel és egy turbékoló galambbal + PÁRIS Ó PÁRIS mennyi szép ember ölte meg ott magát és kitudja miért + és többé nem szakadt el tőlem a hangja + benne sírt a vámorok sípjában + és nevetett páris elektromos kürtjeiben + nevéss hát te számár + nem látod hogy az élet arany fészében ülsz + most PÁRIS ringat bennünket mondta szittyá egészen megfélelkezve a tripperéről”

Elemzés helyett egyetlen vonást emelek ki csupán. A szövegbeli durvaságokban: – „házat tojni a hátunkra”, a „vándorló tetvek”, a „gyomorban szétkólikázó fekete” s a „szittyá trippere” – az égvilágon semmi durvaság nincs. Nem mintha Kassák a trippert szalonképes szóvá szelidítette volna, hanem mert a költeményben ezeknek a kifejezéseknek az a funkciója, hogy a szegénységre célozzanak. A szegénység

miatt kár, hogy a mama nem tojt házat a fiára, a fekete azért „kólikázik”, mert üres hasba került, ebben a kontextusban szinte magától értetődik, hogy a szittyá is szegénysége következtében betegedett meg, mégha nem is így történt. Egy szó, mint száz a versben a durvaság, nem durvaság.

Más szóval: – nem föltétlenül malacsgot látni a malacsgóban, durvaságot a durvaságban, zűrzavart a zavarosságban, költészetet a szépen csengő szavakban, hanem valami mást; nem az ellenkezőjét, az túlkönnyű volna. Mint ahogy nagyjából ezt, ha nem is egészen ezt, mondja Sterne is, a stílus-komikum egyik legkiválóbb művelője a Tristram Shandy-ben:

„Írni – ha értjük a módját (mint ahogy hiszem is magamról legyen nyugodt), írni semmi egyéb, mint társalkodni. Miként a jó társaság manérjának-illedeelmének tudója örözkednék, hogy mindent kimondjon, azonképpen az író, ki a tisztességtudás és jónevelés határainak ismerője, óvakodik, hogy mindent kieszeljen: nagyrabecsülésének az olvasó értelme iránt mivel sem adhatja inkább tanújelét, minthogy baráti-lag megfélezi véle a dolgot, valamennyit az olvasó képzeletére bízva, a többit pedig megtartva magának.”*

Felezés nélkül bármilyen művet bajosan közelíthet meg a közönség, a komikus műveket legkevésbé, hiszen a komikum legalább annyival bonyolultabb a tragikumnál, mint a betegség a halálnál.

A stílus-komikum műfajában irodalmunknak kitűnő eredményei és nagyjából egységes hagyományai vannak. A sajátos magyar módszer e téren az *azonosulás*, mely nemcsak a művészi munkával együttjáró belső erőfeszítést jelenti, hanem valamivel többet. Magát a jelenséget a közvélemény is érzékeli, amikor Tersánszkyt azonosítja Kakuk Marcival, Ábelt Tamási Áronnal, Krúdyt – akinek életműve többszínű – Szindbáddal, Rezeda Kázmérral, Alvinczivel.

Külsőség igaz. A lényeg abban van, hogy az író mintegy átveszi hőse stílusát, az elbeszélés szókincsét a figura szellemi szintjén tartja, lelkialkatához idomítja a mondatszerkezeteket stb. egyszóval eltűnik alkotása mögött, belesimul, mint árnyék a sötétbe, feloldódik benne, mint fény a fényben. A módszer ilyenformán az, hogy az író az egész világot arra a körre szűkíti, mely hőst érdekli, melyet az képes felfogni, érzékelni s azon van, hogy hangulatilag egyeztesse a tájat, az időt, a környezetet, a tárgyakat stb. – figurája hangulatával, olyanformán ahogy a romantikus írók tragikus események színhelyéül mindig a tragikumhoz illő környezetet választanak, kriptákat, romokat, zsványtanyát s hozzá holdfényt, tengermorajlást, viharzó szélzúgást, ami – ne feledjük – sokkal könnyebb feladat, mint hogy a tragikum egyértelmű, egyhangulatú s nem oly sok színből tevődik össze, mint Krúdy Alvinczije, Tersánszky Kakuk Marcija, Tamási Ábelje. Az eredmény hangulati egység, aminek velejárója az a körülmény, hogy a figura beleolvad a háttérbe.

Tersánszky esetében szinte tudományosan igazolható (már amennyire e téren tudományosságról beszélhetünk), hogy először volt meg a hang s a hanghoz keresett később figurát az író, azaz a hang teremtette meg a figurát. Az első bizonyíték erre, hogy Tersánszky stílusának jellemző vonásait a Kakuk Marci regények előtti időkben is megtaláljuk – kevésbé kiforrottan, kevésbé éretten. Másfelől az első történet, amiben Kakuk Marci feltűnik az 1913-ból való „Ruszka Gyuriék karácsonya”, ebben a novellában Marci még csak epizód figura. Tíz esztendővel ezután teszi közzé az író Kakuk Marci ifjúsága című regényét, mely bevezetéssel s a bevezetésben Kakuk Marci leírásával kezdődik, majd a szerző átadja a szót a hősnak, aki ezek után a maga eredeti modorában hat vaskos regényt beszél el, melyeknek mindegyikében szerepel, egyszer emitt, másszor amott bukkan föl, néha cselekszik, többnyire statisztál. Nem ő a főfigura, nem ő a központi figura a cselekményben, inkább csak „potyázik” a cselekményből. Sem alkotánál, sem társadalmi helyzeténél fogva nem lehet központi figura. Korán árvaságra jutott s ezáltal deklasszáldott, tehát a társadalom peremén él s mint a szerző mondja róla „tény, hogy a sors Kakuk Marcit életén át olyan képtelen helyzetekbe sodorta és olyan feladatok elé állította, hogy ne-

(* *Határ Győző fordítása*)

tovább." Ravaszkodik, ügyeskedik a paragrafusok között, a kínálkozó alkalmakat gátlástalanul kihasználja, a mások ügyetlenségéből, hiszékenységeiből, tájékozatlanságából, ostobaságából húz sápot, mindig szerényen, hiszen maga a vadászterület is szegényes, a holnap teljes bizonytalanságában él, mindamellett pezseg benne az élet-erő és a vidámság. A zseniális írói lelemény a Kakuk Marci regényekben a *nyelv*, mely a maga grammatikai, szintaktikai, szókötései, szókincsbeli újszerűségében, frissességében, szokatlanságában és főleg tisztátalanságában, a piszokból ki-kibomló költőiségében a magyar életnek egy olyan aspektusáról ad hírt, melyet Tersánszky előtt nem ismertünk. A világ, amelyben Kakuk Marci él mocskos és mocskos maga Kakuk Marci is, testileg, lelkileg, jellemileg, anélkül azonban, hogy emiatt elvesztene rokonszenvünket, mert mocskos ugyan, de nem romlott és nem gonosz.

Az olvasó ilyenszerű mondatokra bukkan a könyvben:

„– Ejnye, a kutyaszentségét magának, egy ilyen bikaerejű lajtorjának! – csattan fel erre az öreg. – Válogatna tán a munkában, mikor most mondta, hogy éhkoppon járkálnak! Se kapa, se csákány nem esett ki még senki kezéből, ha jól megszorította, még ha csak tulipánt ültetett ablakcserépbe addig életében.”

„Csak annyit mondtam rá Somára, hogy hültek már ki nála rendesebb emberek is az akasztófán.”

„– Csak azt mondom, hogy maga mellett helybe csak éppen kappannak nem szegődnek el.”

„Soma szeme, mint a macskáé az egérre, szikrázik szinte.”

„Így visz el minket az öregasszony a tornáczra. Persze, nagy kérdezősködve: mi szél hozott erre, olyan-olyan nagyon régtől újra.”

„– Ó, be jól is tették! – simogat engemet Makovitsné, és ültet asztalhoz a tornácon, ahol több is állt székkal, csakis vendégek számára...”

Milyen stílus érzékeltethetné jobban a polgári társadalom száműzötteinek szabálytalan, félig-meddig törvénytelen, illemtelen, a pillanatnyi alkalmakhoz igazodó életformáját, mint ez a mindig kifejező, sohasem hanyagságból származó pongyolaság?

Az *azonosulás*on belül Tersánszky módszere nem annyira az analízis, inkább az addicionálás, részletre részlet következik, ahány kaland, annyi vidáman elviselt epizódja ugyanannak a reménytelenségnek, a rögtönzött megoldások ugyanazon kényszerének. Kakuk Marcinak nincsen pályája, ő egy helyben topog, tengődik s ami megy vele, amit tesz, mind ugyanarra utal; Tersánszky a távlat nélküli életet távlat nélkül ábrázolja. Ez határozza meg a módszerét.

A módszer szükségképpen változik, ha a hős cselekvéseiből valamilyen életpálya vonala bontakozik ki – vagy ha az író alkata más, ha szemlélete szintetikus. Thomas Mann szélhámosának naplójában és Krúdy regényében (A kékszalag hőse) találtam egy-egy olyan epizódot, mely elsősorban stílusos eszközökkel csokorba szedi a hős jellemvonásait s ezzel mintegy kivetíti várható sorsát, Thomas Mann-nál előre, Krúdynál vissza a múltba.

Krúdy hangja ugyanis az emlékezésé. Ez a szabálytalan, osztályozhatatlan, besorozhatatlan nagy író a magyar látszat-realizmus legnagyobb mesterének, Mikszáthnak volt a tanítványa, de mindaz, amit érett korában, sajátos eszközei teljes birtokában alkotott, annyira egyéni és egyedülálló, hogy nincs rokona sem prózáinkban, sem költészetünkben. Tersánszkyval és Tamásival az kapcsolja össze, hogy a módszer nála is az *azonosulás*. Ő azonban nem hőseivel azonosul elsősorban, hanem valami téren és időn, történelmen és fantázián kívül terjengő elvont múlttal, mely elvontsága ellenére kimeríthetetlenül gazdag színekben, muzsikában, árnyakban, árnyalatokban. Hangja az emlékezésé, de tárgya nem emlékezés, mert valahogy olyanformán színezi, dúsitja a múltat a maga ízléséhez képest, mint ahogy a fiatalok a jövőről ábrándoznak. Talán mert maga előtt már semmi biztatót nem lát, ábrándozása irányt változtat s a jövő helyett a múlt felé tart, innen az a lebegő, remegő, sejtelmes szomorúság, mely úgy üli meg mondatait, mint reggeli köd a tájat. Ennek a fordított irányú ábrándozásnak azonban semmi köze az öncsaláshoz, Krúdy nem úgy emlékezik, mint azok a félemberek, akik életük ürességeért azzal kárpótolják magukat, hogy szép múltat ha-

zudnak elpergett éveikbe. Krúdy úgy emlékezik s arra emlékezik, amire rajta kívül más nem emlékezhet. Játszik az idővel, de nem úgy, mint Proust, Virginia Woolf, Giraudoux, hanem a maga sajátos módján. „Magyar Proustot” látni őbenne, tökéletes félreértése mind Proustnak, mind Krúdynak. Az emlékező Proust a híres madelaine ízeiből a közelmúlt történetét bontotta ki, idézte fel, valamit, ami csakugyan végbement; tényeket, eseményeket. Proust módszere végeredményben racionális: – az emlékek gombolyagában megkeresi a szálát, amelynek nyomán Ariadneként haladhat, vissza a múltba. Krúdy maga teremtette a múltat s arra emlékezik, amit álmodott, amiről ábrándozott, de ami soha meg nem történt.

Mindaz, amit viselkedés és sors összefüggéséről, egymásbafonódásáról mondtunk s az idézett részletekben iparkodtunk tetten érni, Krúdy műveire is érvényes. Az alább idézett rész abban különbözik az összes többi idézettől, hogy az író benne nem előre, hanem a múltba vetíti vissza hőse viselkedését, a benne rejlő sorsot:

Alvinczi „nem volt gyáva ember”, de kimondhatatlan félelem fogta el, amint a halálfélelem az elhagyott házban mindinkább erőt vett rajta. Nem voltak gondolatai, amelyek a halálfélelemmel szembeszállhattak volna. Kétségbeesetten futamította gondolatait végig azok során, akik még nem előzték meg őt a halálban, akik még nem „haltak meg helyette”, akik életben vannak valahol, akikről megkívánhatná, hogy „haljanak meg helyette”. Itt volt például Szilveszter, akivel „annyi jót tett az életben”, aki különben is öregebb nála esztendőkkal, és a halálról komázva szokott beszélni. Mért ne halhatna meg Szilveszter, amúgy sincs senkije ezen a világon, legfeljebb a kocsmárosai... A kocsmában csak egészséges emberek vannak, gondolta magában Alvinczi, ugyanezért senki se kéri számon Szilvesztert, ha az élemedett öregurat többé nem látják. Meghalt Alvinczi helyett, mert úgy látszik, hogy valakinek meg kell halni a társaságból...

A csengőzsinór nem messzire függött a fal mentén, amíg Alvinczi erőtlenül meghimbálta, egy szokatlanul nagyra nőtt, igen fekete pók iramodott végig a falon, aminek Alvinczi ijeszítő jelentőséget tulajdonított. A csengő régen hallott hangon szólalt meg a földszinten...

A házmester nyomakodott be a szobába, és katonásan megállott.

– Mikor járt itt Szilveszter úr utoljára? – kérdezte Alvinczi felkönyökölve.

– Az öreg tekintetes urat már régen nem láttuk Bécsben – felelt a házmester megzavarodva a kérdéstől. Sohasem lehet tudni, hogy milyen következményei lehetnek egy meggondolatlan szónak.

De Alvinczi csak fáradtan, sápadtan legyintett, nem ez volt, amit voltaképpen tudni akart. Azért kívánta szemügyre venni a házmestert: vajon volna-e elég kötelességtudás ebben a régi alkalmazottban, hogy gazdája helyett meghaljon...

Mikszáth ebben az írói anyagban csak az ötletet vette volna észre, az anekdota, a furcsa történet magvát: – élt egyszer egy felvidéki nemesúr, akiről „azt beszélik”, ráparancsolt a hajdújára, hogy az haljon meg helyette. S az anekdotát akkurátus magyarázatokkal kísérte volna, hogy nem tréfádolog ám ez, mert a magyar urak ilyenek voltak. Krúdynál az ötlet trambulín.

Nem az azonosulás az egyetlen módszer, van másik is. Lényege megint csak a hang, mely mintegy magában hordozza s egyben kibontja a figura jellemét, s a viselkedésben céloz a várható sorsra. Az író viszont gondosan vigyáz rá, hogy távolságot tartson hőse és ő maga között, még abban az esetben is – ekkor a legnehezebb – mikor a főfigura első személyben vall kalandjairól, mint Felix Krull az Egy szélhámos vallomásaiban. Thomas Mann oldalt áll s az eseményt, amiről a szélhámos beszámol, mintegy a vállá mögül szemléli, nem egészen arról a nézőpontról, mint az, de nem is távol tőle, ugyanazt látja, mint Krull, de valamelyest másként. A szemléletnek ebben a skizoid kettősségében gyökeredzik a híres thomasmanni ironia, amint remélhetőleg kiviláglik az alábbi epizódból:

Színhely a francia vámhivatal, a vámos már megjelölte krétával Krull bőröndjét:

„A gyors visszacsomagolás közben azonban a véletlen úgy akarta, hogy ez a poggyászarab veszítsen valamit ártatlanságából... ugyanis egy csekélységgel több

került belé, mint amennyi azelőtt volt benne. Mellettem ugyanis, a bádoggal borított korlát és poggyászkodó előtt, amely mögött a vámosok hivatalos dolgukat végezték, egy középkorú hölgy nercbundában és kócsagtollas, harangalakú bársonyalapban, nagy, nyitott bőrdísz fölött meglehetősen izgatott vitát folytatott az ellenőrző hivatalnokkal, aki holmi csipkéket tartott a kezében és ezekről nyilván másképp vélekedett, mint a tulajdonosuk. A hölgy szép útikészletéből – onnét emelte ki a vámos a vitás csipkéket – több mindenféle az összekeveredésig közel került az én dolgaimhoz, legközelebbre egy majdnem kocka alakú, nagyon is ékszeres formájú szattyánbőr kazetta, és mialatt barátom nekem kiadta a láttamozó jelet, az idegen tárgy észrevételül becsúszott a táskámba. Inkább történés volt ez, mint cselekvés, egészen sutytyomban, mellékesen és vidám esetlegességgel ment végbe, úgyszólván jókedvem eredményeként...”*

Akár ilyen leplezett, szinte észrevehetetlen formában, akár nyíltan érvényesül az ironia, mint Voltairénél, Swiftnél, Anatole France-nál, az eredmény ugyanaz: – a figura a tőle elűtő elemekből vázolt háttér előtt élesen és határozottan rajzolódik ki.

PÉCZELY LÁSZLÓ

Arany János verseléséről*

Arany Jánosnak 1856-ban, a nagykovácsi gimnázium értesítőjében közzétett nagy jelentőségű verstani értekezése, *A magyar nemzeti vers-idomról* nemcsak a magyar verselmélet zseniális megalkotása, hanem a tartalom és a versforma egységét valló funkcionális verstani szemlélet csiráit is magában rejtí. E fontos esztétikai elv nagyszerű megvalósulása egész költészete. Különösen nagy jelentőségűek nemzeti versformáink magasrendű művészi kiképzésére irányuló törekvései avégből, hogy ezek felvehessék a versenyt a meghonosodásuk és nagymérvű elterjedésük idején megcsodált nyugat-európai jövevény versformákkal. A népzeneinkből elvont mértékek és egyéb akusztikai eszközök alkalmazásával meg akarta mutatni, hogy versformáink nem csupán dal-ihletek köntösei lehetnek, hanem a bonyolultabb gondolatiság és a mélyebb kedélyállapotok megszólaltatására is alkalmasak. E tanulmány egy másik és másutt megjelenő fejezetében részletesen foglalkozunk nemzeti versformáink Arany János-i kiképzésének módozataival és ezek alkalmazásával a művészi tartalomkifejezés szolgálatában. Ez alkalommal nagy költőnk rimes-időmértékes verselésére irányítjuk figyelmünket, különös nyomatékkal jambusaira – olyan problémákat is érintve, amelyek XX. századi költészetünkben is élnek, sőt napjainkban sem veszítették el időszerűségüket. Végezetül szeretnők megmutatni a tartalom- és a versformaegység klasszikus nagy mesterét a strofikus építkezésben, a versformának abban a legszelebb keretében, amely egyéb verselési elemeknek, a ritmusnak, a hangleytésnek és a rímnek mintegy a gyűjtőmedre. Azzal azonban, hogy Arany János verselésének legújabbkori verselésünk felé mutató egy-egy vonására rámutatunk, korántsem valljuk a verselési gyakorlatok és verstanok minden időre szóló érvényességét, ellenkezőleg: szeretnők hangsúlyozni azt, hogy mindkettő történetileg változó kategória. Így XX. századi költészetünk nem egy vonásában túlhaladt Arany János verselési gyakorlatán. amint hogy verstani elmélete sem volna alkalmas arra, hogy segítségével legújabbkori verselésünket maradéktalanul értelmezhesük.

(* Lányi Viktor fordítása)

* Részlet *Funkcionális jelenségek Arany János verselésében* című, a költő születésének 150. évfordulójára készült, s részleteiben az Irodalomtörténeti Társaság nagykovácsi vándorgyűlésén április 22-én felolvasott tanulmányból. Arany János verstanesztétikai elveivel, népdalgyűjteményének, verstanának és verselési gyakorlatának viszonyával, valamint magyaros versformáival foglalkozó első fejezete az Irodalomtörténeti Közleményekben jelenik meg.

Ha Arany nemzeti versformáink magasfokú, tudatos, művészi kimunkálása közepett, mintegy ezek bővületében elutasítaná a jövevény-formákat, megtagadná a magyar irodalomnak azt az útját, amelyen fejlődéstörténeti szükségszerűség volt versformák kölcsönzése, sőt verselési rendszerek meghonosítása. Jól tudjuk, hogy ez a folyamat egész irodalmunkat végigkíséri, hisz idegen versformák beszívargása már a középkorban megindult. Nem is az ellen harcol ő, csupán a nemzetiek méltatlan háttérbe szorítása bántja. Ugyanakkor azonban, amikor ezek érdekében száll síkra, nem mellőzi – nem is teheti! – a jövevény-metrumokat sem, mindazonáltal folytatója annak a folyamatnak, mely XVIII. század végi és XIX. század eleji nagyművű meghonosodásuktól kezdve tart a magyar irodalomban, s talán Adyval jut révbbe: ő is szinte heroikus erőfeszítéseket tesz nyelvünk alkatához idomításuk érdekében. Problémát e téren elsősorban az emelkedő lejtésénél fogva nyelvünkől és zenénkől idegen jambus jelent. A jambus „megmagyarosítása” főképpen Vörösmartynak és Petőfinek köszönhet sokat. Eljárásának módszere nagyjából megegyezik azokéval. A különbözőségek megmutatása igen gondos, számszerű adatokra is támaszkodó analízist tenne szükségessé, s bár ez bizonyára elvezetne jambusai egyedi vonásainak feltárásához, erre itt most még csak utalásokig menő lehetőség sem nyílik. E helyett néhány versében konkrét módon rávilágítunk jambusi verseinek verselési technikájára.

Magyaros elv érvényesülését a jambusban elsősorban a hangsúlyos sorkezdés jelenti. Költőink – természetesen nem egyenlő mértékben – kezdettől fogva élnek a jambus-ellenes vagy legalábbis az azt ellensúlyozó lejtés szóhoz juttatásának ezzel az eszközével. Pl. 1850-ben írt *Ősszel* című versének nyolcvan sorából hatvanháromnak van ilyen indítása. Még inkább a hangsúlyos kezdés felé billen a mérleg az 1860-ban írt *Széchenyi emlékeztető*-ben: 120:108, valamivel kevesebb az 1877-ből való *Hid-avatás*-ban: 107:71. A jambusi lejtés ellensúlyozásában jelentős szerepet játszik még az utolsó tiszta jambusi láb thesisére eső hangsúly. Érthető ez, ha meggondoljuk, ez a sorvégi láb az, amely utoljára csendül meg, s melynek hatását legtovább hordozzuk, s ahogy Horváth János erre már 1922-ben megjegyezte, *Magyar ritmus, jövevény vers-idom* című kitűnő tanulmányában rámutatott, ez a sorvégi jambikus láb képes visszafelé hatóan is ránk szuggerálni az egész sor jambikus lejtésének illúzióját – abban az esetben is, ha a sorban egyébként egyetlen jambus sincs (84. l.). A megmagyarosítás harmadik módus vivendijével, a magyaros ritmusnak, mint második szólamnak a jambusira való rámentésével is gyakran él Arany, mégpedig jóval gyakrabban, mint gondolnánk, hiszen a köztudat szerint ez a ritmikai szimultaneitás csak Adyval válik általánossá. V. *László* című balladája pl. végig ritmizálható a magyar hatos szerint. De könnyen engednek az átritmizálásnak más jambusi versei is. Gyakori nála is a jambusi sornak trocheussal való kezdése (Babits szerint az ilyen a legszebb jambusi sor); a trocheus után következő jambus így choriambust ad, tehát népdalainkból elvont kedvelt metruma jambusi verseiben is megszólal. Végül a hagyományosokon felül is él licenciákkal, így pl. gyakori, hogy hangsúlytalan rövid szótag szó belsejében is áll iktusos helyen. Idézzük *Ősszel* című költeményének első versszakát:

*Hives, borongó / őszi nap;
Beült hozzám az / únalom:
Mint a madár, ki /bús, ki rab,
Hallgat, komor, / fázik dalom.
Mit van tennem? / olvasni tán...?
Maradj Homér, / fénydús egeddel,
Maradj te most!... / Jer Osszián,
Ködös, homályos / énekeddel.*

(A hangsúlyos thesiseket emeltük ki.) Kemény, férfias ritmus ez, nyoma sincs benne a német jambus egyenletes ringatózásának; gyakorlott fül kell hozzá, hogy megérezze benne a jambust! Pedig megvan a módja annak is, hogy a lejtés érzékelhetőbbé váljék: ha az iktust hordozó hosszú szótag egyúttal hangsúlyos is. A kétféle elv együttes alkalmazásából, lökés és ellenlökés találkozásából sajátos hullámmás, olyan zenei atmoszféra áll elő, mely csak a magyar jambusnak sajátja:

*Egyhangúság, egyformaság;
A n a ppal egy világos é j;
Nem kék az é g, nem zöld az á g,
Menny, f ő l d határán s e mmi kéj;*

Csak s í r az égbolt ezután
 Örök unalmú l a n y h a c s e p p e l,
 Míg s z é t o l v a d . . . J e r O s s z i á n ,
 K ö d ö s , h o m á l y o s é n e k e d d e l .

(Dőlt betűvel a hangsúlyos thesiseket, ritkítottnál a hangsúlyos arsisokat emeltük ki.) Az iktus és hangsúly egybeesése folytán erős sodrásúvá váló jambusi ritmus gyakran bír tartalomkifejező funkcióval. Csak néhány példáját idézem:

És lenne béke, oly örök
 Mint isten szellemében

(Gondolatok a békekongresszus felől)

Megszólal az alkony: áttetsző homálya,
 Mint könnyű fátyol leng a sírokon . . .

(A dajka sirja)

Ugyanennek a versnek utolsó sorában ritmikailag azzal emelkedik ki a legfontosabb szó, hogy egyedül rajta találkozik iktus és hangsúly:

Mondj szép regéket, sokszavú madár;
 Színes pillangó, l e n g j á l m a i n á l !

Szép ritmikus hullámvázis festi a tartalmat Óhajtanék én egy csöndes tanyát című töredékében is:

Mint messze tenger zúgó moráját,
 Mely lassan elhal a puszták szelén . . .

Számos szép példát idézhetnénk az erős jambusi lüktetés kifejező szerepére a Széchenyi emlékezetéből. Íme néhány:

A nemzet él, a nemzet összeretlen . . .
 Munkálni, hatni, küzdeni vágy a test . . .
 Ha büszke méned edzi habzó pálya,
 Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,
 Ha szárnyakon röpit a gőz dagályá,
 Ha tenni, szépre, jóra egybegyűlsz; – . . .

A Hid-avatás is bővelkedik ilyenekben:

Kört körre hány a barna hullám . . .
 Órjás szemekben hull a zápor,
 Lenn táncol órjás buborék;
 Félkörben az öngyilkos tábor
 Zúg fel, s le, mint malomkerék;
 A Duna győzi, s adja még.

És még egy szép példa: az Ének a pesti ligetről című verséből egy részlet, a gondolati és ritmikai szimmetria tökéletes megvalósulása, felerősödő ritmikai hullámvázisával egyúttal úgy hat, mint egy bánatos sóhajlás:

Keletre, mint a berki szellő,
 Mely a lombok közt rést talál . .
 Keletre, mint az égi felhő,
 Mely ott egy kedves sirra száll . . .

Sokat lehetne szólni még arról, hogyan állítja Arany egyrészt a jambusi lejtést, másrészt a jambussal ellentétes hangsúlyrendet mondanivalója szolgálatába. Az utóbbira idézzünk még egy részletet, *A honvéd özvegyé*-nek végét:

_ _ _ _ _
 Mosolyogva nyújtja karját táncra...
 _ _ _ _ _
 Aztán feled, feled, feled!

Az anapesztussal induló erős jambikus sodrású sorra a jelentést kiemelő éles kontrasztképp felel a jambusellenes hangsúlyelosztású utolsó!

Még lássunk néhány ritmikai finomságot Arany jambusi verseiben funkcionális szerepben! *A dalnok bújá*-ban gyakori a tartalmat finoman árnyaló choriambus:

_ _ _ _ _
 Szárnyaszegett dalok...
 _ _ _ _ _
 Jő a tavasz... virágot ápol

A choriambusok által hexameterek vagy hexametertöredékek állnak elő:

Tettekre hívni fel a vásott
 _ _ _ _ _
 Idők fiát szent hivatásod...

S mennyire stílszerű a choriambusok összefüggéséből kialakuló hexaméter a vers alábbi részében:

Láttam Marathon győzedelmét,
 Spárta leányi honszerelmét,
 _ _ _ _ _
 Xerxes özönhadát,
 _ _ _ _ _
 Leonidast Thermopylében...

Nem fejezhetjük be Arany jambusainak vizsgálatát anélkül, hogy még egy pillantást ne vethetnénk a fentihez hasonló, a jambusi metrum keretein belül helyet foglaló mikro-ritmus-változatok funkcionális szerepére. Azt a versét vesszük e szempontból szemügyre, amely ritmikai szempontból talán legközelebb áll a mai vershez. Az aggodalom és a remény közt hánykolódás, „a kockarázás kínjait” megörökítő *Magányban* című versének néhány részletét vizsgáljuk meg.

_ _ _ _ _
 Az óra lüktet lassu percegéssel
 _ _ _ _ _
 Kimérve a megmérhetlen időt...

Majd:

_ _ _ _ _
 Hallom kerekid, amint egybevágnak...

Az első sor egyenletes jambusi ritmusával az óra egyenletes lüktetését érzékelteti. A második sor egyenletesen induló, majd megzökkenő a ritmusa a „kimérve” és a „megmérhetetlen” paradoxonának kifejezője. A harmadik sorban egy kis ritmikai ecsetvonás festi finoman a tartalmat: a hosszú szótagok közé eső „kerekid”-szóban helyet foglaló három rövid szótag. A tartalom és forma egységét magas esztétikai szinten megvalósító verset tovább tanulmányozva néhány olyan sor mellett állapodtunk meg meg, amelyek a ritmus és a hanglejtés komplexitásával fejezik ki a tartalmat. Íme az egyik kemény dinamikájú sor három jambus-ellenes és egy jambust támogató hangsúllyal, ugyanakkor négy erős melodikai csúccsal (egyszeri aláhúzással a thesisre, kétszerivel az arsisra eső hangsúly):

Ne még, ne még — az istenért! — megállj...

Egy másik sorban meg a sűrű hangsúlyokból ered a tiltakozást kifejező kemény dinamizmus:

El, el! ne lássam e dúlt arcokat!

A ritmikai viszonyok hűen tükröződnek a dallamvonalban is! Végül még egy sor a reményt kifejező utolsó versszakból:

És vissza nem foly az időnek árja...

Másfajta, a tartalomnak megfelelően egyenletesebb ritmusú, dinamikájú és hanglejtésű sor! Íme, mennyi változatosság, szín egyetlen versen belül is, pedig csupán kis ízelítőt adtunk belőle! Ennyi is elég annak bizonyítására, hogy a versforma jellemzésére végső soron komplexebb módszerre van szükség, mint ahogy ezt eddig tettük. (Erre nézve l. különösen Fónagy I.: *A költői nyelv hangtanából*, It. füzetek, 23. 1959., László Zs.: *Ritmus és dallam*, 1961, s legújabban Kecskés András: *A komplex ritmuselemzés elvi kérdései* ItK. 1966. 1–2. sz.).

Arra, hogyan értelmezte Arany a jambust, elsőrendű bizonyíték költészete azokkal az imént ismertetett eszközökkel, amelyekkel Vörösmartyt és Petőfit folytatva – az utóbbit talán egy fokkal szorosabban – ezt a metrumpípust ő is nyelvünk alkatához idomítva írta. Természetesen azért a jambus csak jambus maradt, hiába ritmizálható pl. az V. László a magyar hatos sorfajnak megfelelően. Jambusi vers a *Keveháza* is, bármily közel áll is a felező nyolcshoz, mint pompás magyaros intonációképp mindjárt kezdő versszaka:

Mért, vijjog a / saskeselyű?
Mért szállong a / turul s ölyű,
Hadintéző, / baljós madár,
Széles Duná- /nak partinál? –
Azér' vijjog / a keselyű,
Azér, szállong / turul s ölyű,
Mert holnap i- /lyenkor halott,
Százszáz / fog veszni ott.

(Hadintéző, baljós madár, / Széles Dunának partinál... stb.) Ugyanígy jambus a *Katalin*, bár számtalan ilyen sora van:

Rossz kedvét nem / zavarja már
Harsány zene, / csengő pohár.
Szellős fokán / nagy, fekete
Ágyúk lomhán / könyöklenek...

(Rossz kedvét nem zavarja már / Harsány zene, csengő pohár... stb.) Nem csoda, hogy Erdélyi János mindkettőt magyaros ritmusúnak vélte, úgyhogy a költőnek magának kellett figyelmeztetnie tévedésére! Éppen azért, mivel ezek a versek (és még sok más) *alapjában véve* jambusiak, nem mellékes, hogyan kívánta Arany *megszólintani* őket, hisz a verset végső soron *hangos* (félhangos) *olvasásra* vagy *felmondásra* szánta („Mert szemnek írunk, a fül második / Érzés...” – jegyzi meg ironikusan). Pontosabban megfogalmazva a kérdést: kívánta-e éreztetni felmondásban a jambust? Jól tudjuk, a vers írott képe korántsem tükrözi annak hangidomát – bármennyire élnek is a költők az írásjelekkel s a különböző tipográfiai eszközökkel, s jönnek a felmondó segítségére egyéb, értelmi és akusztikai eszközök. A *Bolond Istók* alábbi ismert önéletrajzi jellegű részletének ironikus hangja alapján feltételezhetjük, hogy nem akarta érvényre juttatni felmondásban a jambikus lejtést, s ez összhangban áll mindazzal, amit eddig jambusai magyaros jellegéről elmondtunk. Íme a nevezetes versszak:

Másnap korán hivatja a *régisseur*:
 „Jól van, barátom; *tudta* szerepét,
 De mondja fel csak, kezdje újra, többször –
 No lássa, hogy az accentusba vét;
 „Ke-gyelmes herceg!” így; halkan először,
 Ott hangsúlyozza *gyel*, a közepét,
 „Ke-gyelmes” érti hát már...? nem „ke-gyelmes”. –
 Maga nem kap rollét, ha nem figyelmes.”

Nem is kapott szegény...

A másik bizonyítékot jambusi versekre szerzett saját dalai szolgáltatják. *Arany János népdalgyűjteményé*-nek Gyulai Ágosttal közösen sajtó alá rendezett kitűnő kritikai kiadásában (Akadémiai Kiadó, 1952.) Kodály Zoltán nyomatékosan felhívja a figyelmet Aranynak jambus-versre írt zenéjére: „Valahány jambusi verset megzenésített, mind régi jambus-dalainak és a „Szózat” módjára tette: súlyos kezdettel, a jambusi lejtést teljesen mellőzve. Inkább vállalta az ebből származó, mint súlytalan kezdet okozta összeütközéseket szöveg és zene közt” (182. l.). Ez a jelenség, a jambusi lejtés mellőzése a megzenésítésben, azért is lényeges, mert Arany (erre dallamkomponáló tevékenysége is bizonyíték) a vers kiteljesedését énekben való megszólalásában látta. Nos, ezek a dallamok, ha jambusi versekre készültek, egytől-egyig ellene szegülnek a szöveg lejtésének, még ha ezáltal nemegyszer prozódiai fogyatékoságok állnak is elő. Hogy is kezdődik a *Szózat*?

Hasonló a ritmikai megoldás Arany egyik jambus-versre írt dallamában:

(a 3. ütemben a töle kedvelt choriambus!)

Vagy állítsuk ide Petőfi egyik jambikus versére komponált dallamát:

Csil-lag-nak szü- let-tél Ma-qas-ban fé-hye-sen,
 Be-lé-led itt a-lant Kis mécs vi-lóg le-szen,
 Mely csak sűk há-za-mat vi-lá-go-sít-ja meg.
 Le-ány hozzám jöss-e? J-f-ju hoz-zád me-qyek!

Itt könnyebb lehetett a dolga, mert a vers első sora ereszkedő lejtésű, a jambusi lejtés tkp., csak a második sortól kezdve válik jobban érzékelhetővé. A dallam olyankor is súlyos indítású, amikor a szövegé súlytalan. Íme Petőfi ismert versére írt dalának első sora:

Egy ká-lo-mis-ta papsCso-ko-na-i

Mennyire érezhető a divergencia a dallam és a szöveg ritmusa között! A kettő egységéről inkább lemondott Arany, csakhogy érvényesüljön az előbbiben a magyaros, a népdalra jellemző súlyos kezdés. (A mondottakra nézve l. még Szabolcsi Bencze tanulmányát a fenti kiadványról: *Vers és dallam*. 1959.)

Az éles ritmus kifejező funkciójával természetesen nem csupán jambusi verseiben találkozunk, bőven él vele Arany trocheusiakban is. Ebből is csak kis ízelítőt adunk. A *Néma bú* alábbi részletének erős sodrású ritmusa mögött egy sor szeretett és tisztelt költőtársa elvesztése fölött érzett fájdalom feszül:

*Halnak, halnak,
 Egyre halnak,
 Színe, lángja a magyarnak.
 Itt is egy név,
 Ott is egy név,
 Hányat elvisz minden egy év.*

A nyolcas trocheusokban írt *Bor vitéz* is bővelkedik olyan helyekben, melyeken erős értelmi, érzelmi, beszédmelodiai és ritmikai gócok találkoznak, vagy együttesen mind, vagy egyik és másik egymással karöltve és energikusan kiemelve a tartalmat:

*Vak homály ül bérce-völgyön,
 Hűs szél zörrent puszta fákat.
 „Isten hozzád, édes hölgyem!
 Bor vitéz már messze vágta!”*

Különösen sűrű az ilyen erős nyomaték az alábbi versszak soraiban:

*Régi fényét visszakapja,
Ezer lámpa, gyertya csillog.
Diszruhában elhunyt papja
Szól az eskü: kéz kezet fog.*

(Az utolsó sorban az alliterációval is kiemelt két szomszédos, egy a ritmust elősegítő, egy ellene szegülő hangsúly különösen jelentős dinamikai energiát képvisel.)

Szereti Arany ezzel az érzékelhetően hullámszó trocheusi ritmussal a szellőjárást, a madárszállást, vagy a víz hullámlását érzékeltetni:

Szende szellő olvadozva lágyan...

(*A lantos*)

*Érzem, enyhül fájdalmam, ha
Szél és hullám karja ringat...*

(*Reményem*)

*Felrepülne, messze szállna,
Messze, messze
Tengerekre...*

(*A rab gólya*)

*Száll az este. Hollószárnya
Megrezzenti ablakom...*

(*A lejtőn*)

*Kél és száll a szív viharja,
Mint a tenger vésze...
Vészes hullám! Szív-hajómat
Nem szünetlen hajtod...*

(*Enyhülés*)

Még kevés daktilusi verseinek egyikéből, a *Tetemre hívásból* idézünk néhány tartalmat nyomatékosító funkcióval bíró éles ritmusú sort:

... Vissza neki;
Jaj, ki parancsom, élve szegi...
Gyilkosa hát nem ez, újra nem ez...
Jöjjenek úgy hát ifjú baráti...
Jöjjön az udvar! apraja, nagyja...
„Jöjjön az anyja, hajadon húga!”
Künn a leány, már messze sikolt...
„Jöjjön utolszor szép szeretője,
Titkos arája, Kund Abigél!”
Jő; – szeme villan s tapad a törre;
Arca szobor lett, lába gyökér.
Sebből pirosan buzog a vér...

Arany időmértékes verseinek funkcionális szempontú vizsgálatát egy olyan darabbal zárjuk le, amely gyakori metrumváltoztatásával erősen megközelíti XX. századi verselésünket. A különböző metrumok ritmikai realizációjának tartalomhoz simulását kitűnően érzékelteti ez a vers! *Reg és est* c. versének első versszakában a derűs reggeli hangulatot egy ritka ütemfaj, az ún. „proceleusmaticus” és anapesztusok érzékeltetik:

Szeretem a / reggelt,
 Mikor a / jegyenék / sudarára
 Legelőbb / esik a
 Születő nap / arany su/gára.
 Kiderül / a vidék,
 Szine, illata, hangja föléled:
 Tova még, / tova még!
 Enyim a nap, / enyém az / élet...

Itt még következetesen érvényesül a ritmusban az anapestus, a strófikus építkezés is klasszikusan szabályos, legfeljebb a 3. és 4. sor közötti enjamement éreztet némi modern izt. Az estről szóló második versszakban megszűnik a fenti ritmikai egyöntetűség: egy rövid anapestusi kezdősorra trocheusi következik, majd ismét egy anapestusi, hogy ismét három trocheusnak adja át a helyet; végül egy jambusival s egy choriambusival zárul a ritmusában is nyugtalanságot árasztó versszak:

Ah az est!
 Bágyad akkor / elme, test;
 Hazaszáll a / megtört lélek;
 Nő a lombárny ... / félek, félek.
 Mit hoztál ma / vándor szellem,
 Hogy holnapra / fölemeljen?...
 Boldog, ha visszanéz a mára
 Öntudatod nyájas sugára!

Mint legtöbb mértékes versében, itt is érezzük, második szólamként az ütemes verset, sőt a gondolat és az ütemes tagozódás egysége helyenként olyan erős, hogy a mérték szinte csak a magyaros ritmus árnyalásának tűnik fel. Amennyire gondosan törekedett Arany nemzeti versformáink művészi kiképzésével a jövevények versenytársaivá felemelni őket, ugyanolyan buzgalommal tett erőfeszítéseket a mértékes jövevényvers megmagyarosítására, dokumentálva ezzel, hogy Ady verselésének közvetlen előzményeit Kiss Józsefnél korábban kell keresnünk!

Versformák funkcionális szerepe talán akkor mutatkozik meg a legplasztikusabban, amikor a költő több részes, leginkább epikus versében a részekben előálló új helyzeteknek vagy érzelmi, hangulati tartalomnak megfelelően megváltoztatja a metrumot. Vörösmarty ilyen versei (*Az ősz bajnok*, *Kemény Simon*, *Az özvegy*, *Petike*, *A katona*, *Három rege*), és Petőfi *Kuruttyója* után – hogy csak a legközvetlenebb előzményekről szóljunk – Arany is nagy sikerrel alkal-

mazza a metrumváltásnak ezt a formáját. Őt ilyen verse van: *A rodostói temető*, a tőle „románckör”-nek nevezett *A betyár*, Világos után első megszólalása: *A lantos*, s két balladája: *Az egri leány és Pázmán lovag*. A két utóbbival más helyen már foglalkoztam, *A betyár*-ról itt most csupán annyit, hogy mind a négy rész egy-egy népdalt idéz mottóul, s nyilván ezek zenei és hangulati légkörében fogantak. Marad *A rodostói temető* és *A lantos*. *A rodostói temető* ötrészes vers egy bevezető és záró résszel megtoldva. A szabadságharc alatt Rákóczi emlékét idéző látomás Arany első többrészes metrumváltoztató verse. A bevezető és záró epikus rész a látomás kezdetét, a halottak kikelését sirjukból és végét tartalmazza, azonos metrumával, páros- és kereszttrimes (a b a b c c) 6 soros felező 12-cseivel ritmikailag is keretbe foglalja az öt részes verset. Arany már a bevezető részben bőven él funkcionális szereppel felruházott időmértékes árnyalással. Ilyen mindjárt az első versszak finoman árnyaló és kifejező choriambusaival, ill. trocheusaival s egyéb olyan metrumokkal, melyekkel majd verstanában találkozunk:

Vess lángot előttem, / éjjeli szövétnék,
 Képzélet! s világíts / éjek éjjelébe:
 Messze határin túl / sok rabszolga népnek,
 Hozd a kis temetőt / lelkemnek elébe;
 Hogy lássam az éjet, / mely ottan feketül,
 Halljam a csöndet, / mely szent hamvak felett ül.

Nem idézve a többi, finom zeneiséggel lebegő choriambust, még néhány trocheussal árnyalt sorra utalunk:

Elhagyták a szép hont, / őseik lakását,
 Hogy ne lássák annak / végső vonaglását...

A repülő szellemcsoport leírása:

Elkapja mintegy a szél s viszi távol,
 Majd halomra sepri, / majd elmossa őket...

A kereten belül helyet foglaló első rész 6 soros felező 8-asokban fejezi ki a szellemcsapatnak a nemzethez intézett ébresztő szózatát:

Ébredsz-e már, ébredsz-e már,
 Erős apák romlott fia?

A 2. rész, a nemzet ébredését izgatott és lelkes hangon zengő ének alapmetruma anapesztus, az utolsó 3 sorban azonban ellenkező lejtésű daktilusra (egy alkalommal pentameterre) vált, s ezzel is fokozza a rész dinamikai feszültségét:

Mily hangok a völgyben?
 Megzendül a vér,
 A szívdobogásból

Vidám zene kél!

Láncok szakadoznak,

Kard, kopja zörög;

Fuldoklik az önkény,

Álmába hörög.

Vad kétségbeesés / fölveri a palotát,

S börtönből szabadult / sóhaj üldöz

Gúnyhahotát.

(Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a másik versszak pentameterre Kisfaludy Károly *Mohács*-át

idézi: Ujjongass ma, öröm! / *él magyar, áll Buda még!*) A szellemcsapat kételye a 3. részben párosrimű 10 és 11 szótagos jambusi metrumban kap hangot:

Mégis, ha győzne restség, viszály,

S fajulnának saját vétkők mián?

Az aggodalomra következő szenvedélyes hangú átok formája ismét anapestus (4. rész):

Úgy rontsa meg őket az átok!

Úgy jöjjön az éjszaki orkán

Kicsavarni tövestül a földet,

Mel[li] ezredig állt a hegy ormán!...

Végül az aggodalmat erélyesen elutasító 5. rész felező 8-asokra könnyen átütemezhető trocheusokban szólal meg:

Szörnyü, szörnyü...! szűnj meg, átok;

Várákodd még, elsiettél;...

A *lantos*ról, első megszólalásáról a szabadságharc leverése után csak röviden annyit, hogy a bujdosó költő lelkében felidéződő múltat és énekének csodálatos hatását a magyar 4/4/2 tagozódású 10-estől alig megkülönböztethető párosrímes trocheusokba öltözteti, s így idézi Petőfi szellemét:

És a lanton meg nem szűne a dal,
Zenge későn, zenge virradattal:
Hangjain, a szellem égbe hágott
S átteremté e viselt világot!

A sivár valót, a jelent s a hazátlanul bujdosó költőt megjelenítő 2. rész igen stílszerűen 7/6-os jambus (alexandrin):

Most aminek örüle, kietlen pusztaság!
Megváltozott körüle természet és világ,
Fagy dermed az ereken, a csermely hallgatag;
Fülemilés berekben üvöltnek a vadak!

Csupán utalunk a metrumváltozásnak arra a módjára, midőn ez részekre nem tagolt vers keretén belül következik be – igen határozott funkcionális szereppel. Ismert példái ennek: a *Tetemre hívás*, itt a daktilust anapestus, az *Ünneprontók*-ban pedig a trocheust szintén anapestus váltja fel. A felező 8-as és 8-as trocheus határán álló *Ágnes asszony* refrénje rendkívül kifejező módon szintén anapestus.

Szólni lehetne még a szótagszámcsökkentés, a metszeteltolás, a toldaléksor, a hosszabbak közé ékelt rövid sor és a rímek funkciójáról, mindegyikre azonban ez alkalommal nem térhetünk ki. Így befejezésül még egyetlen problémát érintünk: a strófikus építkezés és a tartalom egységét, Arany ennek is klasszikus nagy mestere volt.

Egy egyszerű, leheletnyi finomságú, a témához illő strófa képlettel kezdjük. A *méh románc*a 4 és 6 szótagos sorokból álló periódust négyesével fűz össze strófává félrimmel. Tkp. a 4/6 osztású 10-es sorfaj két tagját írja külön sorba – nem indokolatlanul: egyrészt a témának megfelelően így könnyedebbé válik a versforma, másrészt az együtemű, 4 szótagos sorok állandósága és az azokat felváltó változó beosztású 2 ütemű 6-osok együttesen olyan finom zenei hullámzást eredményeznek, amely nélkülözhetetlen kísérője a kedves történetnek:

Ablak alatt
A pünkösdi / rózsa
Kezd egy kicsit
Fesleni / bimbója:
Kékszemű lány
Válogat / belőle,
Koszorúnak
Holnap / esküvőre.

Nem ilyen szimmetrikus, azért még mindig egyszerű konstrukció az *Epilógus*: két felező 8-as követ egy négyes sor, majd a strófát ismét felező 8-as zárja (8-as és 4-es kombinációjára népdalgyűjteménye is szolgáltat példát). Figyelemre méltó a hosszabbak közé ékelt 4 szótagos sor funkciója; az időtartambeli kiegyenlítésre való törekvés, akár lassítással, akár szünettel érvényesül, mindenképpen ráirányítja a figyelmet e sor tartalmára. A strófa tartalmi súlya valóban minden esetben itt van, s hol az egyszerű ténymegállapítás, hol a logikai hangsúlyozottság, hol az érzelmi expresszivitás, hol pedig a keserű ironia vagy fájdalmas panasz hangján szólal meg. Íme a sor fájdalmas kiemelése (a tempólassítást a három csupa hosszú szótag is elősegíti!):

Bár ha engem titkos mētely
Fölemészt: az örök kétely;
S pályám bére
Égető, mint Nessus vére.

(mekkora fájdalmas expresszivitás hordozója az egymásnak felelő utolsó rimpár: *bére – vére!*). Egy alkalommal az is előfordul, hogy a közbeékelt rövid sor nem maga hordozza a strófa tartalmi súlyát, hanem az előtte és utána álló sorokat nyomatékosítja:

Mily temérdek munka várt még! ...
Mily kevés, amit beválték
Félbe'-szerbe'
S hány reményem hagyott cserbe'!

Van e sorok között olyan, amelybe szinte élete tragédiája sűrűsödik bele:

Egy kis független nyugalmat,
Melyben a dal megfoghat,
Kértem kérve:
S ő halasztá *évrül-évre*.

(itt a megjelölt, egymásnak felelő szavak ritmusa, alliterációja és hanglejtése is hozzájárul a tartalmi súly kiemeléséhez!). Végül az utolsó, egy ötödik sorral megtoldott versszak művészi remeklése! Ez a sor nemcsak váratlan megjelenésével, hanem belső rímével és remek muzsikájával is magára irányítja a figyelmet; a többi sorhoz viszonyított rímtelenségével késleltetéképp hat a vers végső kicsengéséül elhangzó fájdalmas, keserű lemondást magába sűrítő 3 soros kérdésben:

Most, ha adná is már, késő:
Egy nyugalom vár, a végső:
Mert hogy' szálljon,
Bár kalitja már kinyitva,
Rab madár is, szegett szárnyon?

S mennyi ilyen remeket, a „deres fű hantját szépen színező” virágot csalt elő lelkéből lantja segítségével a tamburás öregúr! Érdemes volna az *Őszikék*-et a tartalom- és a formaegységnek ezeket az érett remekműveit külön is verstanesztetikai vizsgálódások tárgyává tenni! Még csak egy példát e csoportból, a tartalom- és formaegységnek egy olyan gyöngyszemét, melynek genezisést is ismerve, nyomon követhetjük az egymásnak megfelelő remek külső és belső konstrukció megvalósulását. Az *Éjféli párbaj* strófáit három hosszabb, a végén lelassuló (4/4/2) sor kezdi epikusan közlő tartalommal. A 4. és 5. sorban a tempó (felező 8-asok) meggyorsul, a ritmus pergőbbé, ugyanakkor a hang és a cselekmény is izgalmasabbá válik. Az utolsó két sor tkp. a strófakezdő 10-es megtoldása egy négyes ütemmel: 4/4//4/2, csak a 4/2-es sorfél külön sorba kerül, s így a 8-as sorfél mint önállósult, rímtelen sor itt is a gondolat lezárásának és a rímfelelő megjelenésének felfüggesztését jelenti, ill. mint hátráltatás várakozásunk felkeltésével fokozza a strófát nyomatékosan záró sor hatását:

Bende vitéz lakodalmát lakja,
Hetekig tart... ma van első napja:
Szól a zene, tárogató, rézkürt,
Pörög a tánc, mint az orsó;
Bende kiált: „Ez utolsó!
Szár az ajkam eper-ajkat
Szedegetni készül.”

Mennyivel balladaibb ez a metrum, mint az eredetileg tervezett 4. 4/4/2!

Az ilyen konstrukciók láttára eszünkbe jutnak Horváth János szavai, aki Arany szerkesztő módszerét a kristályképződéshez hasonlítja – igen találóan, hiszen ezekben a strófaszerkezetekben is az ösztönösséggel párosult tudatos szerkesztőművészet olyan magától értetődő, áttetszően tiszta, mégis az esztétikum magas szintjén álló remekművű eredményeit szemléltetjük, akárcsak egy szép, áttetsző, a természetből tökéletesen megalkotott kristályt tartanánk a kezünkben!

A 150 éves évforduló alkalmával és utána is nyilván sokat írnak majd róla. Ne feledkezzünk meg azokról a kristályformákról se, amelyekben ez a hol egyszerű és józan, hol magányos és bonyolult lélek, a magáról és a világról való gondolatait és tapasztalatait, álmait, látomásait, nemzetét szerető és féltő aggodalmait, vágyait és gyötrelmeit befoglalta!

A pécsi Modern Magyar Képtár szoborgyűjteménye

Gyarapodó múzeumaink, így a Janus Pannonius Múzeum modern képtára is, nehéz helyzetbe kerülnek, ha szoboranyagukat kívánják bővíteni. A magyar mesterek jelentős alkotásai már közgyűjteménybe kerültek, a két világháború közti tehetősebb vásárlók is főleg képeket gyűjtöttek, kevés magángyűjteményt ismerünk, melynek jelentős plasztikai anyaga van, s éppen egy ilyenből – Tompa Kálmánéból – gyarapodott most a múzeum szoborgyűjteménye. Művészeink is egyre kevésbé válnak meg régebben készült alkotásaiktól. A század első felének jelentős mestereitől került Pécsre most több valóban kitűnő alkotás. Az ősszel megrendezésre kerülő pécsi Kisplasztikai Biennálé hivatott arra, hogy gazdag anyagából gyarapodjék a múzeum ma élő, alkotó mesterek műveivel. Az a tény, hogy az anyag magángyűjteményből került ide, a műfajokat is meghatározza – kisplasztika, érem dominál.

Plakett és érem képviseli *Beck Ö. Fülöp* (1873–1945) művészetét is. A XX. századi magyar szobrászat első generációjának legerőteljesebb képviselője a modern európai éremművészet egyik legkiemelkedőbb mestere. Generációjának fő törekvése az volt, hogy szakítsanak a századvég anekdotizáló, egyre inkább a festőiség felé közeledő szobrászatával és megteremtsék a tiszta plasztikai kifejezést. Az érzelmek erős háttérbe szorításán, vagy teljes kiküszöbölésén túl elsősorban az emberi test szobrászi felépítésében és az anyagszerűségben igyekeztek céljaikat elérni. Beck Ö. Fülöp jutott itt legmesszebbre a német Hildebrand architektonikus szoboralakításának elméleti és gyakorlati eredményeit felhasználva. Éremművészetének új stílusa a francia Ponscarne-nál tett kezdeti tanulmányok után 1908 körül alakul ki. Itt is hasonlóan szobraihoz a formákat, tömegeket igyekszik kiemelni – ellentétben a festőibb francia hatásokkal. Élesebb körvonalak, erőteljesebb tagolás, és nem utolsósorban új technikai megoldások jellemzik ezeknek az éveknek termékeit. 1911–12-ben készül a Liszt Ferenc plakett, a Nők zongora mellett és a Muzsikáló angyalok is. A Liszt plakett körreliefszerű megoldással, míg a két utóbbi a gipszbe mélyen véssett technikával készült. Kiemelhetnénk a Nők zongora mellett tökéletes kompozícióját; a zongora erőteljes, vízszintes, szilárd tömegét a két ellentétes kontrapoztba állított nőalak zenei ritmusával, fejük, kezük összecsendülő harmóniájával egyensúlyozza ki.

Bevezetői ezek a darabok a huszas években csúcspontjára jutott éremművészetének, és magukon viselik az útkeresés jellemző jegyeit; a szecesszió dekoratív vonalritmusát, az architektonikus felépítést kutató, a formákat „építő”, kemény közhöz szokott mester kézjegyeit. Ugyanakkor hangulatukban, tartalmukban sokkal líraiabbak ezek a plakettek, mint a korszak kőszobrai.

Egy kisbronzot őriz a múzeum *Medgyessy Ferenc* (1881–1958) gazdag oeuvre-jéből. A követ emelő izmos, zömök férfiak még a korai tizes évek korszakából való, a firenzei emlékeket, Michelangelo megcsodált műveit idézi. Az ígéretes tehetséget, biztos mintázási készséget tükrözi ez a szobor. A téma a Magvető alakján tér vissza 1938-ban. Mozdulatai nyugodtabbá válnak, testalkata zömökebb, izmosabb lesz, megszünteti a test részeinek erős tagolását.

A Medgyessy-hagyományból merít *Andrássy Kurta János* (1882) izes, népi ihletésű szobrászata is. Zömök, csendes nyugalμού figurái az Alvó paraszt, a Kendőbe burkolódzó asszony vagy a Tehenet vezető öregasszony relief alakjai klasszikus hagyományokon alapuló művészetének kitűnő reprezentánsai.

FERENCZY BÉNI: Leányka akt

FERENCZY BÉNI: Kistiú akt

BORSOS MIKLÓS Szerzete.

BORSOS MIKLÓS: Siratók

Ferenczy Bénit (1890–1967) már kialakult stílusának néhány ismert darabja, érem és kisplasztika képviseli. Művészetét a Jelenkor legutóbbi száma méltatta, így csak a Pécssett található művekről szólunk. Az Ady érem 1929-ben készült és tíz évvel későbbi az Ónarckép érem, melynek hátlapja, a Játzó fiúk van a múzeum tulajdonában. Éremstílusa a moszkvai emigrációban alakult ki 1932–36 között. Itt készíti a művészérem sor első tíz darabját, melyeknek megoldása, felületkezelése is iskolát teremtett. Felíratot az érmekeken nem alkalmaz, a peremet mélyíti – ezzel az ábrázolt fejet, tömeget erőteljesen kiemeli; a formákat a bronz lágy fény-árnyék játéka, ragyogóra cizellált felülete fogja össze.

Ady Endréről két érmet is készít, az elsőt 1919-ben, a másikat a beteg költőről készült szép rajza után, mintegy a moszkvai művészérmek bevezető darabjaként. Az Ónarckép érem hátlapján kedvelt témáját, a két karcsú kis kamaszt figuráját variálja laposabb, rajzosabb traktálásban. A golyózó fiú alakját emeli ki itt; már 1936-ban elkészíti a bronzszobrot erről a figuráról, egy évre rá az álló Miklósról, hogy majd 1947-ben a modern magyar szobrászat és oeuvre-jének egyik főműveként a kettős kompozícióban fogalmazza meg véglegesen. Közben számtalan rajz és érem variáns is készül a témáról.

Ferenczy Béni művészetét az érme mellett két kitűnő kisplasztikája mutatja leginkább. A Kuporgó lány 1942-ből és a Két nő fürdőben (1947). Ezeket a telt, erőteljes asszonytesteket a harmincas évek második felétől rajzain, érmein, szobrain egyaránt megtalálhatjuk. Szobrászi problémáinak megoldását a statikus, tömbszerű, nyugodt formákat is bennük találja meg – a Kuporgó lány szép zárt kompozíciója kitűnő példa erre, a test szépségét a felületek csillogó játékaival emeli ki. Művészetének lírai tartalmát tükrözi a Kisfiúakt (1949) és a Zenélő puttókhoz készített kottatartó kisfiú (1953).

A két világháború között feltűnt szobrásznmzedéket elsősorban érmeik mutatják be. *Madarassy Walter* (1909) Radnai Bélát ábrázoló érme, *Ispánky József* (1906) Berzsényi Dánielje, *Berán Lajos* (1882) Pázmány Pétere a Beck Ö. Fülöp működése nyomán felvirágozott plakettművészet példái, bár az említett mesterek inkább a reneszánsz éremművészethez nyúlnak vissza példákért és nem Beck új utakat kutató művészetéhez. A pisanellői hagyományokat idézi *Pátzay Pál* (1896) kitűnő, klasszikus eleganciával komponált Lovas érme is.

Pásztor János (1881–1944) a korszak egyik legtöbbet foglalkoztatott szobrásza. Virtuóz készséggel mintázott, rendkívül hatásos beállítású, barokkos gazdagságú és felületkezelésű szobrai, mint pécsi Női akt bronz is kitűnően tükrözik a korszak egy egész rétegének szobrászi ízlését és igényeit.

A két világháború közötti szobrásznmzedék egyik legérdekesebb egyénisége *Bokros Birman Dezső* (1889–1965). Önmarcangoló, magát és embertársai problémáit kutató művész, kit a kor szociális problémái is mélyen érintenek, tudatosan állást foglal a politikai harcokban. 1941-ben a szocialista művészek kiállításának egyik résztvevője, 1942-ben a Független Magyarorszáért mozgalomhoz csatlakozik. Megjárta Párizst, a világháború frontjait, majd Berlint, de a háború iszonyú élményei segítik hozzá, hogy saját izgatott, lázas egyéniségét kifejezhesse. Don Quijote-ja, a Napbanéző, a Rokkant katona, a Dunavölgyi népek kórusa és portréi a magyar expresszionista szobrászat legjobb alkotásai. Két remekműve a Kalapos ónarckép és a Madame sans gène (1934) reprezentálja Pécssett művészetét. A humor igen ritka művészetében s ha találkozunk is vele, akkor is csak úgy, mint a portré formái megoldásának szemet gyönyörködtető derűjében, vagy az erőteljes női akt fanyar, groteszk fejmozdulatában. Szereti a kalapos portrékat, korai ónarcképén és Don Quijote szobrán is keresi a megoldást erre a szobrászi problémára. Az anyag szépsége, az arc formáinak sejtetése a kötömbben, az erős nyak, figyelő tekintet súlyossá tesz a portrét, ezt igyekszik feloldani a hetyke kis kalap dekoratív vonalritmusa. Kevés női aktja sem a Ferenczy Béni aktszobrok lírai, a test és ember szépségét daloló harmóniáját zengik. Madame sans gène dinamikája remek lépő mozdulata, vaskos, termékeny formái mégis azonos plasztikai megoldást sejtetnek.

A háborút közvetlenül megelőző időszak műveinek, művészeinek sorát a Szo-

cialista Művészcsoporthoz tartozó *Mészáros László* (1905–1938) szép gipsz Leányfeje zárja.

Szintén a harmincas években bontakozik ki, de az utóbbi évtized műveivel szerepel *Vilt Tibor* (1905) művészete. Kitűnő lemezdomborításai képviselik, köztük a *Figurák* rendkívül érdekes, néhány vonallal megoldott térkompozíciója, vagy a *Kompozíció* mesehangulatú, derűs lapja.

A II. világháború után bontakozik ki *Borsos Miklós* (1906) művészete. Különösen gazdag az anyag a korai Borsos művekből. Koraiak, hiszen a mester csak 1941-től állít ki rendszeresen plasztikai munkákat. Korábban festő volt, lemezdomborítással foglalkozott (*Sírató asszonyok* című műve képviseli a gyűjteményben alkotásainak ezt a műfaját), vésnökként dolgozott Győrben. Műveiben az európai szellem, mély humánus találkozik egy sajátosan magyar – talán mondhatjuk tihanyi, a Balaton lágy hullámainál simára csiszolt formakincsrel. Korai művein még erősebben dominálnak az expresszív hatások. Statikai problémák már kevésbé izgatják, ezt az utat már az előző generáció végigjárta, kutatta. Eredményeik tanulságait felhasználva bátran nyúl a felülethez, megbontja sima harmóniáját, belső izgalmát fejezi ki rajta, a kifejezés érdekében bátran elvonatkoztat a naturális formáktól. Szent Ferencének (1948) kedvesen groteszk alakja, esetlen állása, kézmozdulata, vagy 1953-as dacosléptű Lovackájának izgatott formái, felülete azonos töről fakadnak.

Tökéletes szellemi azonosulás jellemzi érmeit. A Pécsen találhatóak közül a legszébb a Szabó Lőrincről készült laposan, rajzosan traktált érem, hátlapja előreul későbbi rajzaira. (Szabó Lőrincről készül Borsos és a XX. századi magyar szobrászat talán legszebb portréja). Klasszikus megoldású portréérem az orvos-műgyűjtő Tompa Kálmánról készült. Borsos műveinek sorát méltón zárja a Leonardó fej és a Leonardó-rajz érem.

Reméljük, a soron következő plasztikai biennálékon az utóbb említett mesterek új alkotásaival bővül a pécsi Modern Magyar Képtár szép gyűjteménye.

T A X N E R E R N Ő

Színházi levél Budapestről

Egy tapsokban gazdag, sok szempontból sikeres színházi évad után írom e sorokat; egy olyan évad után, amelynek számos előadására csak a legnagyobb nehézségekkel lehetett jegyet szerezni; amely tehát a legfőbb érvvel: a közönség érdeklődésével bizonyította, hogy a színpad varázsa meg tud birkózni a mozi és a televízió versenyével. Némileg csökkent ugyan e közönségsiker értékét, hogy a legtöbb nézőt tartalmilag kétes értékű művek vonzották, – és a „kétes” jelző itt jóindulatú szépítés, – a mérleget mégis a pozitív oldalra billenti a bemutatott új magyar drámák szokatlan súlya, néhány kiemelkedő színészi és rendezői teljesítmény, no meg az új lehetőségek keresésének egyre több vonatkozásban észlelhető szelleme.

Az elmúlt évadban a fővárosi színházak kivétel nélkül arra törekedtek, hogy az előzőekénél frissebb, vonzóbb műsort állítsanak össze. A legmerészebb vállalkozás címet a magam részéről az Operaháznak ítélném, ahol az együttes és a közönség számára egyaránt erősen szokatlan mű, a Mahagonny opera bemutatására vállalkoztak: – meglepő sikerrel. A „Sugár úti palota” kissé konzervatív törzsközönségét ugyan némileg zavarba hozta Brecht oktató szándékú szövege és Weill dzsesszhatásokkal átszőtt zenéje, olykor a zenekar is bizonytalankodott; az énekesek azonban – élükön

a nagyszerű Házy Erzsébettel – színészeileg is meglepően jól alakították nehéz szerepeiket. A rendező – Mikó András – Makai Péterrel látványos és merész színpadképet, valamint ruhákat terveztetett, s igyekezett a játék magával ragadó lendületét sok mozgással és tánccal biztosítani. (Főlöszleges volt viszont Brecht „feliratait” Major Tamással elmondadni, mert ez megtörte és zavarta az előadás sodrását.) Szokatlan vállalkozás volt az évad végefelé a Nemzeti Színházé is: Komlós János Majakovszkij és Brecht szellemét idéző „társadalmi revüjének” színre vitele. Maga a mű ugyan néhol kissé nyers, egyenetlen, de így is meggyőző bizonyítéka a színpadi alkotás egy nálunk eddig még nem alkalmazott lehetőségének. A bemutatott darabok kiválogatása a Tháliában, a Nemzetiben és a Madách Színházban sikerült a legjobban; föl kell azonban figyelni arra, hogy a klasszikus művek közül nemcsak feltűnően kevés kapott színpadot az elmúlt évadban, de jelentősebb sikert ezek sem arattak. Ebben azonban nemcsak a színházak bűnösek, hanem az a helytelen gyakorlat is, hogy rendezőink semmiféle segítséget sem kapnak irodalomtudósainktól vagy esztétáinktól, sőt a kritikától sem. Jelenleg egyszerűen nincs olyan irodalmi folyóiratunk vagy színházi lapunk, amelyben klasszikus drámákról új távlatokat nyitó fejtegetéseket, a mű eddig elsikkadt értékeit föltáró gondolatokat olvashatnánk.

Félsiker volt a Madách Színházban Shaw Szent Johannájának és a Nemzetiben Molière Fösvényének bemutatója is. Vámos László és Egri István ugyan egyaránt kísérletet tettek arra, hogy új szempontok alapján állítsák színpadra a kiválasztott művet, – s ehhez sikerült is Psota Irén és Básti Lajos személyében eszményi főszereplőket találniuk, – de koncepciójuk nem volt sem eléggé mély, sem eléggé kidolgozott és így az előadás sem lehetett igazán eredeti. Mindkét bemutatón láttunk viszont néhány igen jó színészi teljesítményt: a Szent Johannában Psota Irén mellett elsősorban Mensáros Lászlót és Tordy Gézaét, (aki egyre többször hívja föl tehetségére a figyelmet); a Fösvényben pedig a két fiatal párt játszó – sajnos meglepően gyenge – színészek mellett Olty Magdáét, Őze Lajosét, Verebély Ivánét és az élete egyik legnagyobb alakítását nyújtó Básti Lajosét. Básti Harpagonja kissé gusztustalan, esztelenségig mohó, önző öregember, aki annyira megszokta a tulajdonból fakadó hatalmat, hogy eszébe sem jut az a lehetőség, amikor más érdekek keresztezhetik az övét, ezért nem is számol velük, s ez a hiba teszi őt nevetségessé; rosszindulatai mögött azonban még annyi energiatartalék van, hogy a hátunk is beleborsózik; mi lenne, ha a véletlen nem ellene dolgozna? Molière szerepei közismerten hálás szerepek, szomorú dolog, hogy nem találtak eljátszásukra érettebb színészeket és megdöbbenő, hogy a Nemzeti Színházban Illyés Gyula szép fordítását egy színész úgy tönkretetheti kezdetleges lélegzési technikájával, mint ezen az előadáson tette a Valere-t alakító Sinkó László. De a Madách Színházban is rendkívül bosszantó volt (több előadáson is) Greguss Zoltán – más jellegű – súlyos beszédhibája.

A világirodalom élő mesterei közül az elmúlt évad az amerikaiakat állította előtérbe. Thornton Wilder A mi kis városunk című, hajdan Budapesten is sikert aratott színműve azonban – Bessenyei Ferenc, Tolnay Klári és Pap Éva remek játéka ellenére – a mostani bemutatón unalmasnak tűnt: Tennessee Williams sokat emlegetett drámája pedig – a Macska a forró tetőn – nagy csalódást okozott. E mű amúgy sem tartozik a szerző legjobb alkotásai közé, s ráadásul az előadás is gyengén sikerült, mert nem sok jót mondhatunk szereplőkről sem, a rendező pedig néhány félreértés mellett, alapvető hibákat is vétett. Williams pl. egy szerzői utasításában részletesen kifejti hogyan beszél Margaret (a színlapon kissé önkényesen: Meggie), ezt mondja: „Margaret beszéde gyors, de el is húzza a szavakat. Hosszú szólamait úgy kántálja végig, mint pap a zsolozsmát. Mindig tovább beszél, mint ameddig lélegzettel bírja, s aztán levegőért kapkod. A szövegbe néha egy kis dúdolásfélét vegyít, így valahogy: „Ö-ő-ő-ő!”...” – Ruttkai Éva ezt úgy valósította meg a Vígsház előadásán, hogy a nézőnek az a benyomása támadt, mintha súlyos „bakik” hosszú sorozatát követné el. Az angol kiadás előszavában Williams erősen hangsúlyozza művének lírai jellegét, s innen megközelítve a drámát talán el lehetett volna kerülni azt, hogy pusztán a meztelenkedés és a morbid erotika legyen az előadás – vitathatatlanul óriási – vonzereje.

A Nemzeti Színház lényegesen magasabb színvonalú előadásban mutatta be Arthur Miller A bűnbeesés után című drámáját, noha a színészek kiválasztása itt sem a legjobban sikerült, a két főszereplő kivételével a többiek bizony nagyon szürkék voltak. A dráma írói indítékai meglehetősen közismertek; Millert feleségének öngyilkossága készítette arra, hogy önkínzó őszinteséggel szembenézzen a mai élet néhány nagy kérdésével, mindenekelőtt a modern házasság problémájával. A színpadon a főhős – Quentin – töprengéseit látjuk – Kálmán György mélyen átélt megformálásában –, és e töprengések idézik elénk Quentin életének legfontosabb eseményeit, amelyekből valamiféle tanulságot szeretne kiszűrni, tisztázó erejű tudást egy sorsdöntőnek érzett elhatározás előtt. Quentin általános emberi kérdésekre keres választ, látás-szöge azonban jellegzetesen amerikai, s ezért problémáinak számos árnyalatát – mint az amerikai irodalom oly sok más vonatkozását is, – egyszerűen nem értjük; és itt nem a macchartyzmusra vonatkozó nyílt, világos utalásokra gondolok, inkább – pl. – arra az Európa-nosztalgiára, amit a drámában a német lány történelmi tapasztalatokból adódó tudása jelképez. Quentin saját felelősségét vizsgálja barátaival, feleségeivel szemben; s a felelősség kérdésének vizsgálatát végül is oly szélesre feszíti, hogy abba nemcsak az Egyesült Államok társadalmát alkotó egyének egymás iránti felelőssége, de az ország felelőssége is beletartozzék, azért, hogy Európában koncentrációs táborok jöhettek létre. A magánélet tudatosan vállalt közösségi függősége adhat csak belső tartást az egyénnek – vallja Miller; – s Meggie tragédiájának végső okát abban látja, hogy engedte magát elsodortatni az amerikai élet egészségtelen erőitől, a reklámtól, a pénztől, a sikertől, s az ezek mögött álló érdekektől. Van azonban Quentin töprengéseinek egy másik vonatkozása is: első házasságának csődjé, ez a teljesen nyitva maradó kérdés, melyre ha megpróbálnánk a dráma logikája alapján válaszolni, oda jutnánk, hogy az önálló egyéniség föladása nélkül lehetetlen a házaselet, hisz Louise egyetlen „bűné” az, hogy meg akarja ezt örizni. (Vagy talán Quentin ebből azt a tanulságot vonta le, hogy alkalmazkodnia kellett volna ehhez? És, ha így van, vajon képes lett volna erre az alkalmazkodásra?) Marton Endre kitűnő rendezői munkájának nagy érdeme, hogy a főhős emlékfolyamaiból kibontakozó jeleneteket úgy vitte színpadra, hogy a dráma gondolati mélységei az érzelmi és intellektuális vívódás hullámmászásában kaptak általános érvényű távlatokat. Remekül fölhasználta Varga Mátyás kitűnő színpadképének tér-lehetőségeit a színmű csapongó gondolatainak folyamatos megjelenítésére; s a vívódásában is hideg, intellektuálisan hideg, entellektüel Quintinnel szembe egy állandó érzelmi feszültségben élő ösztönlényt állított. Kálmán György alakításában a szellemes, ironikusan okos Quentin az örökös kétségeivel erőteljesebbnek tűnik, mint a végül már idegbeteg, életlázában eléggő Maggie, aki a tudást kereső férfivel ellentétben a teljes érzelmi kielégülésre vágyik elsősorban – hiába; és mivel ezt a hiábavalóságot értelmi síkon belátni nem képes gyógy-, meg kábítószeres és alkohol segítségével próbálja enyhíteni belső feszültségét; Maggie, akinél a személyiség-felbomlás különböző állomásait Váradi Hédi színészi pályafutásának talán legnagyobb alakításával teszi páratlanul hitelessé, varázsolja megrázó erejűvé.

A közönség örömmel fogadta, hogy a fővárosi színházak az évad utolsó bemutatójául könnyű fajsúlyú vigjátékokat tűztek műsorra, és ezt jó lenne szokássá fejleszteni a következőkben, de olyan szokássá, hogy e bemutatóknak mintegy föloldó jellege legyen, egy rangos, értékekben gazdag idény végén, A Katona József Színházban ez az évvégi bemutató (bár sorrendben megelőzte a Fösvényt), két amerikai szerző kesernyésen mulatságos „bűnügyi vigjátéka” a Rendkívüli kiadás volt, némi társadalmi éllel, eleven ritmusú, pezsgő, de néha bizony akadozó előadásban; a József Attila Színház egy még igénytelenebb darabot, a Lulut vitte színre Benedek Árpád szellemes rendezésében, az énekes-táncos szerepekben is jól helytálló szereplőgárdával, kellemes, bár kissé ódivatú tánczenével, no meg sok nevetési alkalommal. Hadd jegyezzem meg, kár, hogy ez a rokonszenves színház egyre több igénytelen témájú darabot mutat be, s így tehetséges színészei is egyre ritkábban jutnak erőt próbáló szerepekhez, pedig pl. a jó mozgású, táncban és énekben egyaránt kiváló Voít Ági bizonyára meg tudna oldani nehezebb feladatokat is. A Vigszínházban, ahol idén megbu-

kott egy Brecht, és igen gyengére sikerült a Cyrano, meg a Néma levante is, pazar előadásban láthattuk az Osztrigás Micit, illetve új címén: az Egy hölgy a Maximból című bohózatot. A rendező Várkonyi Zoltán aprólékos hitelességgel varázsolta elénk a századforduló légkörét, a nyugaton most divatba jött ún. neo-mannheimi stílus szellemében; Faydeau vígjátéka pedig kitűnő komédiázási lehetőséget nyújtott Darvas Ivánnak, Bárdi Györgynek, a fiatal és nagyon tehetséges Márton Lászlónak, és főleg az Osztrigás Micit alakító Ruttkai Évának, aki bebizonyíthatta, hogy nemcsak a kánkánt táncolja remekül, de egyébként is ellenállhatatlan színésznő tud lenni. Kitűnő ez az előadás, jól éreztük magunkat a színházban, de emlékezetünk nem őriz meg belőle mást, csak színes, ritmusgazdag forgatagát. A nagyszerű rendezés és a kitűnő színészi játék csinált eseményt két olasz szerző szintén kissé üres komédiájának előadásából a Madách Színházban. Kerényi Imre a Kaviár és lencse rendezője a rendkívüli siker bizonyító erejével küldte a legendák világába azt a sokat hangoztatott érvet, hogy színészeink „sajátosan magyar” vérmérsékletének csak a vontatottan lassú, nehézkes előadások felelnek meg. Pajkos vízesésként zúdul ránk ez az előadás és ellenállhatatlan nevetésbe sodor féktelen jókedvével; de ez a féktelenség csak látszat, valójában ezen a színpadon minden ötlet, minden mozdulat, szó, színészi megnyilvánulás, szín és beállítás gondosan kiszámított, összehangolt. Mintha még csak lélegzetet sem venne senki a színpadon, egy-egy hatalmas lendület sodrásában viharzik végig a három felvonás; mindenki állandóan siet, rohan és ez a minden pillanatban benne vibráló gyorsaság állandó feszültséggel tölti meg a színházat; szüntelenül érezzük a robbanásveszélyt, készülünk a kirobbanó kacagásra. A kritikusnak meg kellene dicsérni Tolnay Klári, Kiss Manyi és a többiek játékát név szerint és részletesen, de e beszámoló korlátozott terjedelme miatt ezt csak nagy méltánytalanság árán tehetném meg; mert itt a hangsúly a többiekén van, az együttesen, azon, hogy a magyar színpadokon teljesen szokatlanul ezúttal a legkisebb szerepek alakítói is nagy kedvvel, remekül és főleg roppant fegyelmezetten komédiáznak; végre igazi együttest láttunk, amelyben valamennyi szereplő pontosan azt és annyit nyújtott, amennyi az összehatás maximális érvényesülése szempontjából szükséges volt. És ezért tartom különösen jelentősnek a Madách Színháznak ezt a bemutatóját; hozzátevé, hogy a korszerű színijátászs sürgető követelménye szerint ennek a szellemnek kellene végre áthatnia nagyobb irodalmi értékű művek előadását is.

A színpadi fegyelemből és az aprólékos finomsággal kidolgozott rendezői munkából adott leckét az elmúlt idény végefelé Budapesten szerepelt két kitűnő külföldi együttes: a Norvég Nemzeti Színház és moszkvai Művész Színház. Mindkét együttesben láttunk néhány rendkívüli színészgyeget és egy pillanatil sem vitás, hogy elsősorban az ő alakításuk ragadta magával az idegen nyelvű közönséget, de az is kétségtelen, hogy ezek csak az együttes játékanak finoman kidolgozott összehatásában kaphatták meg mélyebb, számunkra sokszor meglepő értelmüket. Voltaképpen semmi újat nem láttunk a vendégszereplő színházak egyikétől sem, – sőt mind az oslóiak, mind a moszkvaiak a hagyományokhoz való ragaszkodásukkal tüntettek, – mégis számos új gondolati réteget tudtak feltárni előttünk még az itthon is jól ismert és sokat játszott Nóra, vagy a Cseresnyéskert előadásán is. S hadd tegyek ehhez hozzá még egy tanulságot: Nálunk egy időben sokat beszéltek Sztanyiszlavszkijról, rengetegszer hivatkoztak rá, de szellemének igazi jelentőségét csak a moszkvaiak vendégjátéka értette meg velünk. Reméljük, hogy a norvégok és oroszok nagy sikere senkit sem fog olcsó utánzásra csábítani és stílusukat sem fogják egyedül üdvöztőnek kiáltani, de talán kissé konzervatív stílusuk is a minden szempontból gondos felkészülés és a teljes odaadást követelő megvalósítás modern követelményét állítja színész és rendező elé.

Beszámolómm nem lehetne teljes, ha nem emlékeznék meg még egy páratlanul nagy művész vendégjátékáról. Marcel Marceau egy nálunk éppenhogy létező művészeti ág, a pantomim életképességét bizonyította be, nem néhány ingyenc, hanem a főváros legnagyobb színházát zsúfolásig megtöltő rendkívül lelkes közönség előtt. Egetlen szó nélkül is világosan érthető kis drámákat játszott el Marcel Marceau, ér-

dekes emberi jellemeket varázsolt elénk, lenyűgöző erővel bizonyítva az emberi test mozgásképességének kifejező erejét. Persze ahhoz, hogy egy ember teste ilyen bonyolult mondanivalók közlésére is alkalmassá váljék nemcsak rendkívüli tehetségre, de minden bizonnyal rendkívül sok gyakorlásra, valamint a különböző mozgás-elemek nagyon gondos kidolgozására és összehangolására is szükség van. Szeretném hinni, hogy Marceau három felejthetetlen estéje egyrészt a magyar pantomim-művészet ügyét is előrelendíti, másrészt színészeink közül is rádöbben néhányat a mozgáskultúra fontosságára.

Végül hozzátartozik még az évad körképéhez a versmondás művészetének egyre biztatóbb fejlődése. Korábban is voltak a magyar versmondásnak kiemelkedő képviselői, Mensáros László tavalyi óriási sikerű előadóestje azonban valami egészen szokatlanul újat indított el és szabadított föl. A klasszikus magyar versmondás nagyjai elsősorban is hűségre törekedtek. Ennek az iskolának talán legnagyobb élő képviselője, Jancsó Adrienn képes rá, hogy a versek hátborzongató mélységeit bontsa ki előttünk, páratlan gazdagságban érzékeltessen addig észre-nem-vett szépségeket, de egyénisége tökéletesen beleolvad a költőnek ebbe az aláztos (természetesen igen rokonszenvesen aláztos) szolgálatába, az ő személyes véleményét a versről, világról és költőjéről nem tudjuk meg, legföljebb választásáról következtethetünk rá. Mensáros stílusa némileg elszegényíti, egyszerűsíti Jancsó versmondásának páratlan érzelmi és intellektuális gazdagságát, lefejt a versről minden fölösleges szint, árnyalatot, és ezt a fölöslegest nem a költő, hanem saját mondanivalójához méri. Nála a versmondás nem szolgálat, hanem csak eszköz, melynek darabjait és az egyes darabokon belül a kiemelt érzelmi, gondolati rétegeket úgy választja ki, hogy ezekből saját, önálló véleménye bontakozzék ki a világról, életről, múltból, jelenről, szerelemről, halálról, mindarról, ami a versmondót elsődlegesen foglalkoztatja. Mensároséhoz hasonló személyes, eredeti, kamaszosan mutáló-dacoskodó műsort hallottunk a fiatal Fodor Tamás kitűnő szavalóestjén. Ugyancsak érdekes és nagysikerű előadóestre vállalkozott az elmúlt tavasszal Berek Kati és Nagy Attila is, amit csináltak kitűnő volt, de nem egészen olyan eredeti, mint Mensárosé és Fodoré.

Végezetül e beszámoló késői időpontja miatt szeretnék megemlékezni a „nyári szünet” két jelentős színházi eseményéről is. Esztergom városáé az érdem, hogy jó színészekkel, áldozatkészen vállalkozott Balassi (avagy, mert így is írta a nevét: Balassa) Bálint Szép magyar komédiájának bemutatására. Maga a színmű sokáig ismeretlen volt, teljes szövegét csak 1958-ban találta meg Ján Mišianik szlovák tudós a Fanchali Jób kódexben. Gerézy Rabán izgalmas Balassi-tanulmánya (Kritika 1967/5–6.) arra utal, hogy a költővel kapcsolatos irodalomtörténeti kutatástól még sok meglepetést várhatunk, egyelőre azonban nem tudjuk, látott-e a sok helyen megfordult, minden iránt érdeklődő Balassi színjelölt, avagy csak olvasmányából ismerte a műfajt? Tény azonban, hogy e pásztordrámának elsősorban költői szépségeit értékelhetjük, a szép magyar beszédet – versben és prózában egyaránt. Komoly érdeme az előadásnak, hogy színészei is ezt emelték ki. A mostani bemutató sikerében nagy része van az átdolgozó Görgey Gábornak is, aki avatott kézzel, számos Balassi vers alkotó fölhasználásával végezte el a frissítés és színre alkalmazás hálátlan munkáját. Némileg ötletesebb rendezés, fegyelmezettebb tánckar és főleg jobb szervezés esetén az előadásnak nagyobb közönségsikere is lehetett volna a hangulatos esztergomi környezetben.

Ismét jelentős eseménye színházi életünknek a Körszínház ez évi bemutatója: Petőfi Sándor Tigris és hiéna című színművének előadása. Sok merész vállalkozást láttam már a Körszínház – változó – színpadjain, de talán egyik sem volt kockázatosabb a nagy költő egyetlen ránkmaradt drámájának bemutatásánál; Kazimir Károly kitűnő rendezése azonban rácáfolt a kételkedőkre, és nemcsak élvezhető, de sikeres előadást teremtett. Maga a történet kissé kusza rémdráma, gyilkosságokkal, összeesküvésekkel, bosszúvágygal, aljassággal, szerelemmel és persze sok-sok romantikával. Az indulatok azonban, amelyeket a csapongó képzeletű lírai költő nem

tudott teljesen a tragédia szigorú műfaji törvényei közé szorítani, amelyek többnyire csak részben kifejtve izzanak a dráma hőseinek lelkében, – egy Shakespeare tollára méltók. Sajnos azonban a főhős Borics nem „tigris” (pedig lehetne!), anyja, Predszláva pedig mégkevésbé „hiéna”. A történet kiinduló pontja az a történelmi tény, hogy Könyves Kálmán királyunk hűtlenségéért elűzte feleségét, az orosz származású Predszlávát, és nem ismerte el fiának, Boricsot. Borics ezért gyűlöli anyját, nem tudja néki megbocsájtani, hogy az ő hibájából kell megelégednie a magyar helyett a galíciai trónnal; élete legfőbb céljának pedig végzete megváltoztatását, a magyar korona megszerzését tekinti. A sorsával szembe szegülő Borics azonban – a Kőrszínház előadásán Mécs Károly kissé szintelen alakításában – nem eléggé erőteljes egyéniség ahhoz, hogy jellegtelen próbálkozásainak kudarcait tragédiának, őt magát a színmű főhősnek érezzük. Nem tudhatjuk, hogy Petőfi lelkében a „hiéna” szó mivel asszociált, de alighanem valami mással, mint a mienkben, hisz Predszláva egyéniségét nagyon is emberi indulatokból szőtte. Egy tiszta szerelem sodorta el a trón mellől, és egyáltalában nem csodálhatjuk, hogy bosszút akar állni azon a cinikus csábítón, akitől Boricson kívül még egy fia, Saul is született. Bosszúja ravasz és könyörtelen, de a kelepécebe csalt Sámson megérdemli sorsát. Súlyok Mária Predszláva szerepében néhány drámai erejű jelenetben torokszorogató pillanatokot teremtett, még a hősnő lélektanilag elképzelhetetlen tetteit is majdnem el tudta velünk hitetni. A kitűnő Nagy Attilának nagy része van abban, hogy Saul személyében a dráma egy központi hőst kapott. Nagy Attila Saulja rendkívüli egyéniségnek tűnik, bátor és hűséges – trónhoz, szerelemhez, országhoz egyaránt –, minden tekintetben férfi a talpán, csak épp a helyét nem találja; s végül önként megy a halálba, mert mit is tehetne más ő, a tiszta érzelmek lovagja egy olyan világban, melyben egyetlen érzelmet uralkodik: a gyűlölet? A gyűlölet, melynek szelleme még őt is behálózta, hisz maga is bosszút akart állni apján (igaz, hogy nem ismerte származását) és így vált anyja bosszú tervének eszközévé. A darab számos félbemaradt drámai szála közül azonban a legmélyebb tragédia-lehetőség Saul szerelme az uralkodó király felesége, Ilona iránt; nemcsak azért, mert ennek következménye száműzetése, amely lehetővé teszi, hogy Boriccsal és Predszlávával kapcsolatba kerüljön, vagyis, hogy a történet megindulhasson, hanem és elsősorban Ilona alakja miatt. Pécsi Ildikó Ilona királynéja szép és parancsoló, uralkodásra teremt, de szerelemre is; s Pécsi Ildikó Nagy Attilával közös jeleneteiben éreztetni tudja, hogy a lovag szerelme nem maradt viszonzatlan. Vak Béla király – Koltai János hibátlan alakításában – nem bosszúszomjas nyomorék, hanem töprengő, békére vágyó humanista, aki inkább megbékíteni, mint eltiporni kívánja a körülötte kavargó indulatokat; szinte természetes tehát, hogy Ilona vonzódik Saul férfias erejéhez, és ehhez talán azt is hozzátehetjük, hogy ha ők vennék kezükbe a hatalmat, bizonyára úrrá is tudnának lenni a feudális anarchián. Ilona lefojtott szerelme mögött azonban ott tátong fenyegetően a sötét gondolat: Saul annak a királynőnek a fia, akit ura hűtlenségéért üzött el; s mennyi borzalom, árulás, összeesküvés, emberölés vezethető vissza erre a hűtlenségre! Kazimir a királyság csődjét állította a dráma eszmei középpontjába, kissé vitathatóan, hisz e művének megírása idején Petőfi még nem volt meggyőződéses republikánus; mégis ez a gondolat adott egységes keretet az előadásnak. Nem volt szerencsés ötlet viszont az erősen zavaró énekes „narrátor” szerepeltetése; ellenben kitűnően sikerült az előadás képeinek a megtervezése, melyek a jelmezek segítségével a Petőfi-kor történelmi metszeteinek hangulatát árasztják. Sikerült a rendezőnek a színmű szélsőségesen romantikus felhangjait elviselhetővé fűszerezni, az ironia segítségével. Arról, hogy a Tigris és hiéna remekmű lenne, persze Kazimir sem tudott meggyőzni, de arról igen, hogy érdemes volt előadni.

Mire e sorok megjelennek, már megkezdődött az új évad. Nem lesz könnyű dolga, ha fölül akarja múlni az előző sikereit; – természetesen mégis ezt várjuk tőle.

MIHALIK ZOLTÁN: *Benjámin László:
Tengerek fogságában*

KISS DÉNES: *Fazekas László: Éjtéli nap*

SÓS ENDRE: *Földeák János: Apák lánya*

KERESZTURY DEZSŐ: *Vajkay Aurél:
Balaton*

A Jelenkor krónikája

Benjámin László: Tengerek fogságában

Kit tartanak fogva a tengerek? Egy toronyőrt, egy matrózt meg egy hajósínast.

A kötet címadó verse három költemény, ezek azonban többféleképpen is együvé tartoznak. Nem a közös cím (Tengerek fogságában) kapcsolja össze őket, hanem az, hogy a Matróz meg a Hajóinas: a Toronyőr két története. Hősünk maga a toronyőr – visszatekintő szerkesztésről beszélhetnénk itt, ha a műfaj cselekményes volna. Csakhogy ami itt epikának mutatkozik, az líra. Személyes műfaj ez, végig-hosszat, a legteljesebben az. S éppen ezért válnak jelképekké ezek a versek – amelyek különben egymást magyarázzák, egymásból érthetőek. Éppen ezért *egy* a tartalmuk (közös a mondanivalójuk). Éppen ezért szükségtelen feltennünk azt a kérdést, hogy voltaképpen ki hát a toronyőr, a matróz, a hajósínas; kit tartanak fogva a tengerek; mit jelképez a hajó vagy a kormányos. Behelyettesíthetném ugyan a jelképeket, de úgy érzem, akkor ezek a nagyon szuggesztív és gondolkodtató versek erejüket veszíték – nemcsak e sorok olvasója előtt, hanem előttem is. Nem töröm meg varázslatukat, inkább hatásukról, tartalmukról, közölnivalójukról beszélek.

A Toronyőr egyedül van. Nemcsak azért, mert hivatala (ahová a „felsőbbség” állította őt, miután megrokkant a harcban) együtt jár a magánnyal, nem. Maga is kerüli az embereket. Alig várja, hogy elmenjenek azok is, akik ellátják, s így időnként el kell tűrnie társaságukat. Közülük csak az öreg Jakabot becsüli valamire, aki „ügyesebben mozog még mindig a zátonyok közt, mint sok fiatal” – nyilván azért, mert a régiek közül, a volt harcostársak közül való. Emellett azonban úgy érzi, hogy hivatala fölösleges:

„Tenger vén csösz, mit őrzök? – ha csak magamat nem.
A jelzőtűz odafönn, igen, az soha ki nem alszik,
világít a nagy semmibe, régen járt erre hajó.”

Hogyan jutott el idáig? Amikor még Matróz volt, részt vett egy lázadásban. Megölték a kapitányt. A tett „tisztesség dolga volt, nem csinálni becsstelenség. / A kést utóbb *mindenki* fölmutatta.” (Kiemelés tőlem.) Társai sorra elszökdöstek az-

tán, ketten maradtak csak a „Minden Mindegy Tengeren, ... gazdátlan hajón gazdátlan emberek.” Egy ideig megpróbáltak úgy élni, hogy nem vettek tudomást a valószínű helyzetéről; míg végül a Matróz utolsó bajtársának is nyoma nem veszett. (Valószínűleg öngyilkos lett, nem bírta elviselni a tett következményeit.) Ekkor maradt egyedül a Matróz, a tenger rabjaként, „a tenger és a levegő ezer mérföld vastag börtönfala” mögött. Ebből érthető a Toronyőr viselkedése, ez az élmény magyarázza emberkerülését.

De miért választott egyáltalán ilyen nehéz foglalkozást? „Sors ez, nem foglalkozás” – vallja a Hajósinas. Így kellett történnie. Nem tudta ugyan, hogy mire vállalkozik, nehezebb ez, veszélyesebb, mint gondolta, de vállalja „amíg hajós kell, mindig”.

Benjámín számára nem kérdéses, hogy mi az egyén feladata. A közösségben, a közösségért kell élnie. Ez a *sorsa*, ezt kell vállalnia; még akkor is, ha úgy érzi: egyedül vállalja.

„Hát nem utolsó bolond,
aki ilyen foglalkozást keres?
És nem semmi ember, lator,
ha nem vállalja ezt a sorsot?”

Vagyis csak két út lehetséges, s aki nem a közösségért, a többiekért való cselekvést választja, az gazember, az „szeszivű szeplőtelen” vagy „farkas”. Milyen ember viszont az, aki a helyes utat választja? „Becsületes Bolond”, „Krisztus-epigon” – vagy éppenséggel „kis hülye”. Vajon miért? Egy harcban megnyomorodott, megsebzett ember áll elénk ebben a kötetben, egy magát fölöslegesnek érző ember, aki kiábrándult, aki elfáradt. De ez az ember mégis dolgozik, mégis használni akar, mégis társaiért akar élni. Ez az ember erőt sugároz, még hitetlenségében is hitet szuggerál – azzal, hogy tovább cselekszik, „amíg hajós kell, mindig”.

Nem az én dolgom, hogy ezen a helyen vitatni kezdjem Benjámín magatartásának jogosságát. A költő mindenesetre úgy érzi: neki van igaza, így van igaza. Vitatkozott magával, gyötörte magát eleget, „De már letesszük a vádlott / s le a bíró nevetséges szerepét.” – írja a kötetet lezáró Magasból című versben, melyet két költőtársának ajánl (ez az egyetlen ajánlása), amelyben felmenti magát, aki

„Mint eleven testet érezte a népet,
benne élve s rászántan, hogy az áldozat idején
ő csorduljon ki nyitott sebéből.”

Kár, hogy éppen ez a vers egy kissé túl direkt, s az utolsó szakaszban elerőtlenedik; mert ott a költő, szinte kilépve művéből, magyarázkodni kezd, miközben egy fölösleges és nem túl jól sikerült inverzióban is megbotlik a nyelve. Magyarázkodásra való hajlama máskor is kárára van. Különösen a Tengeralatti éjszakák 2. részében, amelynek ezért semmi köze a magában is megálló és jól megírt első részhez. (Azért nem hallgathatom el ezt, mert Benjámín költészetének a tömörség, az erőteljes, célbataláló fogalmazás az erénye – itt is az, most is az –, s éppen ez ugratja ki az ilyen gyengébben megírt részeket; melyek persze egy közepszerű költőnek még erősségei is lehetnének.)

Miről van szó ebben a kötetben? Politikáról – és megint csak politikáról. A 24 vers között mindössze egyetlen egy olyat találni, amelynek más a témája (nem is illik ide a Hasonlatok). S e politikai költemények majd mindegyikében ugyanaz a kérdés: milyen a viszony egyén és társadalom között? Közelebről: mit tehet az egyén, ha tettei visszajukra fordultak, félreérthetőkkelé váltak? Ez a kérdés sohasem válik elvonttá, minthogy lírikus teszi fel. Mindig Benjámínról van itt szó és természetesen arról a közösségről, amelyben és amelyért él. Konkrétak tehát a versek adta válaszok is. Különbözőek ezek, néha ellentmondóak, de – mint a címadó hármas költe-

ményben – egymást magyarázzák, összefüggenek. Ez az összefüggés a kötet szerkesztő elve.

Valóban nem „nyilvános tárgyalás” már a *Tengerek fogságában*, hanem meditáció, töprengés – mintegy fennhangon való gondolkodás. Arra készíteti olvasóját, hogy elejétől végig elolvassa, ahányszor csak kézbeveszi. Ebből a verseskönyvből hiába is akarnánk „szemelgetni”, egyszerűen nem sikerül, mert minden darabja – még a néhány gyengébb is – bevon bennünket a költő gondolatainak áramlatába.

Két nagy vers emelkedik ki a többi közül: a hibátlan, erőteljes, kitűnő Tengerek fogságában és a borítólapon is idézett Nyílt szó, födetlen arc, mintegy a kifejezés két pólusaként. Az előbbi epikai jellegű, allegorikus verstípusokkal rokon (A tábornok lefokozása, Változat népmesére, Buga Jakab énekei), az utóbbi viszont a „Nyílt szóval” megírt közvetlenül líraiakkal. (Nem adhat sz többet, Vanitatum vanitas, Magasból).

A Nyílt szó, födetlen arc a költői hovatarozásának megfogalmazása. Végig többes szám első személyben beszél: „Mi voltunk a salak a futónak, az alacsony tömeg” – mondja, s ez a *mi* egyszerre erővel, bizakodással, hittel tölti el. Hite „fanyarabb”, mint amilyen régen volt, de tétovázás nélkül jelenti ki: „A forradalom vagyunk és Európa vagyunk”. Maguk a harcosok, a „nehéz létűek”, a huszadik század forradalmának katonái nem találhatnak ugyan megértésre, kezük „kinyújtott s el nem fogadott kéz” – ügyük azonban győzött, és ez jogos büszkeséggel, öntudattal tölti el őket. „Kinőttük a mások bűnét s a magunkét” . . .

Nem az egyetlen válasz ez az újra meg újra fölített kérdésre, de helyzeténél fogva (utána már csak a Magasból következik) a legfontosabbak egyike. Az egyen számára az a legteljesebb feloldás, ha azonosul a társadalom legjobb – tehát forradalmi – erőivel. Ám amilyen természetes ez a költőnek, épp oly nehéz is. Mert bár *tudja*, hogy hova tartozik, mégis úgy *érzi*, hogy kívül áll, hogy egyedül van.

„Ember kell, tudom, a világnak,
s egy vállal is könnyűl a terhe.
De már ezt mondd az idegennek,
aki a nevemet viselte.”

– fejezi be keserűen, elutasítóan az Ismeretlen költő versét. Igen, de ez még csak az első válasz, az egyén természetes reflexe, védekezése. Hogyan lehet még védekezni?

„Fegyvert akármilyent megenged
a veszély, az önvédelem.
De mi ez az embertelen
közöny? a kövévált tekintet?” (Aki eggyel nem ér föl) – Így is lehet. De ez idegen Benjámintól, mint ahogy idegen a nevetségkeltés, a botránykavarás, a megalázkodás vagy a hetvenkedés (Mit csinál a fiú?) – vagyis az egyénnek azok a torz kísérletei, amelyekkel eszközőkben nem válogatva akarja felhívni magára újra a közösség figyelmét. Nem ez tehát a helyes út. De melyik az? Hogy meglegelhesse, önvizsgálatra indul „Rossz helyt kerestem a hazát, éremgyűjtők, csillagimádók, vége szövetségünknek . . .” – mondja a Tábornok, akit azonban lefokoznak, s hiába tart „a csöndes munka felé” – főbelövik. De minek is cselekedni? Úgyis mindenki félreért mindent, különben is mit ér az egész a világmindenség szempontjából? (Vanitatum vanitas.) És mi történik, ha az egyén mindenét, húsát-vérét, önmagát áldozza azért, hogy „hazaérjen”? Semmi sem marad belőle. (Változat népmesére.)

Mégis „szólni kell”, mert „Különb az ember – nem lehet / maga-börtöne, magafoglya” (Buga Jakab énekei) – és mert szólnia kötelesség.

„És ha megint az élet árán,
s a nevetségig: célom, eszmém
alacsonyabban nem keresném,
csak a lehetetlen határán.”

– vallja Hány Jánosként A világ végén-ben. Olyan belső kényszer, parancs ez nála, ami ellen hiába is hadakozna. Ilyen válaszokon – lehetőségeken – át jut el a torony-
őr vallomáshoz, hogy aztán hitet tegyen nyílt szóval, födetlen arccal.

Meleg, közvetlen hangon szólnak ezek a versek. Nem hiányzik belőlük a szenvedély, az indulat, de a humor sem. Nem divatosak, hanem modernnek. Benjámin biztosan halad a saját útján, nem kellei magát „mesterséges titkok ígézetével”, nem húz a fejébe „sámánmaszkot”. Hogy jó felé tart, azt e kötet művészi elhithető ereje bizonyítja: vitázni induló gesztusainkat lenyűgözi költői logikája, jól fölépített verseinek öntörvényűsége, könyvének tudatos szerkesztése. Megkapó, magával ragadó az a makacs bizakodás, az elhivatottságnak az a nem hivalkodó, rokonszenves-csöndesen mindent kiálló érzése, amely a legreménytelenebb helyzeteken is túlmutat, amely parttalanul árad elő a Tengerek fogságából:

„Így megyek én is csillagom nyomán,
míg el nem süllyed a hajó,
míg egy hullám le nem sodor,
amíg hajós kell, mindig –
Itt a váltás. Kezdjétek, fiúk.”

MIHALIK ZOLTÁN

Fazekas László:

Éjféle nap

Tiszta hangú költő. Soraiból nem az élményei, nem a műveltsége, hanem maga az ember közeledik hozzánk, keres bennünket. Tartózkodóan, sohase modorosán. Nem látványos, nem hangos költészet ez. Puritán. Alighanem egyetlen más jelző sem közelítheti meg magában tömörebben, pontosabban Fazekas László költői-emberi tartását, világát. Versei bizonyága szerint: embernek is, költőnek is már végleges. Amit elér: megnyugtat, és szüntelenül fegyelemre szólít fel. Nem lesznek népszerűsítő rajongói, akik fennszóval hirdetnék nevét, de hallgatag, tűnődő, ismeretlen és ismerős barátai annál inkább.

Becsukott könyve felett, amely első, és egyben válogatott kötete is, verssorok, nagy igazságok helyett, ilyesfajta hatások sugároznak az olvasóra lassan, türelmesen, de egyre magabiztosabban. A borítóról pedig gyermekkorunk üvegcserep-színeivel nyúl utánunk – igazában már csak emlékekben felidézhető ifjúságunk műhatatlan játékaival – Rác András festményéről sok-sok álmot, amit a felnőtt kor végéig hordozunk. S azt is mindjárt mondjuk meg, e könyvet lapozva nincs is nagyon kedvünk a verssorok elkülönített izlelgetésére, e helyett inkább még szuggesztív nyugalomról szólnánk szívesen. Már csak azért is, mert kimondatlanul szemben áll korunk elgépiesedő ritmusával, zenebonájával, művészi anarchiájá-

val, s valami olyasmit mutat föl az embermélyből, amire a közhit szerint, csak az e tekintetben utólérhetetlen kínai költészet volt képes. Mi azonban nem osztjuk ezt a babonát, mert a bölcsesség, az emberi türelem strázsája, szeretet és tisztaság; minden jelentős művész alkotásának lényege. Ha mindez egyetemes törvények erejével ér fel, beszélhetünk nagy költészetről.

Fazekas László ennek ellenére érzékenyen veszi tudomásul a világ változásait, a népeket, földrészeket érintő váltólázatot. Napjaink világ-állapotát, a béke diagnózisát. Cérnaszálon című versének utolsó négy sorával telitalálat-szerűen, „keleti” tömörséggel írja le:

Egy cérnaszálon függ a vas világnak
mázsányi súlya, és ha elszakad,
reánkzuhan a fájdalom. Sötéten
morajlik és fegyverhez nyúl a had.

A vers erejéből nem von le semmit, hogy Fazekas visszahúzódnak, magányosnak mondható. A társadalom aktív mozgásaitól félreállt, de ugyanakkor az emberi lét, az emberi lélek törvényeit társadalmi keretben is, még élesebben látja. Töprengésének némelyik gyümölcse azokhoz a körtékhez hasonlít, amelyek nem egészen fogadták be magukba a nyarat, a napsütést, nem érték meg teljesen a fa-ágon, hanem csak a kamra hűvösén, s ez meghatározza zamatukat. A hasonlatnál maradva, így folytathatjuk: talán fanyarabb a gyümölcsök némelyikének íze, nem biztos, hogy másoknál, az ágon éretteknél nehezebben bír-

ják majd az időt. Ez a fanyarság végigvonul az egész könyvön, s el is ijesztheti további belső ízeitől azokat, akik nem szokták meg a nehezebb ellenállást, akik nem próbálkoznak, saját énjüket levetve, akár bebújni Fazekas sokszor nyomasztó és zordnak tetsző én-barlangjába, onnét nézni a világot. Ezeket a verseket nem pódiumi meggondolással írták, sőt általában fittyet hányva annak, bizonyos mértékig háttal a közönségnek. A férfias magány, a világ és az emberi lélek sajátos felfedezései fogantatták őket. Súlyosak ezek a versek és darabosak, gyakran hiányzik belőlük a könnyedség, a játékosság is. De ha ilyesmit találunk bennük, az mindig alárendelt helyzetben van a gondolattal, a lélek küszködésével, az örökös emberi eligazodni vágyással szemben. Fazekas magányossága nem felvett viselet, hanem bőr- és hús-vér állapot, vagyis csak mások szemszögéből magányosság, neki életközeg. Azok mondanák magányosnak, akiknek nem adatott meg, hogy tudjanak magányos voltak gazdagságáról. Tehát természetes állapot ez. A költő kapcsolata éppen ezért a többi emberrel, közöttük a nem magányosokkal is, erős, érzékeny és szüntelen fennálló. Az emberek közötti céltudatos részvételt hirdeti, magánügyeken túli, nemes, nagy ügyek szolgálatára gondol, amikor ezt írja *Ő meg én* című versében: „*Nem él, ki él, ki másban él csak az van, / ki önmagában él, csak volt s lehet*”. Ez a két sor is világos megfogalmazása élet- és világfelfogásának.

Különös, egymásba szűnet nélkül áttünő külső-belső mindenségbe, űr-világi zsongásban-muzsikába ragadnak *A halott föltámad* című ciklusának versei, köztük is a legnagyobb erővel a *Nem én vagyok, Időtlen, Átok, Idő, Rekviem* és a *Naphalál* stb. címűek. Külön figyelmet érdemel a weöresi versépítkezéssel rokon *Holdhalál* és a *Várdzslat* című verse. Ezekből és sok más verséből is kimutatható a szellemi tapogatók irányának kozmikus azonossága. Azért használjuk ezt a szót, mert talán a „világűr”, vagy az „egyetemes” szavak képzeletünkben nem fogják át ennyire azt, amire gondolunk. Ugyanis Fazekas költészete puritánságában is a legnagyobb igényű. Gondolat-építményei, képzetei az egyszerű mindenre figyelő ember szellemi-lelki antennájának érzékenységet tanúsítják. Jól mutatják ezt a későbbi, az *Atlantisz*, *A nyugalom tornái*, az *Örök pillanat*, vagy az *Asszonycsillagok* című ciklusainak versei. Ez az állapot tulajdonképpen örökös készenlét a

magány „bunkerében”, az alkati félrehúzódnak óvóhelyén. Készenlét, és mindezt Fazekas László nem álcazza sem stílussal, sem modorral, vagy egyéb idegen tereptárggyal. Visszahúzódnak páncéljai közé, amelyek ha nem is fájnak mindig, hozzá vannak növe. Ugyanakkor nem nehézkes. A világ tapogatásában, bejárásában eléggé rajtakaphatatlan ugyan, mégis eljut a legfontosabb tájakra. Néhány éve megjelent prózái híradásában már rokon-szenves, nyugodt emberi arcél rémlett a sorokon át. A versek most ennek az arcnak már végleges vonásait hordozzák.

Fazekas László *Éjféli nap* című verseskötvényének kiadása a Szépirodalmi Kiadó sokfelé figyelő, kortársi értékek rendezésének és felmérésének teljességre törekvő szándékát dicséri újra.

(Szépirodalmi)

KISS DÉNES

Földeák János:

Apák lánya

Földeák János kifejezetten lírikusként került a köztudatba. A kritikusok és olvasók mindig főképp kilenc verseskötvényéről beszéltek, és valahogy háttérbe szorult eddigi néhány regénye, köztük az 1963-as *Eszter és Miklós* és az 1965-ös *Vádlottak*. Valószínű, hogy most sokkal több szóbeszéd esik majd legújabb regényéről, az *Apák lányá*-ról, amely filmregény meglehetősen kidolgozott vázlatát is kínálja.

Frappánsan indul a regény. Egy fiatalasszonynak kislánya született, amíg férje a második világháború idején a fronton volt. Amikor az ifjú férj visszatért és boldogan magához akarta ölelni kicsi lányát, felesége nem kertelt, hanem őszintén megmondta:

– *Nem a tiéd...*

Hozzátette, hogy Nóra nem a férj lánya, Nórának nem ő az apja; csak arra kéri, hogy hagyja őket életben. Nem volt hajlandó megmondani sem akkor, sem azontúl, hogy kié a gyerek.

Az asszony kevéssel később meghalt, és sirba vitte titkát. A férj Budapestre költözött. A kislányt az anyai nagyszülők nevelték. Anyagilag a törvényes apa, aki nem volt a kislány természetes apja, gondoskodott róla.

Mi történt a kaposvári ház padlásán a hadműveletek éjszakáiban Vekerdi Antal szökött

katona és Ojtó Péterné, született Sipos Anna között? A törvényes apa és a természetes apa későbbi drámai beszélgetése fényt derít az eseményekre.

A természetes apa vallomásából megtudjuk, hogy az üldözöttség és a félelem, a játék a halál árnyékában, az állandó légiriadók, a közeledő front és a legvadabb rémhírek kergették egymáshoz a nőt és a férfit. A férfi másfél évi katonáskodás után jött vissza Kaposvárra. Visszaszökött a pokolból. Menedéket keresett Nanica szüleinél. Azért jutottak éppen Siposék az eszébe, mert Sipos bácsiról tudta, hogy az iparban nélkülözhetetlen munkásként, szakemberként mentesítették. Csak rosszindulat állíthatta, hogy Nanicát kereste. Dehogyan! Sipos bácsihoz, az idős és tapasztalt emberhez akart eljutni. Nem gondol arra, hogy Nanica is otthon van. Még kevésbé gondolhatott arra, hogy Nanica időközben férjhezment, de férje valahová a frontra került.

Vekerdi Antal, a regény és a filmregény egyik férfi hőse, tehát nem légyottra ment Ojtó Péternek, a másik férfi hősnek a feleségéhez. Nem zsákmányt keresett a háborús fordulatok miatt elhagyott asszonyban. Egyszerűen úgy került oda, hogy el akart bújni ott, ahol befogadását remélhette. A drámai események légkörében és az életveszély közben össze-melegedett a szénapadláson a férfi és a nő. Nanica tájékoztatta a búvóhelyet kereső szökevényt az eseményekről. Átvette az enni-valót és a csatosüveg vizet Vekerdi Antal hűgától, hogy felvigye a padlásra. Újságokat is szerzett... Vekerdi pedig hálát érzett. A szívéig meghatotta Nanica gondossága. Kezdetben csak valami olyasmit érzett, mint amit a gyerek érez anyja iránt. Az első csók valami ilyesfélét fejezett ki. De, amikor már sokáig kucorogtak együtt a padlásra, Vekerdi Antal úgy karolta át a nőt, hogy érezte a hidegben dereka és karja melegét, szája és lélegzete forróságát... Végül megtörtént, ami másképp nem is történhetett ilyen helyzetben, ilyen egymásrautaltságban, ilyen összekerülésben.

Ojtó Péter és Vekerdi Antal, a törvényes apa és a természetes apa, lényegileg mindent tisztázó párbeszéde után Ojtó Péter kicsit belszeret a lányába, aki nem is az ő lánya. Legszívesebben végleg magánál tartaná – feleségként. De az ifjú leány egy hozzávaló fiatalembert szeret, aki beállít Ojtó Péterhez, hogy megkérje tőle Nóra kezét. A lány férjhezmegy, és Ojtó ismét egyedül marad, szívében háborgásokkal és ezer kérdéssel: megmondja-e a lánynak a származását felfedő

vidéki nyomozás eredményét? Felfedje-e előtte a nagy titkot: ki a valódi édesapja? Végül nem közli a valóságot Nórával.

A Magvető Kiadónál megjelent kisregény – nagy téma. Kár, hogy még nem készítik elő filmre. Igazán megérdemelné, hogy alakjait filmvászonra kösöntsük.

Nem vitás, hogy olyan olvasó is akad, aki megkérdezi: vajon nem volna egyszerűbb, ha Ojtó Péterné elhallgatná a történeteket? Vajon nem lehetett volna elkerülni a bonyodalmakat, ha egyszerűen férje lányának tünteti fel Nórát? Talán csakugyan sok családi kavargást lehetett volna mellőzni, de a megoldás, ha egyszerűbb is, nem lett volna becsületes.

Földeák János nem keresett könnyebb megoldást, nem szaladt meg a kényes mozzanatoktól. Szembenézett a valósággal. Vállalta az élet természetes bonyolultságát.

(Magvető)

SÓS ENDRE

Vajkay Aurél:

Balaton

A Balatonról nem lehet oly sok könyvet kiadni, hogy el ne keljen. Nemcsak a tóvidéki kirándulók, üdülők, nyaralók száma növekszik évről évre, hanem a Balatonika-gyűjtőké is. Érthető, hogy szinte minden év meghozza a maga idevágó új könyvét, sorozatát, albumát: a tájékoztatás, gyönyörködtetés, emlékeztetés kiadványait, s újra meg újra a kutatás újabb eredményeit összefoglaló műveket is. Az útikalauzok, rövidebb-hosszabb ismeretők szükségképpen egymást folytatják; a bennük feltálat adatok legfeljebb a tóparton lejátszódó legfontosabb változások, újdonságok feljegyzéseivel bővülnek; újszerűsége inkább csak a találás formája ad módot. Miután ezek a kiadványok általában hirtelen-gyorsan az útikönyv-gyártó vállalkozások futószalagjain készültek és készülnek, a találás módzatai is nagyrészt a megszokott sémákhoz igazodnak.

Vajkay Aurél sem ad egészen újat a sokszor leírt tárgyról. Sikerült könyvének egyik legvonzóbb tulajdonsága, hogy hiányzik belőle minden ilyenfajta kacérság, fitogtatás. Nem az „ismeretlen” Balatont akarja megint újra felfedezni, hanem a sokféle ismert vagy ismeretlen feltalált adat, körülmény, tapasztalat, hangulat kusza gazdagságát akarja meg-

rostálva s kellő arányosítással elrendezve, a Balaton látogatói elé tárni. Munkájának alcíme: „Útikönyv 12 térképpel és 41 fotóval”. A műfajt fenntartás nélkül vállalja s – ez különös érdeme – újra méltó helyére emeli. Olyan célszerű, okos, igen hasznos könyvet írt a tóvidékről, amely nem utolsósorban azért szép is, mert olyan kézrevaló, célszerű, használható.

Három erénye segítette ebben különösképpen: páratlan anyagismerete, jó arányérzéke és tárgyilagosan személyes előadásmódja.

Hosszú, munkás évtizedeket töltött a Balaton vidéken. A veszprémi Bakony Múzeum igazgatójaként, de szenvedélyes természetjáróként, múzeumi gyűjtőként s néprajzi kutatóként is bejárta a vidék minden helyét-útját: személyes tapasztalatból tudja tehát, mi hol van s milyen állapotban, mi érdekes, feljegyzésre méltó és miért a vidéken. Érdeklődése rendkívül sokoldalú. Kiterjed a növényzetre, százados fákra, nevezetes gyümölcsfajtákra, ritka virágokra s hétköznapi terményekre, még a nádra is; megfigyeli a táj változatait, szól földtörténeti kialakulásáról s emberi történelméről, a nép életéről s a fürdőkultúráról, a paraszt-pincék oromdíszeiről, a várak, kastélyok, középületek, hotelek, falu- és városképek jellegzetességeiről. Mindent észrevesz, ami az annyiszor bejárt vidéken a tájékozódni kívánó embert érdekeltethet.

A mérhetetlen anyagból azonban jó ítélettel válogat s amit feljegyzésre méltónak ítélt, biztos arányérzékkel rendezi el. Figyelmes kalauz: nem a maga bogarait, részleteredményeit hangsúlyozza – bár aki valamennyire is járta a területen, lépten-nyomon észreveheti, mennyi eredeti tapasztalat, megfigyelés, jó új eredmény szövődik bele nyugodt egyszerűséggel az összképbe –; ha tanácsot ad, az mindig okos, hasznos, az utas érdekét szolgálja. Azt szolgálja a könyv ügyes formája, jó besorolása is. Először általános ismereteket közöl a tóvidék földrajzáról és természetrajzáról, történelméről, épületeiről, képeiről, szobrairól, népéről, gazdasági életéről, a fürdőzés történetéről. Kiemelkedő érdemének tartom, hogy nem elégzik meg pusztán a tó közvetlen környezetének ismertetésével, hanem bevonja a mögöttes, távolabbi területek figyelemre méltó mozzanatait is. – De hadd jegyezzem itt fel, hogy a bevezető fejezetek közül nagyon hiányzik a Balaton irodalmáról, költészetéről szóló; ezt a hiányt még csak növeli, hogy szó van

a külföldi tudósok, írók, utazók érdekesebb műveiről. A Balaton-vidék mind költészetünk, mind tudományos irodalmunk elsőrangúan fontos területe! – A könyv második része gyakorlati tudnivalókkal szolgál: a közlekedés, az idegenforgalmi szervek, a szálláslehetőségek, gyógytényezők, a kulturális rendezvények, a balatoni eseménynaptár, a balatoni évszakok leírásával. Ezek után következik az Útikalauz: az északi, majd a déli part helységeinek egymásutánjában; külön rövid tájékoztatást talál az olvasó a Kis-Balaton természetvédelmi területéről.

Vajkay felkészült, módszeresen iskolázott tudós; ebben a könyvében a tudós erényei kiegészülnek a publicistáéval. Kritikáinak, publicisztikai írásainak fő jellemzője valami fanyar, szűkszavú, célbataláló tárgyilagosság. Ez a jellemvonás megmaradt Balaton-könyvek stílusában is; de itt valamilyen fékezett líraiság hatja át. Ez a stílvegyület a pontosan megvizsgált és leírt tények tárgyi hitelét a szerző állandó jelenlétének személyes hitélével egészíti ki igen szerencsés módon. Helyenként kissé vázlatossá teszi ugyan mondatait, amelyek, igen rokonszenvesen, a Balaton vidék tudós útleíróinak hagyományát folytatják s nem napjaink közhelyszerűen érzelmes zsurnalisztikájához kapcsolódnak. A stílus egésze kedvessé teszi még az eféle kicsit hanyagul fogalmazott mondatokat is: „Ahogy az országúton haladunk, váratlanul színpadra lép bús romjaival a vár, s e pont egyike a legszebb magyarországi látképeknek”. A klasszikus útleírások nyugodt, férfias költőiessége is idézhetnénk azonban számos példát; különösen azokat, amelyekben a déli part egy-egy jellegzetes hangulatát rögzíti meg Vajkay. Elég lesz egy példa: „A part sokszor érintetlennek látszik, vékony kis nádassal, sok nagy fával, ahogy a múlt században a festők képeiről ismerjük a régi Balatont. Végtelen szelidség, lágyág, könnyedség itatja át itt az egész tájat, ilyenek a kis házak, a víz enyhe fodrozása. A túlsó part merész hegyvonulata is innen messziről nézve megszeliidül”.

Vajkay Aurél kitűnő könyvét hasznos térképek, jól összeválogatott és szépen reprodukált fényképek teszik még elevenebbé. Reméljük hamarosan új kiadására is sor kerül s abban megkapjuk a néhány itt nélkülözött kiegészítést is.

KERESZTURY DEZSŐ

A

JE
LEN
KOR

KRÓNIKÁJA

1966 decemberében Pécs Város Tanácsa, a Baranya megyei Tanács és a Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa irodalmi, képzőművészeti és zenei pályázatot hirdetett az első magyar egyetem alapítása 600. évfordulója alkalmából. A pályázat eredménye a következő:

Irodalom: I. díj: *Örsi Ferenc*: „Ius ultimae noctis” (történelmi dráma). II. díj: *Dévényi Róbert*: „Az elüldözött kerub” (dráma). III. díj: *Borsos József*: „Énekesmadár” (szatíra). Dicséretben és jutalomban részesült: Forberger Ernő: *Fui, sum et ero*, Ordas Iván: *A bíboros*, Székely Júlia: *Ludovicus Rex* című műve.

Képzőművészet: Ebben a művészeti ágban az alább felsoroltakat pénzjutalomban részesítették: *Simon Béla*: „Kortársak”, *Erdős János*: „Fiatalok”, *Erdős András*: „Biológus”, *Udvari Erzsébet*: „Királyi jegyesek”, *Gyimesi Lajos*: „Pécs”, *Tilles Béla*: „A pécsi egyetem alapítása”, *Gádor Emil*: „Pannonius 67”, *Szigeti Magda*: „Pécsi Balett IV” és „Pécsi Balett V”.

Zene: I. díjra érdemes zenemű nem érkezett a pályázatra. A II. díjat *Kősa György* a Janus Pannonius versére írt „Cantata humana” című alkotás szerzője és *Sulyok Imre* a Kis János versére írt „A tudományok dicsérete” című mű alkotója között osztották meg. Dicséretben és jutalomban részesítették: *Kocsár Miklós*: „Évszakok zenéje”, *Molnár László*: „Cantus memorans”, *Arányi György*: „Ünnepi kantáta”, *Halmos László*: „Századok óta virulsz”.

*

A Pécssett megrendezésre kerülő III. MAGYAR JÁTEKFILMSZEMLE előkészítő bizottsága összeállította a végleges programot. A filmszemle szakmai és társadalmi zsűrije október 23-án alakul meg. Ezen a napon kerül sor az ünnepi megnyitóra is, melyen levetítik *Jancsó Miklós* *Csillagosok, katonák* című új filmjét. A Filmművész Szövetség elnökségének titkos szavazása alapján a következő hat szemlefilmet választották ki: *Hideg napok*, *Tízezer nap*, *Apa*, *Szevasz, Vera*, *Utószезon*, *Hogy szaladnak a fák*. A filmszemle *Darvas József* Kossuth-díjas zárásával és a díjkiosztással fejeződik be.

*

A szarajevói *Život* című folyóirat a lapunkkal kötött cseremegállapodás alapján júniusi számában félt éves összeállítással mutatta be *Pákolitz István* költőt. Életrajzi és pályakép vázlatot, egy érdekes interjút és válogatott vers-összeállítást közöl *Enver Čolaković* kiváló fordításában. – A következő számokban *Bertha Bulcsu* novelláival, majd *Csorba Győző* költészetével ismerkedhetnek meg a *Život* jugoszláv olvasói.

MMARTYN FERENC Munkácsy-díjas festőművész több grafikája szerepelt Budapesten a Műcsarnokban megrendezett Állami Képzőművészeti Vásárlások kiállításán. Könyvillusztrációival kiemelkedő sikerrel vett részt emellett a magyar alkalmazott grafika lengyelországi, bulgáriai és jugoszláviai vándorkiállításán.

*

Kilencnapos jugoszláviai vendégszereplésen vett részt a pécsi *Mecsek Együttes*. A turné során Belgrádban, Szkopjében és környékén adtak több alkalommal műsort. Különösen a Magyar tájak című szvit, a Magyar verbunk, a Szatmári táncok bemutatásával arattak nagy sikert.

*

A Német Demokratikus Köztársaságban „Konturn 1956–1966” címmel magyar novella-antológia jelent meg. A kötet tizenhat szerzője között szerepel folyóiratunk munkatársa, a szerkesztőbizottság tagja, Bertha Bulcsu József Attila-díjas író is, Az Öthey lány című elbeszéléssel.

*

November 17–20. között Pécsen rendezik meg a III. Országos Bábjátékos Napokat. Hazánk legkiválóbb bábcsoportjain kívül bemutatja műsorát a Poznani Bábszínház is. A III. Országos Bábjátékos Napok ez évben már szerepelnek az UNIMA (a bábjátékosok nemzetközi szövetsége) világprogramjában. Novemberben Pécsen az UNIMA, nagyszámú külföldi bábos szakember részvételével közgyűlést rendez.

*

Együttes kiállításon mutatták be július és augusztus folyamán új műveiket a pécsi és baranyai képzőművészek. A pécsi Technika Házában rendezett kiállítás megnyitóját Právicz Lajos, a Szakszervezetek Megyei Tanácsának titkára mondotta.

*

A Móra Ferenc Könyvkiadó 1968 elején jelenteti meg Galambosi László költő „Köliliom vára” című eposz-kötetét, melyből az elmúlt év szeptemberében közöltünk részleteket folyóiratunkban. Ugyancsak a közeljövőben jelenik meg a költő „Utószó a Mindenséghez” című verseskötete.